

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Asta Zbarauskaitė

**GLOBOS NAMUOSE GYVENANČIŲ PAAUGLIŲ
TAPATUMO IŠGYVENIMAS:
BIOGRAFINIO PASAKOJIMO INTERPRETACINĖ ANALIZĖ**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, psichologija (06S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2005 – 2009 m. Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Danguolė Čekuolienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
psichologija – 06S)

TURINYS

ĮVADAS.....	5
GINAMIEJI TEIGINIAI.....	9
1. TYRIMŲ APŽVALGA.....	10
1.1. Globos namuose gyvenančių paauglių asmenybės raidos ypatumai.....	10
1.1.1. Prieraišumo santykių formavimasis ir jų pažeidimai.....	12
1.1.2. Sudėtinė trauma ir jos poveikis vaiko raidai.....	16
1.2. Tapatumo samprata psichodinaminėje paradigmoje: teorijos ir tyrimai....	20
1.2.1. Tapatumo samprata klasikinėse psichodinaminėse teorijose.....	21
1.2.1.1. E. Eriksono požiūris į tapatumą ir jo formavimąsi.....	21
1.2.1.2. P. Blos: tapatumas kaip antrinis individuacijos procesas.....	23
1.2.2. Šiuolaikiniai tapatumo ir jo formavimosi tyrimai.....	26
1.2.2.1. Atsiskyrimas ir individuacija: „Aš“ vaizdo kristalizacija.....	27
1.2.2.2. Emocijų diferenciacija ir psichologiniai gynybos mechanizmai.....	31
1.2.2.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas.....	34
1.2.3. Ankstyvieji santykiai, trauminis patyrimas ir tapatumo formavimasis.....	36
1.2.4. Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumas.....	38
1.3. Gyvenimo istorijos pasakojimas: autobiografinės atminties ir tapatumo sąsajos.....	42
1.3.1. Autobiografinė atmintis ir tapatumas.....	43
1.3.2. Trauminis patyrimas ir gyvenimo istorijos pasakojimas.....	45
1.4. Kokybiniai tapatumo tyrimai: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė.....	47
1.5. Problema.....	50
1.6. Tyrimo tikslas ir klausimai.....	51
2. METODIKA.....	52
2.1. Tyrimo strategija.....	52

2.2. Tyrimo dalyviai.....	53
2.3. Tyrimo metodai.....	55
2.4. Tyrimo eiga.....	58
2.5. Duomenų apdorojimas ir interpretacija.....	59
2.6. Kokybinio tyrimo problemos ir jų sprendimai.....	65
2.6.1. Patikimumas ir apibendrinimas.....	65
2.6.2. Tyrimo etika.....	66
3. REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS.....	68
3.1. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas vidiniu konfliktu: konfrontacija su patirta skriauda ir neteisybe.....	69
3.2. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu: fantazija ir svajonės kaip būdas padedantis atlaikyti realybę....	93
3.3. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas fragmentacija: izoliuotas subjektyvumas.....	117
3.4. Tyrimo rezultatų ir jų analizės apibendrinimas.....	138
3.5. Atlikto darbo apribojimai, tolimesnės tyrimų galimybės bei praktinės rekomendacijos.....	141
4. IŠVADOS.....	145
NAUDOTA LITERATŪRA.....	148
PRIEDAI.....	162

IVADAS

Lietuvoje pastaraisiais metais vis daugiau dėmesio pradėta skirti paaugliams gyvenantiems globos namuose. Keliami klausimai, kaip jaunuoliai turintys sudėtingą tarpasmeninių santykių patirtį tampa savarankiškais, kokios yra jiems teikiamos pagalbos, tiek susirandant profesiją, tiek mezgant pastovius ryšius pagalbos, galimybės. Atliekami tyrimai, analizuoja šių jaunuolių adaptacijos sunkumus (Samašonok, 2009; Žukauskienė, Kaffemanienė, Tamelytė, 2008, Gudonis, Samašonok, 2006;) ir psichologinio konsultavimo ypatumus (Goštautas, Pakrošnis, Čepukienė, 2007). Tačiau taip pat svarbu skirti dėmesį ir vidinių išgyvenimų, atskleidžiančių psichikos struktūrų dinamiką, analizei.

Taigi paauglystė - tai intensyvių pokyčių laikotarpis. Viena vertus, vyksta fizinės, pažintinės, o taip pat emocinės - socialinės sričių pokyčiai, o kita vertus, kinta ir visuomenės keliami reikalavimai jaunuoliams. Remiantis psichodinamine paradigma, pagrindinė paauglystės užduotis yra tapatumo formavimasis. Daugelis šios krypties autorių (Erikson, 2004; Blos, 1962) sutinka, kad tapatumo formavimuisi itin didelę reikšmę turi ankstyvieji santykiai su reikšmingais žmonėmis, kurie tampa jo formavimosi pagrindu. Todėl išties aktualu suvokti, kaip sunkumai šiuose ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose susiję su tapatumo formavimuisi paauglystėje.

Tapatumas suprantamas gana įvairiai. Itin daug dėmesio sulaukė J. Marcia darbai, praplečiantys E. H. Erikson tapatumo teoriją. J. Marcia empiriškai pagrindė E. H. Erikson tapatumo sąvoką bei išskyrė keturias tapatumo būsenas, kurios remiasi požiūriu į krizę ir įsipareigojimu vaidmenims. Tačiau pastaruoju metu akcentuojama, kad tapatumas – tai dinaminė, asmenybę apibrėžianti, sistema, besivystanti tarpasmeniniuose santykiuose, kurios šaknys glūdi emociniuose išgyvenimuose (Bosma, Kunnen, 2001), o tapatumo formavimasis paauglystėje yra glaudžiai susijęs su atsiskyrimo ir individuacijos procesu, kuomet iš naujo peržiūrimi „aš“ aspektai santykyje su svarbiais žmonėmis, vyksta patyrimo integracija: kuomet analizuojama sava istorija, kuriant optimalią emocinę distanciją psichologinių

gynybos mechanizmų pagalba bei ego tęstinumo įtvirtinimas. Taigi tarpasmeniniai santykiai yra tapatumo formavimosi pagrindas paauglystėje, todėl empiriniuose tyrimuose itin didelis dėmesys pradėtas skirti tapatumo raidai, kuomet šių santykių aplinkybės yra komplikotos (Hoopes, 1990; Vaičiulienė, 1999; Mosek, Adler, 2001). O tyrimai analizuojantys gelminius subjektyvius tapatumo išgyvenimo aspektus padėtų atskleisti tarpasmeninių santykių istorijos ir tapatumo formavimosi paauglystėje sąsajas.

Vaikai ir paaugliai gyvenantys globos namuose dažnai yra patyrę ne vieną netektį, o ankstyvųjų santykių aplinkybės itin komplikotos. Apgyvendinti globos namuose jie pakeičia aplinką, neretai suardomi santykiai su broliais ir seserimis, nutrūksta bendravimas su draugais, tačiau tuo pat metu jų aplinka turėtų tapti labiau struktūruota ir prognozuojama bei sudaroma galimybė formuoti kitoki, saugumo poreikius patenkinantį santykį su svarbiais suaugusiais. Nepaisant to, dalis vaikų apsigyvenę globos įstaigose ne visada turi galimybę kurti ilgalaikį ir pastovų ryšį, o ankstyvųjų tarpasmeninių santykių sunkumai dažnai neleidžia pasitikėti kitais. Taigi, paauglystėje formuojantis tapatumui, šie jaunuoliai susiduria su sunkumais, kuriuos atskleidžia kiekybiniai tyrimai: pastebimi išryškėjantys elgesio ir emociniai sunkumai (Kreppner, Rutter, Castle ir kt., 2007; Samašonok, Žukauskienė, Gudonis, 2006), prastesnė, nei šeimose gyvenančių jaunuolių, savęs vaizdo diferenciacija ir socialinė adaptacija (Mosek, Adler, 2001). Tačiau jaunuoliai gyvenantys globos namuose turi skirtingą tarpasmeninių santykių patirtį: dažnai skiriasi jų amžius, kuomet buvo apgyvendinti globos namuose, biologinių tėvų netektis (vienų tėvai yra gyvi ir kontaktas gali būti palaikomas, kitų - mirę), o taip pat skiriasi ir gyvenimo globos namuose sąlygos (vieni gyvena šeimyniniuose globos namuose ir turi vieną pagrindinį globėją, kiti-instituciniuose, kuriuose darbuotojai dažnai keičiasi). Todėl analizuojant tapatumą svarbu atsižvelgti į šiuos aspektus, o siekiant geriau suprasti, kaip tokiose situacijose išgyvenamas tapatumas galėtų padėti gelminis kokybinis tyrimas, leidžiantis stebėti, anot G. Gudaitės (2007), kaip asmuo aktyviai konstruoja savo subjektyvią realybę, kaip individų realybės skiriasi bei kaip jos

formuojasi atsižvelgiant į socialines sąveikas. Todėl siekiant analizuoti globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimus svarbu pasirinkti metodus leidžiančius atskleisti tapatumo dinamiškus aspektus, socialinį kontekstą bei tiek praeities, dabarties, tiek ateities perspektyvas.

Darbo aktualumas. Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių raida pastaraisiais dešimtmečiais tapo tiek psichologų praktiku, tiek mokslininkų, tiek politikų ir žiniasklaidos dėmesio sulaukiančia sritimi. Šis susidomėjimas nėra atsitiktinis, kadangi tarpasmeniniai santykiai vis labiau pripažįstami kaip itin svarbūs raidos procese, o sunkumai juose turi ilgalaikes pasekmes. Kaip minėta anksčiau, dauguma atliktų globos namuose gyvenančių paauglių mokslinių tyrimų nurodo esančius sunkumus formuojantis tapatumui, tačiau gilesnis jaunuolių tapatumo išgyvenimo, atsižvelgiant į tarpasmeninių santykių kontekstą, supratimas galėtų būti itin naudingas keliant naujas išvalgas apie paauglio tapatumo raidą globos sąlygomis, padedant jaunuoliams geriau suprasti save, planuojant psichologinį darbą bei reikalingas intervencijas.

Mokslinis naujumas. Šios disertacijos pagrindu pasirinkta itin nauja mentalizacijos teorija, apjungianti prieraišumo ir objektų ryšių teorijų pagrindinius aspektus. Analizuojant tyrimo duomenis, buvo siekiama struktūruotai atskleisti gelminius psichodinaminius procesus. Taigi šiame darbe paauglio tapatumas analizuojamas kaip dinaminė sistema, kurios raida glaudžiai susijusi su tarpasmeninių santykių patyrimu, emocijomis bei vidinėmis asmenybės struktūromis. Gilinantis į paauglio viso gyvenimo patyrimą, atskleidžiamos globos namuose gyvenančių paauglių gelminės tapatumo raiškos: atsiskyrimo-individuacijos, emocijų diferenciacijos ir ego tęstinumo, sąsajos su tarpasmeninių santykių patyrimu ir jų kokybe.

Taigi, remiantis mentalizacijos teorija, tarpasmeninių santykių kontekstas yra susijęs su tapatumo formavimusi paauglystėje, tačiau išsamiau, kaip komplikotos šių santykių aplinkybės siejasi su tapatumo išgyvenimu nebuvo tyrinėta. Todėl siekdami papildyti šią sritį atlikome metodologiniu požiūriu naują, kokybinį tyrimą: biografinio pasakojimo interpretacinę analizę.

Tokia analizė leido naujai pažvelgti ir analizuoti globos namuose gyvenančių jaunuolių tapatumo išgyvenimą, atsižvelgiant tiek į emocinius aspektus, tiek į tarpasmeninių santykių kontekstą. Taip pat pastarasis tyrimas leido plėtoti psichodinaminę traumos ir raidos analizę tiek teoriniu, tiek empiriniu požiūriu.

GINAMIEJI TEIGINIAI

1. Tapatumas – tai asmenybę apibrėžianti, dinaminė, visą gyvenimą tarpasmeniniuose santykiuose besiformuojanti sistema. Todėl tapatumo analizei reikalingi tyrimo metodai, atskleidžiantys gelminius jo aspektus tarpasmeninių santykių kontekste.
2. Nepaisant to, kad globos namuose gyvenantys jaunuoliai turi ypatingą (dažnai traumuojančią) tarpasmeninių santykių patirtį, tačiau ji anaiptol nėra vienoda. Todėl galime manyti, jog šių jaunuolių tapatumo išgyvenimas taip pat skiriasi ir tai atsiskleidžia biografinių pasakojimų analizėje

1. TYRIMŲ APŽVALGA

1.1. Globos namuose gyvenančių paauglių asmenybės raidos ypatumai

Pastaraisiais dešimtmečiais raida psichodinaminėje paradigmoje suprantama kaip aktyvus ir dinamiškas procesas, kurio metu individai suteikia prasmę savo patyrimui. Šiame procese daug dėmesio pradėta skirti realiems santykiams, kurie yra ypač svarbūs asmenybės raidai ir emocijoms kaip centrinei psichinį gyvenimą organizuojančiai ašiai (Fonagy, Target 2004; Shofield, Beek, 2006, Wassel, 2008). Daugelis autorių (Bowlby, 1968; Stern, 1984; Fonagy, Target, 2004) pabrėžia šiltų, intymių ir ilgalaikių santykių svarbą kūdikio, vaiko raidai, nes šie santykiai yra autonomijos ugdymosi pagrindas paauglystėje. Psichodinaminės krypties mentalizacijos teorija, kuria daugiausia remsimės šiame darbe, teigia, kad vaiko savasties raida priklauso nuo jo artimųjų (daugiausia mamos ar globėjos) gebėjimo suprasti vaiko psichikos būklės ir jas atspindėti. Prieraišumas prie globėjų yra refleksijos funkcijos formavimosi terpė, o ši savo ruožtu yra ypač svarbus tapatumo tapsmo veiksnys paauglystės laikotarpiu.

Šiuo laikotarpiu individai išgyvena daug pokyčių - kūno, pažintinių procesų ir emocinės-socialinės srities. Keičiasi ne tik patys paaugliai, bet ir visuomenės jiems keliami reikalavimai - būtina apsispręsti, kokią profesiją rinktis, kokius planus gyvenime įgyvendinti. Tačiau visų šių pokyčių ašis yra tapatumo formavimasis, nes tų pokyčių kontekste būtina iš naujo pervertinti „aš“ aspektus. Ir būtent šiuo laikotarpiu artimi, intymūs ir ilgalaikiai ankstyvieji santykiai su pagrindiniais globėjais ne nutraukiami, kaip dažnai manoma, bet tampa integruojančia jėga, saugiu pagrindu, padedančiu paaugliams priimti iššūkius ir tapti nepriklausomais (Allan, Land, 1999).

Tačiau ne visi vaikai ir jaunuoliai yra rūpestingai prižiūrimi ir turi galimybę gyventi šeimose - kai kurie jų dėl įvairių priežasčių apgyvendinami įvairiose globos įstaigose. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2006 m. tėvų globos neteko 3006 vaikai, o 2008 m. - 2684 vaikai; tik vienas iš 13-os netekusių tėvų globos vaikų yra našlaitis, beveik pusė jų yra apgyvendinami globos įstaigose. Pagrindinė vaikų apgyvendinimo globos

namuose priežastis - laikinas arba neterminuotas tėvų teisių apribojimas (Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose, 2006). Anot J. W. Pearce ir T. D. Pezzot-Pearce (2001), vaikų išnaudojimas (fizinis, emocinis, seksualinis) ir nesirūpinimas jais dažniausiai yra pagrindinės tėvų teisių apribojimo priežastys. Taigi, kai kurie vaikai ar jaunuoliai patekę į globos namus ne tik pakeičia globėją, bet ir turi ilgą prievartos, apleistumo ir atstūmimo istoriją. Todėl globos namų auklėtiniai ne tik turi susidoroti su specifiniais gyvenimo šiuose namuose sunkumais, bet dažnai ir integruoti į savojo tapatumo formavimosi procesą skausmingą ankstyvąjį patyrimą.

J. M. Kreppner, M. Rutter, C. Beckett, J. Castle, E. Colvert, C. Groothues, A. Hawkins, T. G. O'Connor, S. Stevens, J.S.Sonuga-Barke (2007) atlikto ilgalaikio tyrimo, trukusio 11 metų, duomenys parodė, kad vaikai (gyvenantys instituciniuose vaikų globos namuose Rumunijoje), išgyvenę santykių su tėvais ar globėjais deprivaciją, kuri tęsėsi nuo gimimo ilgiau nei šešis mėnesius, nors vėliau ir buvo įvaikinti šeimose, turėjo įvairių sutrikimų, išryškėjančių šeštaisiais gyvenimo metais, tarp jų - sulėtėjusi pažintinė raida, sutrikęs prierašumas ir nepaisant vėlesnio įvaikinimo, ankstyvojoje paauglystėje itin išryškėdavo elgesio ir emocinės problemos. Šie rezultatai leido autoriams padaryti prielaidą apie kritinių raidos periodų egzistavimą, kuomet artimų ir pastovių santykių deprivacija padaro daugiausia žalos. Lietuvoje atlikti globos namuose gyvenančių paauglių tyrimai (Samašonok, Žukauskienė, Gudonis, 2006) rodo, kad šie jaunuoliai, palyginti su pilnose šeimose gyvenančiais, dažniau taiko neadaptivias kognityvines ir elgesio strategijas: mažiau siekia kitų žmonių paramos, vengia socialinių situacijų, mažiau tikisi sėkmės bendraudami ir dažnai taiko elgesio būdus, trukdančius įsitraukti į bendravimą. Nors autoriai daro prielaidas apie ankstyvos patirties svarbą ir prosocialių santykių patyrimo stoką, tačiau nuodugniau šių sąsajų jie nenagrinėja. Taip pat stokojama tyrimų, atskleidžiančių globos namuose gyvenančių jaunuolių tapatumo, kurio formavimasis yra pagrindinė užduotis paauglystėje, išgyvenimus: kaip jaunuoliai suteikia prasmę savo

išgyvenimams, kokias pagrindines emocijas išgyvena ir kaip išlaiko teigiamą tapatumo jausmą.

Taigi, viena vertus, apgyvendinti globos įstaigose paaugliai išgyvena ne tik artimos aplinkos pasikeitimą, bet dažnai turi įvairių sunkumų prierašumo santykiuose bei traumuojančią patirtį, todėl paauglystės laikotarpiu tapatumo paieškos ir autonomijos siekis jiems yra didelis iššūkis.

1.1.1. Prierašumo santykių formavimasis ir jų pažeidimai

Anot S. Gerhardt (2004), atėjęs į pasaulį vaikas yra tarsi nebaigtas socialinis projektas, kuriam ypač svarbūs socialiniai santykiai, padedantys ne tik išgyventi fiziškai - šiuose santykiuose vaikas pradeda formuoti ir pažinti save. Remiantis prierašumo teorija, kūdikių artumo su suaugusiu žmogum, mama ar kitu globėju ieškojimas yra būdas išgyventi, o šiuo pagrindu besiformuojantis ryšys, kurio tikslas - suteikti vaikui saugumo jausmą, vadinamas prierašumu.

Kūdikis išreiškia savo poreikius distresu ir jam ypač svarbu, kaip tie poreikiai yra sutinkami jį globojančio suaugusio žmogaus. Anot G. Shofield, M. Beek (2006), kuomet mama ar kitas globėjas jautriai ir atliepiančiai reaguoja į vaiko poreikius bei juos patenkina, vaikas atsipalaiduoja ir nusiramina, tuo pat metu jis išmoksta, kad jo poreikiai yra svarbūs, o išreikšti jie gali būti patenkinti. Toks pasitikėjimas leidžia vaikui pasijusti kompetentingu ir galinčiu tyrinėti išorinį pasaulį bei džiaugtis socialiniais santykiais, tampančiais malonumo šaltiniu, o tai ir yra saugaus prierašumo prie globėjo požymis.

Šiame procese, anot J. Bowlby (1969), emocijos užima svarbią vietą, kadangi būtent jos parodo, kas yra svarbu ir kam būtina teikti prioritetą. Vaikai išgyvena skirtingas intensyvias emocijas, tačiau tik su suaugusiojo pagalba jos gali tapti atpažįstamos ir suprantamos. Artimo suaugusiojo gebėjimas įsijausti į vaiko situaciją ir perteikti ją vaikui suprantamu ir priimtiniu būdu padeda vaikui reguliuoti savo emocines būsenas. Būtent šis procesas, vadinamas mentalizacija, kaip nurodo P. Fonagy, M. Target (2004), tampa pagrindu

gebėjimui reflektuoti savo vidinius išgyvenimus bei suvokti kitų išgyvenimus. Mentalizacija - tai procesas, leidžiantis mums suvokti, kad mūsų vidinis pasaulis yra mūsų patirties išoriniame pasaulyje tarpininkas. Mentalizacija yra tiesiogiai susijusi su savasties raida, o norėdami tiksliau apibrėžti šią sąvoką P. Fonagy ir M. Target (2004) vartojo kitą terminą - refleksijos funkcija. Refleksijos funkciją apibūdina du komponentai: savirefleksija ir tarpasmeninė komunikacija, o jos raida santykiuose suteikia galimybę reguliuoti emocijas, joms suteikti tam tikrą reikšmę ar prasmę ir įgalina savo vidines būsenas perduoti kitiems jiems suprantamu būdu. Tačiau jei vaikai nepatiria jautrios globos ir rūpesčio, tuomet, anot G. Shofield, M. Beek (2006), jie nuolatos išgyvena vidinę sumaištį, iš aplinkinių tikisi blogiausio, manydami, kad šie yra priešiški ir nedraugiškai nusiteikę, o tiek savas, tiek kitų vidinis pasaulis jiems yra nesuvokiamas ir bauginantis (Fonagy, Target, 2004).

Taigi bendraujant su prieraišumo objektu, psichikoje kuriamos vidinės reprezentacijos - savęs, kito asmens ir santykio. Šias vidines reprezentacijas J. Bowlby (1969) vadino vidiniais darbiniais modeliais ir nurodė, kad jie yra dinamiški ir leidžia prognozuoti bei interpretuoti tiek prieraišumo objekto, tiek savo elgesį ir yra komplementarūs. M. Ainsworth su kolegomis (cit. pgl. Carlson, Sroufe, 1995) remdamasi atliktų tyrimų duomenimis išskyrė keletą prieraišumo strategijų, kuriose kuriamos vidinės reprezentacijos: saugus prieraišumas ir nesaugus, kuris dar skirstomas į vengiantį, ambivalentišką ir dezorganizuotą.

Kuomet globėjas pripažįsta vaiko poreikius ir atspindi priimtinu būdu emocijas, kuriamas saugus prieraišumas ir vaikas vysto savęs kaip vertingo ir pasitikinčio vidinį darbinį modelį. Jaunuoliai, turėję saugų prieraišumą ankstyvuose tarpasmeniniuose santykiuose, gali reflektuoti savo emocijas ir patyrimą, o jų gyvenimo istorijos pasakojimai yra vientisi, nepaisant to ar prisiminimai malonūs ne (Hesse, 1999), kas taip pat tampa pagrindu tapatumo formavimosi procese.

Ir atvirkščiai, jei vaikas nesulaukia nuraminimo ir poreikių patenkinimo, formuojasi nesaugus prieraišumas bei kuriamas savęs vidinis

darbinis modelis formuojamas kaip nevertingo ir nekompetetingo (Bretherton, 1993). I. Bretherton (1993) pabrėžia, kad nepalaikančiuose prieraišumo santykiuose formuojasi bent keli globėjo ir savęs vidiniai darbiniai modeliai. Vienas yra sąmoningai suvokiamas ir apie jį galima diskutuoti - globėjas pristatomas kaip geras, o atmetimas santykiuose laikomas savo kaip „blogo vaiko“ elgesio pasekme. Tačiau visada egzistuoja ir kitas, dažnai neįsąmoninamas vidinis darbinis modelis, kuriame yra nekenčiama nepatikimo ir nuviliančio globėjo reprezentacija. Panašių idėjų galima rasti ir D. Sterno (1984) darbuose. Anot autoriaus, intrapsichinės struktūros - tai rezultatas apibendrintų sąveikų (reprezentacijų) su globėjais (RIG – *representation of interactions that have been generalized*), kurių pagrindų formuojasi naujos savasties sritys, nulemiančios tiek tolesnius tarpasmeninius santykius, tiek tapatumo formavimąsi.

Taip pat svarbu paminėti, kad komunikacijos tarp globėjo ir vaiko iškreiptumas, kai vaiko poreikiai dalinai nėra pripažįstami ir patenkinami nepaisant to, kad nebuvo patirta trauminio išgyvenimo, taip pat iškreipia vidines tiek savęs, tiek kitų, tiek santykių reprezentacijas (Bretherton, 1993).

Taigi remiantis tyrimais buvo išskirta nesaugaus vengiančio prieraišumo strategija, kuomet vaikai išoriškai nėra tokie jautrūs išsiskyrimui su globėju, tačiau jie taip pat sunkiai atnaujina ryšį po išsiskyrimo, dažnai sudarydami įspūdį, jog jiems nesvarbu. Anot B. Carlson, A. Sroufe (1995) šie vaikai galėjo išgyventi pernelyg rigidišką emocijų reguliavimą, kadangi jų globėjai dėl savo asmeninės patirties ignoruoja ar aktyviai atmeta vaiko pastangas, kurios kartais kelia net pasipiktinimą ar apmaudą. Tačiau vaikai turi prisiderinti prie tokios globos ir jie tai padaro tarsi išjungdami savo jausmus, deaktyvuodami prieraišumo elgesį ir remiasi tik savimi tokiais būdais, kurie priimtini globėjui (Schofield, Beek, 2006). Suaugę, turintys prieraišumo strategiją, vengia santykių su aplinkiniais, nuvertina ar ypatingai idealizuoja praeities prisiminimus ir dažniausiai praeities patyrimas pateikiamas kaip nesvarbus (Hesse, 1999).

Ambivalentišką (kartais vadinama besipriešinančia) prieraišumo strategiją turintys vaikai itin išdidina savo prieraišumo elgesį, siekdami užsitikrinti globėjo reakciją, kurios numatyti ankstyvuose tarpasmeniniuose santykiuose nelabai galėjo. Daugybė skirtingų globėjo atsakymų į tą pačią vaiko reakciją ir elgesį reiškia, kad vaikui trūksta patikimos informacijos, koks jo elgesys bus efektyvus t.y. kaip jis gali sulaupti nuraminimo ir užtikrinimo. Suaugę, turintys ambivalentiško prieraišumo istoriją, itin nerimauja dėl santykių su aplinkiniais, jie dažnai skundžiasi savo patirtimi, kalbėdami tampa pikti, įsibaiminę ar pasyvūs (Hesse, 1999).

Taip pat buvo išskirta ketvirta prieraišumo strategija - dezorganizuotas prieraišumas. Šiai grupei priskiriami vaikai, neturintys vieningos strategijos sužadavimo įveikai. Tokie vaikai stengiasi išvengti kontakto su aplinka net ir tuomet, kai globėjas yra šalia jų ir reaguoja dezorganizuotai, nekryptingai bei manoma, kad šių vaikų tėvai/globėjai kėlė itin didelę baimę arba patys buvo neišsprendę savo traumų (Schofield, Beek, 2006). Todėl vaikai stengdamiesi apsaugoti nuo grėsmingų artimų santykių, išgyvena sąstingį, kas susiję su naudojamu disociacijos gynybos mechanizmu. Anot E. Hesse (1999), dezorganizuotą prieraišumo patirtį turintys suaugę yra nepajėgūs įvertinti ar apibūdinti savo patyrimą, ypač skausmingą, kas susiję refleksijos funkcijos raidos sutrikimu.

Taigi ankstyvieji tarpasmeniniai santykiai, kuriuose formuojasi prieraišumas yra svarbūs, nes juose kuriamos tiek savęs, tiek kitų, tiek santykių vidinės reprezentacijos. Tiek tėvų/globėjų susietumas su vaiku, galėjimas atspindėti jo emocijas padeda vystyti refleksijos funkcijai. Todėl sunkumai tarpasmeniniuose santykiuose taip pat įtakoja vidines reprezentacijas ir refleksijos raidą, o patirtos traumos įtakoja visą asmenybės raidą, kas paauglystėje formuojantis tapatumui gali kelti rimtų iššūkių.

1.1.2. Sudėtinė trauma ir jos poveikis vaiko raidai

Daugelis vaikų ir paauglių, gyvenančių globos namuose, yra patyrę arba vienkartinės traumas, pavyzdžiui, tėvų, brolių ar seserų netektis, arba ilgalaikes pasikartojančias traumas, pavyzdžiui, nuolatinį smurtą ar prievartą šeimoje prieš vaiką ar kitus šeimos narius.

Trauma psichodinaminėje paradigmoje suprantama kaip intensyvus emocinis išgyvenimas, su kuriuo ego yra nepajėgus susidoroti, todėl išgyvenamas bejėgiškumas (Tyson Tyson, 1990). Pasikartojanti trauma suaugusiojo gyvenime dažnai suardo jau susiformavusias asmenybės struktūras, tačiau pasikartojanti trauma vaikystėje įtakoja visą asmenybės raidą (Gailienė, 2008; Herman, 2006). B. van der Kolk (2008) nurodo, kad, nepaisant to, jog yra įvairių traumų (medicininės, nelaimingi atsitikimai), vaikai ir paaugliai net iki 80 procentų trauminių išgyvenimų patiria namuose. Taip pat autorius nurodo, kad traumuojančio įvykio išgyvenimas tarpasmeniniuose santykiuose šeimoje skiriasi nuo traumos patyrimo santykiuose už šeimos ribų, kadangi pastarasis nėra susijęs su prieraišumu. A. Sagi-Schwartz, M. H. van Ijzendoorn, K. E. Grossmann, T. Joels, K. Grossmann, M. Scharf, N. Koren-Karie, S. Akalay (2003) tyrė moteris, praradusias savo tėvus nacių koncentracijos stovyklose, siekdami atskleisti, kaip trauminė Holokausto patirtis yra perduodama antrajai kartai (jų dukroms). Autoriai pastebėjo, kad pirmos kartos moterys turėjo traumos pasekmių: buvo pastebimas stipriai išreikštas gedėjimo procesas, tuo tarpu antros kartos moterys turėjo daug mažiau gedėjimo požymių. Aptariant tyrimo rezultatus buvo pabrėžiama, kad moterys galėjo kontroliuoti savo bauginančią patirtį santykiyje su savo vaikais, kadangi Holokausto trauminė patirtis nebuvo susijusi su prieraišumo patirtimi, kaip dažnai atsitikdavo suaugusiems, išgyvenusiems vaikystėje prievartą šeimoje.

Kodėl vaikui taip svarbu nuolatinis, ilgalaikis ir šiltas kontaktas su suaugusiu? Atrodo, kad mama ar pagrindinis globėjas yra tarsi apsauginis skydas, kuriantis emocijų reguliacijos sistemą (Mollon 2002). Dažnai situacija, kai motina neatlieka savo funkcijos, vadinama kumuliatyvia trauma (Akhtar,

1994). Kumuliatyvi trauma yra rezultatas to, kad prarandama motinos, kaip apsauginio skydo, funkcija: neatliekamas vaiko emocijų talpinimas ir nesuteikiama prasmė jo išgyvenimams. Taigi tuomet, kai vaikas vietoj motinos atspindėjimo ir šilumos susiduria su šaltumu, nepastovumu ir nerimu, vidinis gyvenimas tampa tokiu, kuriame kiekviena mintis vaikui atrodo per daug gąsdinanti, kad galvotų, o emocijos per daug stiprios, kad jas išgyventų (Fonagy, Target ir kt. 2002), tuomet vaikas išgyvena būseną, kurią M. Main vadina „baime be išeities“ (cit. pgl. Shofield, Beek, 2006). Tokiais atvejais, dažnai priskiriamais dezorganizuoto prieraišumo kategorijai, smarkiai sutrinka vaiko kontaktas su savo kūnu, emocijų reguliacija ir santykiai su kitais žmonėmis (Schofield Beek, 2006). Dėl šių priežasčių tiek paaugliams, tiek suaugusiems žmonėms, turintiems traumuojančią ankstyvųjų santykių patirtį, daug sunkiau atlaikyti stresą ir iškilę gyvenimo sunkumai atrodo nebeįveikiami (Gerhardt, 2004).

Taigi vaikystėje, kuomet vaikas yra visiškai priklausomas nuo suaugusio, tyčinis, pasikartojantis, chroniškas, per didelis stimuliavimas ir emocinė deprivacija sukelia jam itin bauginančią bejėgiškumo ir įsiūčio kombinaciją (Nader, 2006), itin didelį subjektyvų kančios išgyvenimą (Anastasopolous, 1999) bei turi persmelkiantį poveikį besivystančioms smegenims ir psichikai (van der Kolk, 2008). Anot A. Cook, J. Spinazzola, J. Ford, C. Lanktree, M. Blaustein, M. Cloitre, R. DeRosa, R. Hubbard, R. Kagan, J. Liautaud, K. Mallah, E. Olafson, B. Van der Kolk (2005), tokie išgyvenimai paliečia daugelį vaiko ir paauglio psichinės veiklos sričių ir palieka ilgalaikes pasekmes.

Toliau aptarsime svarbiausias ilgalaikes traumos pasekmes.

Emocinė disreguliacija. Jaunuoliai, patyrę pasikartojančias traumas, turi emocijų reguliavimo sunkumų, todėl jie dažnai neadekvačiai reaguoja į mažus stresus ar net neutralius stimulus, jiems sunku nusiraminti. Traumas išgyvenę vaikai ir paaugliai prastai diferencijuoja ir įvardina tiek savo, tiek kitų emocines būsenas, kartais dėl naudojamų psichologinių gynybos mechanizmų (disociacijos) sunkiai sieja savo mintis, pojūčius ir emocines būsenas. Dėl šių

priežasčių, siekdami nusiraminti jie dažnai elgiasi destruktiviai: žaloja save, vartoja psichoaktyvias medžiagas (Cook, Spinazzola, Ford ir kt., 2005).

Dėmesio ir sąmonės pažeidimas. Traumos sukeltus išgyvenimus ypač sunku suderinti su savęs ir pasaulio suvokimu, todėl toks patyrimas dėl disociacijos gynybos mechanizmo veikimo tampa atskiromis sąmonės dalimis, neturinčiomis įtakos kasdinei sąmonei ir savo gyvenimo istorijos pasakojimui. Paprastai gyvenimo įvykiai yra siejami į vieną visumą, o atskiros patirties dalys yra lengvai prieinamos, tačiau įvykus disociacijai suardoma patyrimo integracija. Dėl to toks patyrimas dažniau išreiškiamas neverbaliai, t.y. ne pasakojamas, bet demonstruojamas elgesiu (Van der Kolk, 2008). Išgyvenusiems traumą jaunuoliams sunkiai suvokiama, ką reiškia jaustis savimi, o kilus skausmingiems prisiminimams jie greitai užsislendžia savyje. Tai patvirtina ir K. Samašonok (2009) atliktas tyrimas, kuriame nurodoma, jog jaunuoliai gyvenantys globos namuose, lyginant su šeimose gyvenančiais, mažiau pasitiki savimi ir vengia prašyti pagalbos ir paramos.

Santykių sutrikdymas. Įvairias traumas išgyvenusiems jaunuoliams santykiuose sunku pasitikėti kitais. Neatpažindami savo jausmų, jie neatpažįsta pavojaus ženklų, tokių kaip neįtikėjimas, skausmo, pykčio ar netinkamo kito žmogaus elgesio. Tokie jaunuoliai jaučiasi gyvi tik konfliktuose, dažnai patys tampa aukomis ir tiesiog atkartoja jau buvusį savo patyrimą. M. Hunter (2001) nurodo, kad globos įstaigose gyvenantys vaikai dažnai dėl patirtų traumų sunkiai pasitiki kitais ir dėl gėdos išgyvenimo bei socialinių įgūdžių stokos vis išitraukia į tokius santykius, kuriuose vėl patiria trauminius išgyvenimus.

Somatizacija. Daugelis išgyvenusiųjų chroniškas traumas kenčia nuolatinius fizinius simptomus, neturinčius medicininio paaiškinimo. Traumos išgyvenimo poveikis smegenims yra sudėtingas ir tik dalinai išaiškintas. M. Wilkinson (2006) nurodo, kad, nepaisant to, ar trauma yra fizinė, psichologinė, ar seksualinė, ji sukelia hormoninius pokyčius smegenyse, taip ruošdama individą išgyvenimui priešiškame pasaulyje. Taip pat pastebėta, kad patyrusieji ilgalaikį traumavimą turi sunkumų apdorojant informaciją (Luxenberg, Spinazzola, Hidalgo, Hunt, van der Kolk, 2001), o chroniškas traumas

išgyvenimas pertvarko organizmą taip, kad jis būtų nuolatos pasiruošęs kitam pavojingam įvykiui, o tai turi ilgalaikį neigiamą poveikį jo paties funkcionavimui. R. Yehuda, B. Hahana, K. Binder-Brynes, S. M. Southwick, J. M. Mason, E. L. Giller (1995) atlikto tyrimo duomenimis, pastebėta, jog per mažas kortizolio kiekis yra itin susijęs su potrauminio streso sindromo pasireiškimu. Autorių nuomone, kortizolis veikia kaip anti-streso hormonas, tačiau ankstyvame amžiuje išgyvenus traumą, jo kiekis itin sumažėja, o organizmas į neutralius dirgiklius pradeda reaguoti kaip į galimą traumos pasikartojimą. Taip pat B. van der Kolk (2008) pabrėžia, kad traumos atveju dažnai sutrikdomas gebėjimas verbalizuoti savo patirtį - jis dažnai pakeičiamas gausa fizinių simptomų, kurie simboliškai perteikia patiriamą emocinį skausmą.

Prasmės jausmo praradimas. Dažnai chroniškas traumas išgyvenę žmonės apibūdina pasaulį ar gyvenimą kaip neturintį prasmės ir įvykius interpretuoja neigiamai. Jie nemano, kad patys gali daryti įtaką savo gyvenimo įvykiams ir neįstengia nieko kito, kaip tik būti pasyvūs tų įvykių stebėtojai (Herman, 2006). Reikėtų paminėti, kad panašią išgyvenimų fenomenologiją aprašė M. E. P. Seligman (1992), eksperimentiškai pagrįsdamas išmokto bejėgiškumo terminą bei išskeldamas idėją, jog suvokimas, kad negali kontroliuoti situacijos padarinių veda prie išmokto bejėgiškumo išgyvenimo, o vėliau ir depresijos simptomų.

Savivokos pažeidimas. Sudėtinės traumas išgyvenę vaikai ir jaunuoliai save mato kaip bejėgius ir neefektyvius bei kitų nepageidaujamus. Vaikai galvoja apie save kaip apie visatos centrą ir todėl dažniausiai pradeda suvokti, kad jie yra visų nelaimių priežastis. Jie dažnai jaučia, kad niekas negali suprasti jų patirties, arba nuvertina patyrimo reikšmę teigdami, kad tai neturėjo jiems jokios įtakos, arba tiesiog nesusieja jos su esamais sunkumais. Kaip nurodo S. Richardson (2008), pažeista savęs dalis skirtingų autorių vadinama vis kitaip: D. Winnicot tai - „netikra savastis“, H. Guntrip - „užsislendusi savastis“ ar pačios autorės pasiūlyta „izoliuoto subjektyvumo“ sąvoka. Mūsų nuomone, būtent šis S. Richardson „izoliuoto subjektyvumo“ terminas geriausiai perteikia

asmens, patyrusio traumą santykiyje su jam svarbiais žmonėmis, užsisklendimą, nepasitikėjimą kitais bei refleksijos stoką, kas anot N. Grigutytės (2008) itin būdinga prievartą patyrusiems vaikams bei atspindi fragmentaciją, kuri, anot J. Knox (2007), padaro kančią pakeliama, o trauminį patyrimą - ne tokį pavojingą gerovės ir tapatumo jausmui.

Taigi globos namuose gyvenantys paaugliai nuo ankstyvos vaikystės tarpasmeniniuose santykiuose susiduria su daugeliu sunkumų: apgyvendinti globos namuose, jie ne tik pakeičia įprastą gyvenimo aplinką, bet dažnai išgyvena sunkumus prieraišumo santykiuose, neretai patiria ilgalaikį smurtą. Todėl siekiant geriau suprasti paauglių gyvenančių globos namuose tapatumo išgyvenimą, svarbu atsižvelgti į šių jaunuolių ankstyvųjų tarpasmeninių santykių patirtį.

1.2. Tapatumo samprata psichodinaminėje paradigmoje: teorijos ir tyrimai

Tapatumo sąvoką psichodinaminėje paradigmoje 1919 m. pradėjo vartoti V.Tausak, tyręs kaip vaikas atranda savo savastį. Ši sąvoka apėmė tiek vidines asmenybės struktūras, tiek tarpasmeninius santykius, todėl pradžioje ji vartota gana atsargiai. Ypač vengta tapatumo konstrukto sąvokos aprašomojoje psichiatrijoje (Akhtar, 1994; 2004). Tačiau vis daugiau dėmesio pradėjus skirti tarpasmeniniams santykiams, tapatumo konstrukto sąvoka pradėta vartoti vis intensyviau ir net pripažinta vienu iš kriterijų diagnozuojant sunkius asmenybės sutrikimus. O. Kernberg (Кернберг, 2005) nuomone, tapatumas ypač svarbus diferencijuojant neurotinę ir ribinę asmenybės organizacijas. Tapatumas ir jo raida tapo intensyviu tyrimų objektu mokslo darbuose (Kroger, 2000; 2004), kuriuose analizuojamos tiek emigracijos pasekmės (Akhtar, 2004), tiek artimuose santykiuose kylančių sunkumų sąsajos su tapatumo raida (Vaičiulienė, 1999). Tačiau, kaip nurodo S.Akhtar (2004), tapatumo ir jo raidos fenomenologijos tyrimų vis dar trūksta, ypač kalbant apie paauglystę, kai tapatumo konsolidacija yra vienas iš pagrindinių uždavinių (Erikson, 2004).

1.2.1. Tapatumo samprata klasikinėse psichodinaminėse teorijose

1.2.1.1. E. Eriksono požiūris į tapatumą ir jo formavimąsi

E. H. Erikson (2004) didelį dėmesį skyrė sveiko tapatumo formavimuisi. Anot autoriaus, tapatumas - tai psichosocialinis konstruktas, suprantamas kaip biologinių poreikių, ego organizacijos ir socialinio konteksto sąveika, suteikianti prasmę ir tęstinumą unikaliai egzistencijai. Optimalus tapatumo jausmas - tai subjektyvus gerovės išgyvenimas, kai savo kūne jaučiamasi kaip namie, kai aiškus gyvenimo kryptingumo jausmas ir tikrumas, kad esi pripažįstamas tų, kurie rūpi. Išoriškai tai išsipareigojimas tam tikriems vaidmenims, vertybėms, seksualinei orientacijai, labiausiai atitinkantiems individualius talentus ir interesus.

Anot E. H. Eriksono (1996), tapatumo formavimasis tampa pagrindine užduotimi paauglystėje, kai sprendžiamas tapatumo ir vaidmenų sumaištis konfliktas. Šiuo laikotarpiu tapatumo formavimasis taip pat priklauso nuo to, kaip ankstesnėse raidos stadijose buvo sprendžiami konfliktai ir kylančios užduotys. Autorius akcentuoja svarbą saugių santykių su artimais žmonėmis, kurie leidžia vaikui suvokti save kaip atskirą nuo jo mylimų žmonių. Introjekcija, kai kito vaizdinys yra inkorporuojamas, paruošia kelius vėlesniam tapatumo formavimuisi. Vaikystėje identifikuojamasi su kitų žmonių vertybėmis ir vaidmenimis, tačiau tik paauglystėje pradedama atsirinkti, kurios vertybės ir kurie vaidmenys atitinka paties paauglio interesus, ir toji atranka tampa brandaus tapatumo formavimosi pagrindu. Taigi paauglystėje tapatumas įgyja naują konfiguraciją, anot O. Kernberg (1976) „harmoningą ir vientisą geštalą“, besiskiriančią nuo vaikystės introjektų ir identifikacijų. Toks tapatumo jausmas nėra įgyjamas ir išlaikomas vieną kartą ir visam laikui. Jis nuolatos prarandamas ir atrandamas iš naujo, tačiau ilgiau besitęsiantys jo išlaikymo modeliai įgyjami paauglystėje. Taigi tapatumas priklauso nuo praeities ir veikia ateitį, jo šaknys glūdi vaikystėje ir vėliau lemia, kaip bus įgyvendinti kiti gyvenimo uždaviniai.

Tačiau E. Eriksono tapatumo teorija sulaukė nemažai kritikos dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tapatumo sąvoka nebuvo apibrėžta pakankamai aiškiai, ir pats autorius neatliko jokių matavimų, kurie leistų geriau suprasti, kaip jis pats ją suvokė. Be to, taip ir neaišku, ar tapatumas - labiau struktūra, ar procesas, kiek jis susijęs su subjektyviu sąmoningu savęs išgyvenimu, o kiek su pasąmonės visuma.

Taigi empiriškai tapatumo supratimas ir matavimas yra sudėtingas procesas, todėl šios srities mokslinius tyrimus galima suskirstyti į kelias grupes. Vieni tyrinėjo tapatumą kaip vieną iš aštuonių raidos stadijų, išskirtų E. H. Eriksono, ir teigė, kad šios sąvokos išskyrimas susiaurina jo supratimą. Daug dėmesio buvo skiriama tapatumo formavimuisi potrauminio streso sutrikimo atvejais, atsižvelgiant į įvairias raidos stadijas (Wilson, 2006). Kiti akcentavo tik tapatumą kaip vaidmenų prisiėmimą ar vaidmenų sumaištį paauglystėje, nesigilindami į kitus raidos etapus. Tapatumo statuso skyrimas, struktūrinė tapatumo samprata, tapo vienu populiariausių ir dažnai tyrinėjamų objektų (Marcia, 1966). Kadangi, kaip minėta, anksčiau tapatumo raida ypač siejama su tarpasmeninių santykių kokybe, tapatumo statusą buvo mėginama sieti su šeimos padėtimi: nustatyti kaip tėvų skyrybos (kaip vienas iš galimų svarbių veiksnių) siejasi su tapatumo statusu paauglystėje (Vaičiulienė, 1999). Treti savo tyrimų objektu pasirinkdavo tik vieną iš tapatumo aspektų, kurį apibūdino E. H. Erikson, pavyzdžiui, tyrė tautinį tapatumą (Antinienė, 1999) ir jo raidą jaunuoliams gyvenant globos namuose (White, O'Brien, Jackson, Havalchak, Philips, Thomas, Cabrera, 2008).

Daugiausia dėmesio sulaukė J. Marcia darbai, empiriškai pagrindę E. H. Eriksono tapatumo sąvoką ir išskybę keturias tapatumo būsenas, kurios remiasi požiūriu į paauglystės krizę ir įsipareigojimų vaidmenis. Tačiau toks psichosocialinis požiūris į tapatumą turi tiek privalumų, tiek trūkumų. Stiprioji šios teorijos pusė yra ta, kad atsižvelgiama į biologinius, socialinius ir psichologinius veiksnius, tačiau didelis trūkumas yra tas, kad analizuojant tapatumą mažai dėmesio skiriama intrapsichiniams pasikeitimams ir emocijoms (Bosma, 2001). Ir nors, anot J. Kroger (2004), E. H. Erikson teigė,

kad tapatumo formavimasis turi intrapsichinį pagrindą, šio proceso jis detaliai nenagrinėjo. Daug daugiau dėmesio šiems pasikeitimams skyrė P. Blos, paauglystę apibūdinęs kaip antrinį individuacijos procesą.

Todėl savo darbe daugiau remsimės P. Blos išskirtais ir aprašytais intrapsichiniais procesais, vykstančiais paauglystėje formuojantis tapatumui.

1.2.1.2. P. Blos: tapatumas kaip antrinis individuacijos procesas

P. Blos - psichoanalitinės objektų ryšių teorijos atstovas, pagrindinį dėmesį skyręs intrapsichiniams pasikeitimams paauglystės laikotarpiu. Objektų ryšių teorijos autoriai, kitaip nei Z. Freud, manęs, kad prie tėvų prisirišama, kadangi šie patenkina vaiko varas, teigė, kad objektų ryšiai (tarpasmeniniai santykiai) yra pirminis žmogaus elgesio motyvacijos šaltinis. Kalbėdami apie psichopatologijos formavimąsi ir diagnostiką, jie daugiau dėmesio skyrė ne tam, kokia raidos stadija buvo blogai išgyventa ar kokios ego gynybinės reakcijos dominuoja, o tam, kokie buvo svarbiausi vaiko gyvenimo objektai, kaip jis juos išgyveno, kaip jie buvo internalizuoti ir kaip jų vidinės reprezentacijos pasireiškia vėlesniuose gyvenimo perioduose (Мак Вильямс, 2006).

P. Blos (1968), kalbėdamas apie tapatumo raidą paauglystėje, šį procesą vadino charakterio formavimusi, kadangi pagrindinį dėmesį skyrė intrapsichiniams pasikeitimams ir akcentavo ankstyvų santykių patirties svarbą vėlesniems tarpasmeniniams santykiams. Autorius paauglystės laikotarpį vadino antrinės individuacijos procesu ir savo darbuose daugiausia rėmėsi M. Mahler darbais - svarbiausias šios mokslininkės stebėjimų objektas buvo kūdikiai. P. Blos paauglystės laikotarpyje išvelgė intrapsichinių procesų pasikeitimų panašumus į permainas, vykstančias ankstyvajame amžiuje, kurias M. S. Mahler, F. Pine, A. Bergman (1975) vadino atsiskyrimo-individuacijos procesu. Autorius nurodo, kad optimalus psichinis funkcionavimas susijęs su galėjimu toleruoti tam tikrą nerimo ir depresijos lygį. P. Blos (1968) išskiria keturis intrapsichinius procesus, vykstančius paauglystėje formuojantis

tapatumui: atsiskyrimo-individuacijos procesas, ankstyvosios vaikystės traumos perdirbimas, ego tęstinumas, seksualinis tapatumas.

- *Atsiskyrimo-individuacijos procesas* - tai vidinių tėvų reprezentacijų, kurios buvo internalizuotos kūdikystėje ir įgavo tapatumo struktūrą vaikystėje, paleidimas, atsisakymas. Autorius mano, kad tai itin sudėtingas procesas, kuriame svarbų vaidmenį atlieka regresas, būtinas normaliai raidai ir tarnaujantis vėlesniam progresui (Vaičiulienė, 2004). Paprastai paauglių regresas - tai grįžimas prie elgesio, o ne verbalinio paaiškinimo, t.y. idealizavimas įvairių pop-žvaigždžių, panašių į susiliejamą emocinių būsenų išgyvenimas ir nuolatinis karštingas aktyvumas siekiant užpildyti vidinio objekto praradimo tuštumą. Sėkmingo atsiskyrimo-individuacijos proceso dėka įgyjamos stabilios savo ir objektų vidinių reprezentacijų ribos, atsisakoma tiek savęs, tiek kitų rigidiškos kontrolės ir dėl sumažėjusios priklausomybės nuo išorinių palaikymo šaltinių įgyjamas didesnis nuotaikų ir savęs vertinimo pastovumas (Blos, 1998). Jaunuolis tampa pajėgus prisiimti atsakomybę už tai, ką jis daro ir kas jis yra, o ne nuolat kaltinti tuos, kurių įtakos veikiamas jis užaugo. Jei paauglystėje intrapsichinis perstruktūravimo procesas neįvyksta, tuomet infantilaus prieraišumo objektas tik išoriškai pakeičiamas nauju meilės objektu, o prieraišumo kokybė nepasikeičia (Blos, 1962).

Kadangi atsiskyrimo-individuacijos proceso sėkmei ypač didelę reikšmę turi ankstyvieji santykiai su tėvais ar globėjais, kyla klausimas, kaip vyksta šis procesas, kurio metu formuojasi savęs kaip atskiro ir autonomiško žmogaus samprata paaugliams, gyvenantiems globos namuose. Komplikuotos tiek ankstyvųjų santykių, tiek dabarties tarpasmeninių santykių aplinkybės šį procesą labai apsunkina, o autonomijos siekis gali tapti tiesiog savo aplinkos kaltinimu ir troškimu gyventi atskirai, kas, anot M. Hunter (2001), dažnai veda prie savinaikos.

- *Ankstyvosios vaikystės traumos perdirbimas*. Anot Blos (1962), net tie jaunuoliai, kurių gyvenimo sąlygos buvo labai geros, greičiausiai turi tam tikrą itin stiprių emocinių išgyvenimų, su kuriais jų dar jaunas ego buvo

nepajėgus susitvarkyti. Taigi vaikystės trauma yra santykinė sąvoka, kadangi jos įtaka visada priklauso nuo pavojaus dydžio ir vaiko jautrumo pažeidimams. Paauglystėje, vykstant charakterio formavimosi procesui, vaikystės traumas integruojamos į ego ir pradedamos išgyventi kaip gyvenimo uždaviniai.

Optimalios raidos atvejais jaunuoliai randa šių traumų įveikos būdus, o dėl to stiprėja jų savivertės jausmas. Tačiau jei santykiuose patirtos traumas yra itin didelės, kaip kartais atsitinka globos namuose gyvenantiems jaunuoliams, tokio ankstyvojo patyrimo integracija yra ypač sunki. Taigi, anot P. Blos (1968), vaikystės traumas gali turėti tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį charakterio formavimuisi. Individai gali pakartotinai atsiminti ir iš naujo išgyventi traumą, siekdami ją integruoti į charakterį, tačiau jie gali šito vengti tokiais būdais, kurie veda prie reaktyvaus charakterio formavimosi per vengimą, fobijas, kompulsijas ar disociaciją. Tokie paaugliai negali rasti emocinio ryšio su savo patirtimi ir visą gyvenimą nuo jos ginasi.

- *Ego tęstinumas*. Panašiai kaip ir E. H. Eriksonas, P. Blos (1962) teigia, kad ego tęstinumas reikalauja sąsajų su savo gyvenimo istorija, kadangi niekas negali turėti ateities be praeities. Ego tęstinumas yra kritinis paauglio charakterio formavimosi proceso veiksnys, kadangi sėkminga paauglio raida įmanoma tik tuomet, jeigu jo ego turi istorinį tęstinumą. Be jo paauglio perstruktūravimas lieka neužbaigtas. Tokiais atvejais, kai vaikas turi priimti iškreiptą realybę tam, kad išgyventų, atsiranda ego tęstinumo trūkumas, kadangi neigiama tam tikra dalis savos patirties. Ego brandumas suteikia vientisumo jausmą ir atsiranda gebėjimas vertinti savo paties praeitį, dabartį ir ateitį. Šis uždavinys gali kelti ypač daug iššūkių globos namuose gyvenantiems jaunuoliams, kadangi, viena vertus, jie prarado įprastą savo gyvenimo aplinką, ir jiems gali trūkti informacijos apie savo gyvenimą iki globos namų, o kita vertus, ankstyvojo patyrimo, kuris gali būti ypač skausmingas, prisiminimai ir integracija gali būti sunki.

- *Seksualinis tapatumas*. Charakterio formavimasis apima ir seksualinį tapatumą - atsiranda moteriškumo ar vyriškumo jausmas su nekintančiomis ribomis. Seksualinis tapatumas skiriasi nuo lyties tapatumo, kuris susiformuoja labai ankstyvą gyvenimo tarpsnį. Anot P. Blos (1962), paaugliai grįžta į falinę stadiją, kurioje kuriamas seksualinis tapatumas, kadangi tik sėkmingai išsprendus Edipo kompleksą įmanomas seksualinio tapatumo įtvirtinimas. Edipo kompleksas nėra tiesiog atkartojamas, jis yra užbaigiamas. Sėkmingas seksualinio tapatumo formavimasis, anot P. Blos (1968), susijęs su romantinio partnerio ieškojimu už šeimos ribų. Tačiau kiti autoriai (Kroger, 2004) mano, kad, nepaisant didelių fizinių pasikeitimų paauglystėje ir savo seksualumo tyrinėjimo, tik ankstyvajame suaugusio amžiuje pilnai įtvirtinami seksualiniai vaidmenys.

Reikia pripažinti, kad P. Blos teorija susilaukė nemažai kritikos, kadangi jo teiginiai buvo sunkiai pagrindžiami empiriškai. Daugiausia tyrimų buvo skiriama tik vienam iš intrapsichinių pokyčių - atsiskyrimo-individuacijos procesui. Tačiau autoriaus išskirti intrapsichiniai pasikeitimai leidžia geriau suprasti tapatumo formavimąsi. Kadangi savo darbe daugiausia dėmesio skiriame viduriniajai paauglystei, kuomet tapatumo formavimasis yra pagrindinis iššūkis ir uždavinys, nusprendėme daugiau dėmesio skirti trimis intrapsichiniams pokyčiams paauglystėje: ribų tarp savęs ir objekto reprezentacijų įgijimui (kaip kristalizuojasi „Aš“ vaizdas), ankstyvojo patyrimo emocinei diferenciacijai-integracijai ir Ego tęstinumo įtvirtinimui, vertindami juos mentalizacijos teorijos ir šiuolaikinių tyrimų kontekste.

1.2.2. Šiuolaikiniai tapatumo ir jo formavimosi tyrimai

Pastaraisiais metais, anot Bosma, Kunnen (2001), tapatumas suprantamas kaip dinaminė sistema, besivystanti tarpasmeniniuose santykiuose, kurios šaknys glūdi emociniuose išgyvenimuose. Kaip minėta, vis labiau pabrėžiama prierašumo santykių svarba tapatumo formavimosi procese. Būtent ankstyvuosiuose santykiuose vyksta refleksijos funkcijos raida, kurios svarba intrapsichinių pokyčių procese tolydžiai didėja (Fonagy, Target ir kt.

2002). Todėl toliau aptarsime atliktus tyrimus, analizuojančius tapatumo formavimąsi paauglystėje.

1.2.2.1 Atsiskyrimas ir individuacija: „Aš“ vaizdo kristalizacija

Kaip minėta, atsiskyrimo-individuacijos proceso esmė pagal P. Blos (1962) yra pastovių savęs ir objekto reprezentacijų ribų įgijimas, kuomet aiškiau pradedama suvokti kas aš esu, koks aš esu, kuo norėčiau būti ir kuo aš esu panašus į kitus ar skiriuosi nuo kitų, ypač nuo savo tėvų. Vidinių reprezentacijų ribų įgijimo pagrindas yra diferenciacijos procesas, kuomet aiškiau pradedami skirti savo norai, poreikiai ir emociniai išgyvenimai. Toks vidinės diferenciacijos ir pastovių vidinių savęs ir objekto ribų įgijimas suprantamas kaip atsiskyrimo-individuacijos procesas, kuris, nors ir prasideda ankstyvojoje vaikystėje, tačiau įgyja itin didelę svarbą paauglystėje formuojantis tapatumui. P. Fonagy, M. Target ir kt. (2002) nurodo, kad būtent šiame procese ypač didelę reikšmę turi ankstyvuosiuose santykiuose susiformavusi refleksijos funkcija.

Aptardama atsiskyrimą nuo prieraišumo figūros, S. Gerhardt (2004) nurodo, kad tai ypač daug streso keliantis procesas, kurį palengvina tiek pagrindinio globėjo prieinamumas, tiek aplinkos, į kurią patenka kūdikis, gebėjimas atsakyti į vaiko vidinius poreikius. Tokį pirminį atsiskyrimo procesą, kaip minėta, aprašė M. S. Mahler su kolegomis, atlikę nemažai kūdikių stebėjimų.

Taigi anot M. S. Mahler ir jos kolegų (1975), kūdikis nuo pat pradžių būna simbiotinėje stadijoje, suvokia save ir savo globėją kaip dvi to paties organizmo dalis. Tačiau globėjas ir vaikas ne visada sinchroniškai susiderina ir dėl to apie ketvirtą gyvenimo mėnesį atsiranda supratimas, kad globėjas yra atskiras asmuo su savo norais, jausmais ir motyvais - ši stadija vadinama diferenciacija. Toliau sparčiai vystantis vaiko fiziniams gebėjimams jis pradeda pats aktyviai tyrinėti pasaulį. Pirmiausia jis tyrinėja globėją ir aplinkinį pasaulį, vis grįždamas pas globėją „emocinio pasikrovimo (*refuel*). Taigi šioje stadijoje, vadinamoje praktikavimu, aktyviai tyrinėjamas artumas ir

atstumas tarp vaiko ir globėjo. Antrų gyvenimo metų pradžioje intensyviai vystosi kalba ir vaikas tampa vis labiau nepriklausomas. Didėjant vaiko emocinei nepriklausomybei pastebimas jo atsparumo frustracijai mažėjimas. Šiuo laikotarpiu gali būti pastebimas didėjantis atsiskyrimo nerimas, ir globėjo buvimas šalia ypač reikalingas. Todėl trečioji stadija dar vadinama pakartotinio sugrįžimo stadija (reaprochement). Ir galiausiai paskutinė, ketvirtoji, atsiskyrimo-individuacijos proceso stadija prasideda pasiekus emocinį objektų pastovumą - gebėjimas integruoti teigiamus ir neigiamus jausmus į objekto reprezentaciją. Taigi objektų pastovumas leidžia suvokti save ir kitus kaip turinčius ir blogų, ir gerų savybių žmones.

Anot S. Akhtar (1994), objektų pastovumo sutrikimus rodo nesugebėjimas išlaikyti optimalią distanciją santykiuose, kai išitraukimas į juos kelia savo tapatumo praradimo baimę, o didesnė distancija - traumuojantį paliktumą, lydimus itin intensyvių, sunkiai kontroliuojamų emocijų. Dažnai fantazuojama apie tokio gero objekto suradimą, kaip ideali mama („tada viskas pasikeis“), arba nuolat kartojama „jeigu tik“ nebūtų įvykę tam tikro įvykio, gyvenimas būtų kitoks, o jo išivaizdavimas dažnai idealizuotas. Apskritai, objektų pastovumo trūkumą rodo negalėjimas gedėti, toleruoti ambivalenciją, išlaikyti optimalią distanciją artimuose santykiuose, nes šios savybės itin svarbios paauglystėje ir atsiskleidžia tarpasmeniniuose santykiuose.

Kalbant apie paauglystės laikotarpį, antrinę atsiskyrimo-individuacijos stadiją sudaro tiek intrapsichiniai, tiek tarpasmeniniai pokyčiai. Pastaruosius penkiolika metų itin didelis dėmesys skiriamas paauglių intrapsichinių pasikeitimų sąsajoms su tarpasmeniniais santykiais, kurie įtraukia šeimą, bendraamžius ir kitą socialinę aplinką. Taip pat daug dėmesio skiriama, kaip atsiskyrimo-individuacijos procesas susijęs su profesijos pasirinkimu, psichopatologijos formavimusi paauglystėje bei bendra socialine adaptacija (Kroger, 2004). Šioje srityje atliktų empirinių tyrimų iš tiesų yra daug ir juos galima skirstyti į kelias grupes: tarpasmeninių santykių (su tėvais, bendraamžiais, romantiniais partneriais) sąsajų su atsiskyrimo-individuacijos procesu paauglystėje tyrimai, atsiskyrimo-individuacijos proceso sąsajų su

sėkmingu karjeros pasirinkimu ir adaptacija bei atsiskyrimo-individuacijos proceso sąsajų su psichopatologijos formavimusi paauglystėje tyrimai.

Be abejo, santykiai su tėvais yra vieni svarbiausių, jie užtikrina sėkmingą intrapsichinę ankstyvųjų objektinių ryšių restruktūrizaciją paauglystėje. Kai kurie autoriai (Kroger, 2004) nurodo, kad tik tuomet, kai paauglys gali grįžti pas savo tėvus naujame lygiaverčiame santykiyje, individuacijos procesas būna pasibaigęs. Taigi egzistuojantis individualumas ir susietumas su šeima paauglystėje yra esminis sėkmingai atsiskyrimo-individuacijos proceso baigčiai, kadangi šių santykių kokybė yra intrapsichinės paauglio raidos rodiklis (Kroger, 2000).

S. M. Quintina ir D. K. Lapsley (1990) atliko koreliacinį tyrimą ir nustatė teigiamą ryšį tarp saugaus prierašumo prie tėvų ir diferenciacijos proceso paauglystėje, t.y. paaugliai, turėję saugų prierašumą prie tėvų, geriau suprato save, nebijojo įsitraukti į santykius su bendraamžiais. Kiti autoriai (Allan, Land, 1999) nurodė, kad gebėjimas būti nepriklausomam itin susijęs su saugiu prierašumu, kuris tampa paauglio pasaulio tyrinėjimo ir savo tapatumo paieškų pagrindu. Tokias prielaidas patvirtina ilgalaikiai tyrimai, atlikti K.G. Rice, D. P. Fitzgerald, T. J. Whaley, C. L. Gibss (1995), kuriuose dalyvavo 138 jaunuoliai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad paaugliai, saugiai prisirišę prie tėvų, buvo daug labiau nepriklausomi nuo tėvų emociškai, pasiekė aukštesnių mokslo rezultatų ir lengviau adaptuodavosi koledžuose. Didelę atsiskyrimo-individuacijos proceso kaip mediatoriaus tarp prierašumo prie tėvų ir adaptacijos koledžuose reikšmę nurodė ir kiti autoriai (Boles, 1999). Tačiau kalbant apie lyčių skirtumus, tyrimų duomenys skiriasi: vieni autoriai (Allen, Stoltender, 1995) nurodo, kad vyrų ir moterų atsiskyrimo-individuacijos procesas nesiskiria, tačiau kiti (Levpušček, 2006), turėdami galvoje jaunesnius paauglius, pabrėžia, kad vis dėlto pastebimi šio proceso skirtumai tarp lyčių: merginos paauglystėje labiau ieškojo aplinkinių paramos ir sėkmingiau įveikdavo atsiskyrimo-individuacijos sunkumus, tuo tarpu vaikinai buvo linkę aktyviau siekti autonomijos ir labiau idealizavo savo draugus.

Kai kurie autoriai tyrė atskirų šeimos narių santykių sąsajas su paauglio atsiskyrimo-individuacijos procesu: pvz., tėvo paramos ir paskatinimo svarbą paauglystėje. Pasak C. A. Bjorsen (2000), net 71,5% paauglių tokia parama ir paskatinimas buvo labai svarbūs ir jie suvokė šį momentą kaip itin prasmingą. Taigi nepaisant to, kad tėvai paprastai mažiau būna įsitraukę į paauglio auklėjimo procesą nei motinos, tėvo prieinamumas, o ne nuolatinis dalyvavimas yra optimali sąlyga paauglio individuacijos procese. Tokius duomenis netiesiogiai patvirtina ir Lietuvoje atlikti tyrimai. A. Vaičiulienė (1999) tyrė paauglių, išgyvenusių skyrybas, tapatumo statusą ir padarė išvadą, kad skyrybas išgyvenę vaikai anksčiau pradeda ieškoti savo tapatumo, tačiau šis procesas užsitęsia ilgiau - greičiausiai tai susiję su pasunkėjusiu atsiskyrimo-individuacijos procesu.

Tyrimų rezultatai nurodo įvairius sėkmingos atsiskyrimo-individuacijos proceso eigos požymius: gebėjimą toleruoti vienatvę ir mažesnę nuolatinio kitų palaikymo reikalavimą (Coleman, 1974), nekonfliktišką namų palikimą ir ekonominę bei materialinę nepriklausomybę (Moore, Hotch, 1983). Tuo tarpu emocinė disociacija turi didžiausią neigiamą poveikį atsiskyrimo-individuacijos procesui (Moore, Hotch, 1983).

Taip pat intensyviai buvo tiriamos santykių su bendraamžiais kokybės sąsajos su atsiskyrimo-individuacijos procesu paauglystėje. Yra duomenų, kad socialinės paramos paauglystėje suvokimas teigiamai koreliuoja su sveiku paauglio atsiskyrimo-individuacijos procesu, o neigiamai - su priklausomybės neigimu arba susiliejamu su bendraamžiais. Be to, labiau individuacijos procese pažengę paaugliai linkę mažiau stereotipizuoti kitus. Aukštas intymumo lygis buvo susijęs su įsitvirtinusiu tapatumo jausmu (Kroger, 2004).

Kaip minėta, dar viena tyrimų kryptis yra atsiskyrimo-individuacijos proceso sąsajos su psichopatologijos formavimusi. Juose ypač daug dėmesio skirta valgymo sutrikimams. P. Marsden, C. Meyer, M. Fuller, G. Waller (2002) teigia, kad suvokta tėvų kontrolė gali būti mediatorius formuojantis valgymo sutrikimams. O paauglių merginų susirūpinimas motinos kontrole koreliavo su atsiskyrimo-individuacijos sunkumais, susirūpinimu

tarpasmeniniais santykiais ir gerai prognozavo depresijos simptomus (Milne, Lancaster, 2001).

Taigi kalbant apie atsiskyrimo-individuacijos procesą paauglystėje, atlikta nemažai tyrimų, tačiau kai kurie autoriai (Rice, FitzGerald, Whaley, Gibbs, 1995) vis dėlto nurodo, kad trūksta tyrimų, kaip prieraišumo santykiai veikia paauglių raidą, kadangi būtent santykiai lemia šių pasikeitimų realizavimo sėkmę. Ypač mažai tirti paaugliai, išgyvenę prieraišumo santykių sunkumus ir sudėtingas traumas artimuose santykiuose. O juk tokie tyrimai padėtų atskleisti subjektyvių išgyvenimų įtaką tapatumo formavimuisi. Be to, nors tyrimai nurodo galimus atsiskyrimo-individuacijos proceso, kuomet socialiniuose santykiuose kristalizuojasi „Aš vaizdas“, sunkumus, stokojama tyrimų, atskleidžiančių šio proceso metu su jais susiduriančių paauglių vidinius išgyvenimus.

1.2.2.2. Emocijų diferenciacija ir psichologiniai gynybos mechanizmai

Nors P. Blos, kalbėdamas apie tapatumo formavimąsi, pabrėžė ankstyvos traumos integravimo svarbą, šį intrapsichinį pasikeitimą galima būtų įvardyti kaip emocinę patyrimo diferenciaciją ir integraciją. Kiekvienas išgyvenimas turi emocinį komponentą, kurio atpažinimas yra svarbi tapatumo formavimosi dalis, o gebėjimas emocijas išreikšti kitiems suprantamai užtikrina pastovius socialinius santykius. Remiantis G. E. Vaillant (1992), emocinis patyrimo komponentas, kurį išreiškia asmuo, atspindi jo naudojamus gynybos mechanizmus. Gebėjimas išreikšti, verbalizuoti savo emocijas kitiems, nuosekliai pereiti nuo vieno emocinio išgyvenimo prie kito rodo brandesnių gynybos mechanizmų taikymą. Paprastai žmonės, naudojantys primityvias psichologines gynybas, dažnai išgyvena disforinę būseną, labai staigiai pereina nuo vienos emocijos prie kitos ir pasižymi prasta emocijų moduliacija, kas, anot P. Kernberg, A. S. Weiner, K. K. Bardenstein (2000), būdinga ribinės asmenybės organizacijai.

Anksčiau psichologinių gynybos mechanizmų sąvoka buvo vartojama apibūdinti tam tikras psichopatologijos formas, tačiau šiuolaikinis

psichodinaminės paradigmos autorių požiūris į gynybos mechanizmus labai pasikeitė. Pastaruoju metu psichologinės gynybos laikomos svarbia adaptacijos dalimi. Remiantis klasikinėmis psichodinaminės paradigmos teorijomis, psichologinės gynybos apsaugo žmogų nuo kenksmingo nerimo efekto (Vaillant, 1992). Tačiau pagal mentalizacijos teoriją psichologinių gynybų tikslas yra emocinė reguliacija užtikrinant optimalią distanciją. Kūdikystėje ta distancija reguliuojama tarpasmeniniuose santykiuose, kas, anot J. Holmes (1993), padeda išlaikyti prierašumą komplikuotuose artimuose tarpasmeniniuose santykiuose: slopinant prierašumo (vengiančio prierašumo strategija) sistemą arba ją ypač aktyvinant (ambivalentiško prierašumo strategija). Vėliau distancijos reguliavimas vyksta vidiniame pasaulyje, neleidžiant įsisąmoninti per daug skausmingo patyrimo, fantazijų ar minčių (Knox, 2003). Tačiau, nepaisant to, kad skausmingas patyrimas yra išstumiamas iš sąmonės, jis ir toliau kelia emocijas ir veikia žmogaus elgesį, tačiau asmuo nesupranta, kaip ir kodėl.

G. E. Vaillant (1992), atlikęs tęstinį tyrimą, nurodė, kad kai kurios gynybos gali būti nebrandžios: projekcija, išveika, skėlimas, o kai kurios brandžios - numatymas, sublimacija. Primityvios gynybos iškreipia realybę ir yra susijusios su prastesne adaptacija, tuo tarpu brandžios gynybos leidžia išgyventi ir nukreipti stresą. Taip pat autorius nurodo, kad psichologinės gynybos susijusios su adaptacija paauglystėje: brandžios gynybos liudija geresnę socialinę adaptaciją, o nebrandžios - prastesnę. Anot P. Cramer (1999), paauglystėje vyksta ypač daug pasikeitimų, kurie sukelia nemažai nerimo, todėl brandžių gynybos mechanizmų naudojimas padeda jaunuoliams įveikti stresines situacijas, diferencijuoti savo emocinius išgyvenimus bei išlaikyti optimalią emocinę distanciją su patyrimu (tai taip pat galima laikyti emocinio patyrimo perdirbimu ir integravimu). Tačiau kai kuriems jaunuoliams toks patyrimo integravimas kelia sunkumų, o emocinė distancija išlaikoma nebrandžių psichologinių mechanizmų pagalba. Daugelis autorių (Bretherton, 1993; Kernberg, Weiner, Bardenstein, 2000) akcentuoja, jog psichologinių gynybų naudojimas itin susijęs su artimų santykių tarp vaiko ir

suaugusiojo kokybe. Remiantis G. E. Vaillant (1992) atlikto ilgalaikio tyrimo duomenimis, vienkartinis trauminis patyrimas mažiau įtakoja psichologinių gynybų naudojimo pobūdį nei ilgalaikių tarpasmeninių santykių kokybė. Taigi galima manyti, kad ankstyvųjų tarpasmeninių santykių kokybė yra vienas svarbiausių veiksnių lemiančių psichologinių gynybos mechanizmų naudojimą.

L. Radzevičienės (2006) atliktas tyrimas su 12-34 mėnesių amžiaus vaikais, gyvenančiais instituciniuose globos namuose, atskleidė šių vaikų emocinės raiškos ypatumus. Autorė nurodo, jog šių vaikų emocijos ir jų raiška nėra tokia įvairi, kaip nurodoma emocijų klasifikacijose. Retai stebimos nuostabos, pasišlykštėjimo, skausmo/kančios emocijos, tačiau itin dažnai reiškiamas pyktis, kas anot autorės gali būti susiję su globos namų aplinkos ypatumais: nuolat besikeičiančiais auklėtojais, dideliu vaikų skaičiumi, saugumo stoka. Taip pat nurodoma, kad šie vaikai siekdami išlaikyti santykį su suaugusiu gali net slopinti savo baimės reakcijas: noriai eina į medicinos tyrimų kabinetą, tačiau išreiškia pasipriešinimą, kuomet reikia grįžti į grupę. Taip pat pastebimas ryškus džiaugsmo emocijos sumažėjimas ir itin didelis nerimo emocijos išgyvenimas, kuris autorės manymu, gali būti susijęs su ankstyva emocine deprivacija. Anot S. Wessell (2008), aplinkinių jautrumas ir emocijų atspindėjimas padeda vaikams suprasti savo išgyvenamas emocijas ir tampa jų reguliacijos pagrindu. Todėl vaikai išgyvenę emocinę deprivaciją ar patyrę prievartą sunkiau supranta savo emocijas ir dar mažiau supranta kitų žmonių emocijas ir reakcijas. Taip pat svarbu paminėti, jog kylančios stiprios neigiamos emocijos, siekiant išlaikyti optimalią emocinę distanciją, skatina nebrandžių psichologinių gynybų naudojimą bei gali tapti kliūtimi refleksijos funkcijos raidoje bei tapatumo formavimosi procese.

Psichologinių gynybos mechanizmų svarbą tapatumo formavimosi procese patvirtina ir kiti empiriniai tyrimai. D. W. Evans ir J. L. Seaman (2000) nurodė, kad brandžias gynybas naudojantys paaugliai turėjo susiformavusį įvairiapusiškesnį savivaizdį ir labiau diferencijuotą savęs koncepciją. Tuo tarpu ryškių savęs suvokimo deficitų bei eksternalizuotų ir internalizuotų elgesio problemų turėjo tie paaugliai, kurie naudojo nebrandžias

gynybas. Tai patvirtina, kad brandžios gynybos susijusios su bendra psichine sveikata.

Todėl galima manyti, kad paauglystėje tapatumo formavimosi procese vyksta patyrimo integracija, itin glaudžiai susijusi su emocijų diferenciacija bei atskleidžia psichologinių gynybos mechanizmų naudojimą. O siekiant suprasti jaunuolių tapatumo išgyvenimą svarbu analizuoti, kaip pasakojimuose atsiskleidžia emocijų diferenciacija.

1.2.2.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Kaip minėta, P. Blos (1962) ego tęstinumo formavimąsi laiko vienu iš paauglystės laikotarpio pasikeitimų, atliekančių svarbų vaidmenį tapatumo formavimosi procese.

J. Lock (1995), kalbėdamas apie tęstinumą, jį apibūdina kaip prasmės suteikimą praeities įvykių sekai ir teigia, kad be šito būtų neįmanoma įsivaizduoti, kas esi dabar, ir žinoti, kuo nori būti ateityje. Toks savo vietos radimas laiko perspektyvoje dažnai susijęs su pasakojimo funkcija. Pasakodami savo istorijas, mes atsimeiname save tam tikroje sekoje, pasikartojančiose situacijose, toji istorija reorganizuojama į prasmingą, tęstinę visumą (net tais atvejais, kai istorija neapima viso gyvenimo).

Savo gyvenimo istorijos vystymas nėra vien intelektualinis veiksmas, kadangi jame dalyvauja naujas savęs supratimas. Toks integracijos procesas nesiliauja visą gyvenimą, tačiau suaugusiems jis vyksta jau susiformavusio tapatumo kontekste, tuo tarpu paaugliai su juo susiduria pirmą kartą. Anot D. P. McAdams (2003), paauglystėje tapatumas paverčiamas abstraktaus mąstymo objektu: galvojama apie tai, „kas buvau iki šiol, kas esu dabar ir kuo noriu būti ateityje“. Todėl nors vaikas ir pasakoja įvairias savo istorijas ir patyrimus, tik jam perėjus į formalių operacijų stadiją paauglystėje, kuomet atsiranda gebėjimas abstrakčiai mąstyti, tampa įmanomas savo gyvenimo istorijos sudėliojimas linijine forma ir atlieka svarbų vaidmenį tapatumo formavimesi (Lock, 1995).

Tačiau reikia pripažinti, jog ne visi jaunuoliai pasiekia formalių operacijų stadiją. Taip pat kai kurių tyrimų, analizuojančių globos namuose gyvenančius vaikus, duomenimis (Pears, Kim, Fishes, 2008), vaikai išgyvenę fizinę prievartą ar/ir nepriežiūrą turi žemesnius kognityvinius gebėjimus, kas gali būti susiję su refleksijos funkcijos raidos stoka, o paauglystėje kelti didesnių iššūkių formuojantis tapatumu bei autonomijos siekimui.

Kai kurie autoriai (McAdams, 2003) teigia, kad būtent gyvenimo istorija yra tapatumo pagrindas ir kad tik tokių gyvenimo istorijų analizė leidžia suprasti žmogų kaip visumą, padeda suprasti, kaip jis integruoja savo patirtį. To neleidžia padaryti tradiciniai tapatumo tyrimai, atskirai įvertinantys vertybes, asmenybės savybes ar kitus parametrus. Tačiau toks požiūris turi ir trūkumų, kuriuos nurodo J. Kroger (2000): pirmiausia, tokia tapatumo analizė apsiriboja tik atskirų individų istorijų supratimu ir interpretacija, ir antra, nėra nurodomos bendros tapatumo formavimosi tendencijos, todėl nėra galimybės iškeltas hipotezes patikrinti didesnėje imtyje.

Mūsų nuomone, ego tęstinumas yra viena iš tapatumo formavimosi sudedamųjų dalių, kai integruojant praeities patyrimą, kuriama vientisa ir nuosekli gyvenimo istorija bei atskleidžiamas santykis su savo praeitimi ir ateities lūkesčiais. Integracija, anot R. N. Emde (1999) - tai atskirų patyrimo dalių siejimas į visumą taip, kad visuma visada būtų daugiau nei atskiros patyrimo dalys, bei, anot P. Fonagy ir M. Target (2002), prasmės suteikimas šiam patyrimui. Svarbiausi integracijos aspektai - tai raidoje atsirandančių pasikeitimų inkorporavimas ir individualaus vientisumo palaikymas. Todėl ego tęstinumo įtvirtinimas paauglystėje atsiskleidžia kaip gyvenimo pasikeitimų integracija bei vientisumo išlaikymas. Šie uždaviniai gali būti itin didelis iššūkis globos namuose gyvenantiems paaugliams.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad tapatumo formavimąsi paauglystėje atskleidžia savo ir objekto reprezentacijų ribų nustatymas, kuomet „aš“ aspektai atsiskleidžia socialinių santykių kontekste, emocinė patyrimo diferenciacija bei integracija ir ego tęstinumo įtvirtinimas. Kaip rodo daugelis tyrimų, šiems intrapsichiniams procesams labai svarbūs artimi tarpasmeniniai

santykiai. Todėl kyla klausimas, kaip tapatumas išgyvenamas, kuomet šių santykių aplinkybės yra nepalankios.

1.2.3 Ankstyvieji santykiai, trauminis patyrimas ir tapatumas paauglystėje

Kaip minėta ankstesniuose skyriuose, psichodinaminės paradigmos šalininkai itin pabrėžia ankstyvų tarpasmeninių santykių svarbą psichikos raidai. Tarpasmeniniai santykiai su suaugusiais tampa prieraišumo pagrindu ir nuo jų kokybės priklauso, kaip žmogus suvokia save, kitus ir santykius. Tačiau kartais tarpasmeniniai santykiai turi itin komplikuotas aplinkybes. Todėl itin svarbu suprasti, kaip vaikai prisitaiko sudėtingose sąlygose, kaip suvokia save bei kokie mechanizmai ir strategijos padeda jiems išgyventi (Wassell, 2008).

Savęs jausmas itin priklauso nuo kitų žmonių atgalinio ryšio. Vaikai turi jausti ir žinoti, ką apie juos mano kiti, siekiant suformuoti pastovią asmenybę ar emocinio reguliavimo stilių. Tačiau tuomet, kai tėvų ar globėjų reakcija yra neigiama ar jos iš vis nėra išgyvenamas nereikalingumo jausmas, tampa sudėtinga mąstyti apie jausmus ir išgyvenimus bei kyla sunkumai prioretizuojant savo patyrimą t.y. organizuojant savo prisiminimus. Anot P. Fonagy (2002), kuomet suaugę neatspindi vaikui jo psichinių būsenų jam priimtiniu būdu (D. Winnicott šią funkciją vadina talpinimu), o elgiasi su vaiku priešišškai (ypač smurtavimo ar prievartos atvejais) vaikas integruoja priešiško ar pavojingo suaugusiojo atspindėtą savęs vaizdą, kuris tampa vaiko besiformuojančio tapatumo dalimi. Ši reprezentacija tampa vidiniu persekiotoju, svetima ir nesuprantama dalimi.

Tokiais atvejais nepriklausomybės ir autonomiškumo siekimas yra intensyvus, tačiau paradoksalu, jog tapatumo įtvirtinimas tampa itin sudėtingas, kadangi jo ašis yra archaiškos objektų reprezentacijos, o ne savęs, kaip mąstančio ir jaučiančio žmogaus suvokimas. Dėl patirtos ankstyvos emocinės deprivacijos ar traumos nesivysto refleksijos funkcija ir tuomet jaunuoliai ar suaugę pristato save daugybe vienas kitam prieštaringų vaizdinių ir būdų (Fonagy, 2002), o prisiimami vaidmenys: persekiotojo, aukos ar gelbėtojo, dažnai keičia vienas kitą (Schofield, Beek. 2006).

Nepriklausomybės siekimas sukelia dar daugiau vidinės sumaišties, kuomet viena vertus išgyvenama izoliacija, o buvimas kartu su kitu artimu žmogum – patiriamas kaip pavojus savam tapatumui (Мак-Вильямс, 2006). Tokiais atvejais destruktivus save žalojantis elgesys suvokiamas kaip vienintelė galima išeitis (Fonagy, 2002).

Kartais klaidingai vaikai laikomi atspariais, nes jie neišreiškia savo neigiamų emocijų ar emocinių poreikių, tokiu būdu išlaikydami optimalią emocinę distanciją komplikuotuose tarpasmeniniuose santykiuose (Schofield, Beek, 2006). Šie vaikai gali atsisakyti globos ar rūpesčio bei sudaro įspūdį, kad jiems jos nereikia, nors tai labiau susiję su naudojamu disociacijos gynybos mechanizmu.

Tačiau kalbant apie tapatumo formavimąsi ir išgyvenimą esant sudėtingoms tarpasmeninių santykių aplinkybėms svarbu atkreipti dėmesį ne tik į rizikos veiksnius, bet ir į saugančius bei atsparumą didinančius. Anot M. Giedraitytės ir R. Bieliauskaitės (2006), apie psichologinį atsparumą galima kalbėti, kai rizikos sąlygomis įprastai lemiančiomis psichopatologija, vaikas funkcionuoja gerai ar net geriau nei vidutiniškai. Autorės savo darbe analizavo šios sampratos problematiškumą ir pabrėžia, jog atsparumas nėra statinis bruožas, atskleidė atsparumo daugiadimensiškumą ir dinamiškumą. Tuo tarpu apsauginiai veiksniai apibūdinami – kaip savybės pagerinančios prisitaikymą. Anot E. E. Werner (cit. pg. Giedraitytę, Bieliauskaitę, 2006), apsauginius veiksnius galima skirstyti į tris grupes: vaiko vidinius, šeimos aplinkos bei bendruomenės veiksnius. Tačiau F. K. Grossman, J. Beinashowitz, L. Anderson, M. Sakurai, L. Finnin ir M. Flaherty (1992) atlikto tyrimo su jaunuoliais duomenimis, apsauginiai veiksniai priklauso nuo konkretaus gyvenimo konteksto bei yra itin individualūs, todėl svarbiau yra ieškoti specifinių, konkrečiam žmogui svarbių, o ne globalių apsauginių veiksnių. Be to reikia pažymėti, jog atlikti tyrimai (Luthar, 1991) atskleidė, jog jaunuoliai, laikomi atspariais, pasižymėjo didesniu depresiškumu ir nerimu, nei jaunuoliai, kurių aplinka kėlė mažiau streso. Todėl galima manyti, jog nepaisant geros adaptacijos sudėtingos ir stresą keliančios tarpasmeninių santykių aplinkybės

kelia jaunuoliams iššūkių ir skausmingų išgyvenimų, kurie gali tapti itin aktualūs paauglystėje tapatumo formavimosi procese.

1.2.4. Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumas

Kaip minėta šio darbo pradžioje, paauglystėje jaunuoliai ne tik susiduria su dideliais pokyčiais - fiziniais, pažintiniais, emociniais ir socialiniais, jiems taip pat pradeda kelti kitokie reikalavimai. Viena pagrindinių paauglystėje keliamų užduočių - autonomiškumo įgijimas ir pasirengimas savarankiškam gyvenimui, kuriame tapatumas atlieka svarbų vaidmenį. Ši užduotis ypač svarbi globos namuose gyvenantiems paaugliams ir savarankiško gyvenimo pradžia jiems yra didelis iššūkis.

Įprasta manyti, kad įvaikintiems ir globos namuose gyvenantiems paaugliams tapatumo formavimasis kelia daugiau iššūkių nei gyvenantiems pilnose šeimose (Brodzinsky, 1990). Dažniausiai nurodomi šie su tapatumo formavimusi susiję sunkumai: ankstyvuosiuose santykiuose su biologiniais tėvais ar globėjais patirtų sunkumų ir traumų integracija, priklausomybė nuo naujų globėjų, naujų globėjų idealizacija ir sumaištis įtvirtinant tęstinumą. Taigi formuojantis tapatumui itin daug iššūkių keliančiomis sritimis tampa atsiskyrimo-individuacijos procesas, ankstyvų neigiamų išgyvenimų integracija ir ego tęstinumo formavimas (Hoopes, 1990).

Paauglystėje globojamų ir įvaikintų vaikų atsiskyrimas nuo globėjų iškelia į paviršių daug senų neišspręstų konfliktų ir nerimo, tad atsiranda galimybė juos iš naujo spręsti (Blos, 1962). Šiuo laikotarpiu seni trauminiai išgyvenimai tampa vėl aktualūs, kartais jie net atkartojami, tik kitose situacijose, kai globojami paaugliai įsivelia į atsitiktinius ir net pavojingus santykius (Brinich, 1990). Todėl norint padėti globos namuose gyvenantiems jaunuoliams, svarbu geriau suprasti, ką jie išgyvena, susidūrę su tapatumo formavimosi užduotimis.

Atsiskyrimo-individuacijos procesas išties atrodo komplikotas, kadangi atsiskyrusiems nuo globėjų paaugliams lieka dar ir kitas iššūkis - atsiskirti nuo savo tėvų, kurių reprezentacijos dažnai būna pagrįstos

fantazijomis (Brinich, 1990). Antra, šis procesas sukelia baime, kad pats paauglys yra nereikalingas, blogas, pasąmoningai bijoma pakartoti biologinių tėvų kelią. Dažnai paaugliai iš naujo patiria tokias situacijas, nuo kurių buvo išgelbėti vaikystėje dėl socialinių įgūdžių stokos, santykių supratimo ir vidinio gėdos jausmo. Jauni žmonės nesąmoningai ieško bausmės sau ir tarsi siekia patvirtinti idėją, kad jie yra nieko verti. Globojami paaugliai dažniausiai kaltina save dėl jų tėvų nesėkmės mylėti ir rūpintis jais ir mano, kad jie patys yra blogi, bjaurūs, nepriimtini, todėl tėvai negalėjo būti su jais ir juos paliko. Paaugliui, išgyvenusiam sunkumus artimuose santykiuose ir jų netektį, yra sunku integruoti daugelį savo augančios savasties aspektų. Tokie jaunuoliai įsitikinę, kad jie turi tokias nepriimtinas savo dalis, dėl kurių bus atmesti kitų žmonių. Praradimo nerimas gali tapti charakterio savybe, nuspalvinančia tolimesnius pasirinkimus ir tapatumo išgyvenimą (Schechter, Bertocci, 1990).

Taigi globojami paaugliai išgyvena nuolatinį priklausymo kam nors stygių. M. Hunter (2001) akcentuoja, kad būtent priklausymas „kam nors“ yra tai, ko reikia žmonių vaikams. Be šio jausmo mes vargu ar žinotume, kas mes esame, ir vargu ar žinotume, nuo ko pradėti savarankiškai gyventi. Savo šaknų turėjimas leidžia priimti save tokį, koks esi, ir išlaikyti šį patyrimą nepriklausomame gyvenime. Tačiau globojami vaikai negali gyventi nei su tikrąja šeima, nei be jos. Todėl paauglystėje jie dažniausiai jaučiasi atmetami, nereikalingi ir į kitus žmones reaguoja taip, tarsi šie kažkuo kaltintų, atmestų ar net smerktų juos. Išgyventas didelis bejėgiškumo jausmas verčia globojamus paauglius naudoti nebrandžius gynybos mechanizmus, leidžiančius apsaugoti nuo skausmingo patyrimo, tačiau kartu sukeliančius dar daugiau sunkumų formuojantis tapatumui.

Anot M. D. Schechter ir D. Bertocci (1990), kai vaikas atskirtas nuo savo biologinės šeimos (įvaikintas ar globos institucijoje), svarbūs praeities ir ateities aspektai yra atskiriami. Paauglystėje, formuojantis tapatumui, globojami jaunuoliai dažnai išgyvena postūmį atnaujinti santykius su savo biologiniais tėvais, nepaisant to, kokie išnaudotojiški ar destruktivūs šie buvo, taip patekdami į užburto ratą. Viena vertus, paauglys negali priartėti prie savo

biologinių tėvų, nes buvo jų atmetas, ir tuo pat metu negali nuo jų atsitraukti dėl savo paties nesaugaus prieraišumo (Hunter, 2001).

Labai dažnai manoma, kad vaikai, patekę į globą iki metų ir neprisimenantys savo globėjų, negali išgyventi praradimo jausmo, nes negalima ilgėtis tų žmonių, kurių niekada nepažinojai. Tačiau pastaruoju metu pripažįstama, kad net ir šiuo atveju praradimo jausmas turi nemažą reikšmę. Įvaikinti ir globojami vaikai, suvokę šią situaciją, išgyvena ne tik savo biologinių tėvų praradimą, bet ir santykių su savo globėjais, jei tokie yra, stabilumo praradimą. Tokia daugybė netekties išgyvenimų palieka neužbaigtumo, svetimumo, nesusietumo, atmetumo išgyvenimus (Brodzinsky, 1990). M. D. Schechter ir D. Bertocci (1990) nurodo, kad tokiais atvejais paaugliai dažnai išreiškia savo skirtingumą nuo biologinės šeimos ir norą sužinoti, „koks buvau žmogus iki įvaikinimo ar patekimo į globą“. Kai kurie paaugliai šių autorių tyrime kalbėjo: „Mano nuolatinis susidomėjimas savo biologiniais tėvais nepaliko vietos fantazijoms apie ateitį. Tarsi nebebuvo kito įmanomo gyvenimo tarpsnio, išskyrus ateitį ir dabartį, kurioje mėginu suprasti praeitį“ (p. 84). I. Kaffemanienės ir D. Tamelytės (2008) atlikto tyrimo duomenimis, daugiau nei trečdalis Lietuvos globos namuose gyvenančių paauglių neturi sau prasmingos veiklos, poreikių ir interesų. Ir nors dažnai tokie tyrimo rezultatai apibūdinami kaip socialinių įgūdžių stoka, norint geriau suprasti veiklos motyvacijos stoką, būtų svarbu ištirti šių jaunuolių tapatumo išgyvenimą.

Kai kurie autoriai (Baumeister, Leary, 1995) skiria prieraišumo ir priklausymo kam nors (susietumo) jausmus ir teigia, kad net tuomet, kai vaikai yra įvaikinami ir turi prieraišumo objektą bei gali užmegzti ilgalaikius santykius, paauglystėje jie išgyvena susietumo stoką, kuri trukdo įtvirtinti tęstinumo jausmą. Jaunuoliai dažnai save apibūdina kaip „esu lyg žmogus“, o ne „esu žmogus“ ir nurodo, kad tik tuomet, kai rasdavo santykį su sava praeitimi, pradėdavo jaustis „tikresni, realesni“ (Schechter, Bertocci, 1990). Taip pat autoriai nurodė, kad tie, kurie ieškojo savo tėvų, sužinoję savo praeitį, nepaisant to, kokia ji buvo, pradėdavo jaustis geriau: labiau pasitikėti savimi ir

save gerbti, galėjo drąsiau siekti savęs įtvirtinimo. Kita, mažesnė, grupė teigė, kad jiems buvo svarbu atrasti, kad jie atrodė kaip tėvai, kad tai pakeitė jų savo kūno supratimą ir savivoką. Keletas tiriamųjų nurodė, kad pradėjo jaustis ramesni, lengviau tapo valdyti savo emocijas. Todėl daugelis šiuolaikinių projektų ir tyrimų orientuojasi į globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo istorijos kūrimą įvairiomis priemonėmis: naudojant internetinėse duomenų bazėse pateikiamas nuotraukas ir istorijas iš jaunuolių vaikystės (Gustavson, MacEachron, 2008). Tačiau kiti autoriai pabrėžia, kad tokių faktų dėliojimo neužtenka, kad reikia skatinti gyvenimo istorijos pasakojimą, kurio dėka kuriamas tapatumas (Michelle, 2009).

Tačiau empirinių tyrimų, besiremiančių įvaikintų vaikų tapatumo formavimusi, gauti rezultatai gana priešaringi. Anot J. L. Hoopes (1990), ilgalaikio tyrimo duomenimis, skirtumai tarp įvaikintų vaikų ir biologinėse šeimose gyvenančių vaikų tapatumo formavimosi yra nereikšmingi. Tačiau autorius taip pat pastebi, kad dažniausiai tiriami įvaikinti, o ne globos namuose gyvenantys paaugliai, taip pat tyrimuose sutikdavo dalyvauti dažniausiai tie, kurių šeimose sunkumai buvo nedideli arba jų visai nebuvo. Be to, kokybiniai tyrimai, atkleidžiantys su tapatumo formavimusi susijusius išgyvenimus, daugiausia atlikti su įvaikintais paaugliais. Tačiau įvaikintų ir globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo raida ir išgyvenimai skiriasi; kaip nurodo A. Mosek, L. Adler (2001), lyginant giminių globojamas ir gyvenančias globos įstaigose merginas atsiskleidžia savivaizdžio, socialinių santykių ir prisitaikymo naujoje aplinkoje skirtumai. Taip pat, anot A. Goštauto, R. Pakrosnio, V. Čepukienės, I. Pilkauskienės, J. S. Fleming (2007), gyvenimas globos įstaigoje buvo reikšmingai teigiamai susijęs su trumpalaikės terapijos trukme. O lyginant globos namuose ir pilnose šeimose gyvenančių paauglių tapatumo formavimąsi nurodoma, kad gyvenimas globos įstaigose turi neigiamą įtaką tapatumo raidai (Kools, 1997): pastebėtas stigmatizuotas tapatumas, neigiamai veikiantis nepriklausomybės siekimą ir orientaciją į ateitį. Panašūs, nors ir netiesioginiai, duomenys apie tapatumą gauti ir Lietuvoje atliktame socialinių vaidmenų supratimo ir prisiėmimo paauglystėje

tyrime (Tamašauskienė, 2007). Tyrimo rezultatai parodė, kad globos namuose jaunuoliai, nors ir noriai kalbėjo apie profesiją, ateitį apibūdino kaip nežinomą ir keliančią baimę, o save matydavo kaip priklausomus.

Taigi daugelis kiekybinių tyrimų patvirtina, kad globos įstaigose gyvenantys jaunuoliai turi įvairių sunkumų paauglystėje formuojantis tapatumui. Tačiau, viena vertus, šie tyrimai akcentuoja problemas, bet neatskleidžia subjektyvaus tapatumo išgyvenimo. Dažniausiai tapatumo išgyvenimų tyrimai apsiriboja paaugliais, gyvenančiais globėjų šeimose, o ne globos įstaigose. Kita vertus, gyvenantys globos įstaigose paaugliai dažnai laikomi viena grupe, nors jų tarpasmeninių santykių patyrimas yra gana skirtingas, o dėl to jiems gali kilti skirtingų sunkumų formuojantis jų tapatumui bei kitokių tapatumo išgyvenimų. Trečia, analizuojant tapatumą dažnai remiamasi struktūriniu požiūriu ir neanalizuojami emociniai išgyvenimai, kurie, remiantis mentalizacijos teorija, yra tapatumo formavimosi pagrindas. Todėl norint iširti globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimus svarbu ieškoti naujų tyrimo metodų, padedančių atskleisti sudėtingą socialinį jo formavimosi kontekstą. Vienas šių tapatumo tyrimo būdų yra biografinio pasakojimo analizė.

1.3. Gyvenimo istorijos pasakojimas: autobiografinės atminties ir tapatumo sąsajos

Pasakojimai yra nuolat kuriami žmonių ir perduodami vieni kitiems: pristatant savo patyrimą, svajones ir fantazijas, sapnus (Singer, Blagov, 2004). Pastaraisiais dešimtmečiais tarp psichologijos srities tyrėjų vis didėja domėjimasis biografiniais pasakojimais. D. Polinghorne (2005) manymu, taip yra dėl to, kad pasakojimas - tai lingvistinė forma, atskleidžianti žmogaus egzistenciją tam tikroje situacijoje. Pasakojimas (naratyvas) apibrėžiamas kaip struktūruota įvykių sekos interpretacija, kurią sudaro siužetas, veikėjai, intencijos, pasekmės ir tema, kurioje asmuo atsiskleidžia tikslingame santykiyje su pasauliu. S. Lawler (2008), remdamasi P. Ricoeur darbais, nurodo, kad pasakojime per siužetą atsiskleidžia trys sintezės tipai: daugelio skirtingų

įvykių sujungimas į vientisą istoriją, derančių ir nederančių įvykių ir epizodų sujungimas bei skirtingo laiko momentų sujungimas kuriant vientisą biografinį pasakojimą.

Daugelis autorių pabrėžia skirtingas pasakojimo funkcijas. D. B. Pillemer (1998) išskiria: *komunikacinę funkciją*, kuomet atrenkant tam tikras istorijas siekiama perduoti informaciją kitam arba įtikinti pašnekovą bendraujant; *psichologinę funkciją* - ji padeda reguliuoti nuotaikas ir išvalgas; *nukreipiančią funkciją* - kuomet kuriant siužetą prisiminimai parenkami siekiant priartėti prie norimos pabaigos ir išvengti nepageidaujamų pasekmių. Kaip nurodo J. A. Singer, P. Blagov (2004), pasakojimas yra sudėtingas integruojantis procesas, atgaivinantis idėjas, kadangi kognityvinė informacija jame siejama su emocijomis ir motyvacija, tokiu būdu atskleidžiant sąsajas tarp autobiografinių prisiminimų ir tapatumo kūrimo.

1.3.1. Autobiografinė atmintis ir tapatumas

Autobiografinė atmintis apibrėžiama kaip asmeniškai patirtų įvykių, svarbių savivokai, prisiminimas (de Decker, Hermans, Raes, Eelen, 2003). Anot S. Lawler (2008), autobiografinė atmintis yra ne vien tik tapatumo atspindys, bet ir gyvenimo istorijos prisiminimai ir pasakojimas. Tai procesas, kurio metu kuriamas tapatumas. Pasakojimai, kuriuos mes sukuriame tam tikram kontekste, yra tai, kas atspindi, kaip mes tapome tokie, kokie esame. Negana to, pasakodami mes kuriame savo tapatumą. Iš tiesų, tai, kokie esame, lemia tai, į ką kreipiame dėmesį, kokią informaciją apie mūsų kasdienį patyrimą užkoduojame ir saugome. Tai, kas esame, kokie mūsų norai, siekiai ir intencijos, lemia tai, ką prisimename ir pristatome pasakodami apie save. Tačiau, kita vertus, mūsų savivoka taip pat priklauso nuo to, ką mes atsimeiname. Tai, kaip atsimeiname save praeities kontekste, labai svarbu suvokiant ir konceptualizuojant save dabartyje ir kuriant savo tapatumą (Howe, 2004).

Kai kurie autoriai (Howe, 2004; Fivush, Haden, Reese, 1995; Nelson, 1993) pabrėžia socialinių santykių svarbą autobiografinės atminties

formavimuisi. Jų nuomone, ši atmintis prasideda tuomet, kai vaikai lingvistiškai pradeda dalytis savo patirtimi su kitais. Todėl viena pagrindinių autobiografinės atminties užduočių yra formuoti gyvenimo istoriją kitiems pasakojant savo gyvenimo įvykius ir tuo pat metu, anot R. Fivush, C. Haden ir E. Reese (1995), stiprinti tarpusavio ryšius. Jau 3–4-erių metų vaikai pradeda pasakoti vis daugiau įvykių, palaikydami bendravimą. Anot M. L. Howe (2004), tai pradžia tikrosios autobiografinės atminties, kurios raida labai susijusi su kalbos vystymosi ypatumais. Toji raida tęsiasi iki pradinės mokyklos, kuomet prisiminimai pradedami organizuoti į gyvenimo istoriją, kuri vėliau nuolatos plėtojama ir reorganizuojama. Tačiau tik paauglystėje pradeda konstruoti tikroji gyvenimo istorija, nes būtent šiuo metu formuojasi abstraktus mąstymas, atsiranda galimybė galvoti, analizuoti ir suvokti savo tapatumą: kas buvai praeityje, koks esi dabar ir kokie yra tavo ateities lūkesčiai (McAdams, 2004). Anot M. A. Conway ir C. W. Pleydell-Pearce (2004), kai kurie tyrimai rodo, kad vyresni žmonės atgamina daugiausia prisiminimų iš tų laikų, kuomet jie buvo 15–25 metų, ir tai autoriai sieja su tapatumo jausmo konsolidacija šiame amžiuje.

T. Habermas ir S. Bluck (2000) teigia, kad tik paauglystėje atsiranda galimybė kurti savo gyvenimo istoriją, kuriai būdingas keturių tipų nuoseklumas:

Laikinis - dažniausiai iki ankstyvosios paauglystės vaikai geba papasakoti vieną įvykį ar epizodą atsižvelgdami į laiko perspektyvą, tačiau dažnai jiems būna sunku sujungti visus savo gyvenimo įvykius atsižvelgiant į laiko kriterijų. Tuo tarpu paaugliai geba sudėlioti savo gyvenimo įvykius chronologine tvarka.

Biografinis - tai gyvenimo įvykių seka, atitinkanti kultūrinius reikalavimus tam, kokia turi būti biografija. Paprastai mokykloje vaikai mokomi, kokius dalykus svarbu apie save papasakoti prisistatant. Dažniausiai tai būna gimimo istorija, svarbūs gyvenimo pokyčiai - kraustymaisi, susitikimai ar kt.

Priežastinis - paaugliai geba paaiškinti, kaip įvykiai siejasi tarpusavyje biografijos kontekste. Dėl besivystančio abstraktaus mąstymo atsiranda gebėjimas pagrįsti, kaip vienas įvykis iššaukia kitą ir kodėl pasirinkta viena ar kita pozicija.

Teminis nuoseklumas - atsiranda galimybė temas susieti į visumą ir pamatyti bendrą skirtingus gyvenimo įvykius ir epizodus integruojantį principą. Būtent tai leidžia pamatyti ir suprasti, kas tas žmogus yra.

Taigi autobiografinė atmintis glaudžiai susijusi su tapatumo jausmu ir abu jie kuriami socialiniuose kontekstuose. Mokslui nuo seno rūpi ir veiksniai, darantys įtaką tiek autobiografiniams prisiminimams, tiek tapatumo jausmui. Daugiausia domimasi tuo, kaip stiprūs emociniai išgyvenimai ir trauminis patyrimas veikia autobiografinę atmintį ir savivoką bei kaip tai atsiskleidžia pasakojimuose.

1.3.2. Trauminis patyrimas ir gyvenimo istorijos pasakojimas

Jau seniai pastebėta, kad trauminis patyrimas yra ypač susijęs su atmintimi ir pasireiškia kaip nuolatinis įvykio prisiminimas arba atminties klaidos, amnezija, daliniai ar dideli netikslumai gyvenimo istorijos pasakojimuose. Žmonės, turintys trauminę patirtį, dažnai praranda tvarkos ir orientacijos jausmą, praranda gebėjimo vertinti funkciją, o dėl to nukenčia prasmės suteikimas savo patyrimui (Barclay, 1995).

Tačiau trauminio patyrimo poveikis atminčiai, nors ir plačiai tyrinėjamas, tebėra nevienareikšmis. Viena vertus, dažnai pabrėžiama, kad trauminių įvykių prisiminimai gali būti labai aiškūs, detalūs, ilgai išliekantys atmintyje (Steward, 1993; Terr, 1991), kita vertus, trauminis patyrimas gali būti sunkiai verbalizuojamas ar net atgaminamas (Herman, 2006; Steward, 1993). L. Terr (1991) nurodo, kad toks skirtumas gali priklausyti nuo patirtos traumos intensyvumo ir pasikartojimo. Anot autorės, vienkartinis trauminis įvykis dažniausiai atsimenamas ypač ryškiai, o nuolatinis pasikartojantis trauminis patyrimas paprastai atgaminamas sunkiau. Tokie reakcijų į traumuojančius įvykius skirtumai gali būti susiję su skirtingomis streso įveikos

strategijomis bei psichologiniai gynybos mechanizmais. Pirmuoju atveju vienkartinis įvykis nuolatos prisimenamas ir pergalvojamas: „Kaip galima buvo to išvengti?“, o antruoju - patyrimą vengiama prisiminti ir galvojama: „Kaip aš to išvengsiu kitą kartą?“, dėl to dažniau naudojami neigimo ar disociacijos gynybos mechanizmai. Tačiau trauminis patyrimas, kad ir sunkiai atgaminamas, veikia savivoką ir santykius su kitais. Tyrimai rodo (Barclay, 1995), kad traumas išgyvenusių žmonių negebėjimas artikuoliuoti savo patirties veda prie izoliacijos išgyvenimo, dažnai netgi depresijos, o santykiuose pradeda nuolatos laukti kitų priešiško ir agresijos (Rukšaitė, Gudaitė, 2008; Shofield, Beek, 2006).

E. A. Waites (1991) nurodo, kad trauminis patyrimas suardo atminties integracinę funkciją ir gyvenimo istorijos pasakojimas tampa nenuoseklus, pasakojimuose neišlaikoma laiko perspektyva (O’Kearney, Perrot, 2006), labai dažnai prisiminimai pateikiami chaotiškai bei sunku jiems suteikti prioritetus (Fonagy, 2002). Patys skausmingiausi įvykiai gali tapti atskiromis istorijos dalimis, nebūtinai atskleidžiamomis kitiems tiek dėl baimės atsiskleisti, tiek dėl padedančio išgyventi disociacijos gynybos mechanizmo. Disociacijos gynybos mechanizmas pasakojant neleidžia prieiti prie skausmingo patyrimo ir dėl to prisiminimai tiesiog pakeičiami kitais, daug mažiau gąsdinančiais. Tačiau tokiais atvejais gyvenimo istorijų pasakojimai esti itin nenuoseklūs, patyrimas neintegruotas, o emociniai išgyvenimai nesuprantami, kas tampa kliūtimi tapatumui formuotis (Waites, 1991).

Tačiau kartais traumuojuantis patyrimas vyksta labai anksti, ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose. Anot A. N. Schore (2001, 2004), toks ankstyvas skausmingas patyrimas turi žalingą poveikį kūdikių smegenų raidai, ypač dešiniojo smegenų pusrutulio, atsakingo už savireguliacijos vystymąsi, bei itin susijęs su disociacijos kaip pagrindinio gynybos mechanizmo naudojimu. Autorius pabrėžia, jog tuomet tarpasmeninė reguliacija keičiama autoreguliacija, o individas tarsi nutraukia ryšius tiek su išorine, tiek su vidine aplinka. Tokiais atvejais kūno pojūčiai gali tapti svetimi ir nesuprantami, taip pat sunku savo patyrimą organizuoti į prasmingą visumą,

o vidiniai išgyvenimai pagrinde yra chaosas ir sumišimas (Fonagy, 2002). Todėl, anot A.N. Schore (2001), būtent trauminis patyrimas ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose gali būti susijęs disocijuoto tapatumo ar potrauminio streso sutrikimo formavimusi.

1.4. Kokybiniai tapatumo tyrimai: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė

Biografinių pasakojimų naudojimas tyrimuose tapo itin populiarus pripažinus, kad socialinė aplinka daro ypač didelį poveikį tam, kaip žmogus išgyvena, supranta ir interpretuoja save, kitus ir savo santykius (Breckner, Ruup, 2002). Nors ilgą laiką buvo domėtasi socialinės aplinkos poveikiu žmogui, tačiau socialinės aplinkos įtaka yra labai sudėtinga ir nevienareikšmė, todėl buvo svarbu ieškoti naujų, ne statistine analize pagrįstų tyrimo metodų. Dėl to pastaraisiais dešimtmečiais psichologijoje ypač išpopuliarėjo kokybiniai tyrimai, leidžiantys matyti visą socialinio konteksto sudėtingumą ir dinamiką (Coyle, 2008).

Biografiniais pasakojimais pagrįsti kokybiniai tyrimai pirmiausia buvo pradėti naudoti siekiant suprasti emigrantų patirtį ir išgyvenimus, o vėliau - analizuojant Holokaustą ir kitas sudėtingas socialines situacijas patyrusių žmonių išgyvenimus (Chamberlayne, 2002, Rosenthal, 1998). Anot M. Crossley (2007), toks biografinių pasakojimų naudojimas tyrimuose nėra atsitiktinis, kadangi žmonės, turintys traumuojančią patirtį ar išgyvenantys svarbias gyvenimo permainas, siekia suteikti prasmę savo išgyvenimams kurdami istorijas ir pasakojimus. Kokybiniai tyrimai leido žmones matyti ne kaip pasyvias socialinės aplinkos aukas, bet kaip aktyvius dalyvius, pasirenkančius situacijos sprendimus, padedančius susidoroti su sunkumais (Breckner, Ruup, 2002).

Iš pradžių tiriamieji biografiniai pasakojimai buvo laikomi išorinės realybės patvirtinimu ar pristatymu. Tačiau toks požiūris buvo smarkiai kritikuojamas, kadangi tyrimai (Loftus, Palmer, 1974; Schacter, 2001), ypač nelaimingų atsitikimų liudininkų tyrimai, patvirtino, kad žmonės skirtingai

pasakoja net tą patį matytą įvykį ir kad informacija, nesutampanti su žmogaus įsitikinimų sistema, greitai pamirštama (Bruhn, 1992). Todėl gyvenimo istorijas pradėta laikyti vidinių subjektyvių išgyvenimų atspindžiu, o pasakojimus - atskleidžiančiais subjektyviai išgyvenamą vidinę, o ne išorinę realybę.

Biografinio pasakojimo interpretacinė analizė pradėta naudoti G. Rosenthal tiriant Holokausto patirtį turinčių žmonių išgyvenimus, toliau plėtojama kituose tyrimuose, atliktuose T. Wengraf, P. Chamberlayne. Pagrindinis šios analizės bruožas yra nugyvento gyvenimo (objektyvių faktų) ir papasakotos gyvenimo istorijos atskyrimas. Būtent šis duomenų atskyrimas leidžia pamatyti, kaip gyvenimo faktai susiję su istorijos pasakojimu. Šis analizės būdas atskleidžia, kaip istorija yra kuriama tam tikrame realiame kontekste: kiekvienas įvykis palieka savo pėdsaką, tačiau pati istorija yra žmogaus interpretacijos produktas. Todėl remiantis analitiniu, interpretaciniu požiūriu galima suprasti, kaip įvykiams suteikiama tam tikra prasmė, atskleidžianti subjektyvius išgyvenimus (Breckner, Ruup, 2002, Wengraf, 2008).

Prašymas papasakoti gyvenimo istoriją naudojant atvirą klausimą tyrimo dalyviams suteikia galimybę sukurti savą pasakojimą, geštalą, aktyvuojantį tiek latentines, tiek manifestuojamas įvykio, situacijos ar gyvenimo periodo prasmes, veikiančias pasakojimus ir prisiminimus bei atskleidžiančias tapatumo išgyvenimą. Šiuose biografiniuose pasakojimuose visada susipina kelios perspektyvos: dabartinė pasakotojo perspektyva, praeitis, kai nutiko pasakojamas įvykis ir ateities lūkesčiai. Tai atskleidžia tapatumo dinaminis aspektus, nes pasakojime praeitis ir dabartis susipina jas interpretuojant ir perinterpretuojant pagal ateities perspektyvą (Lawler, 2008; Breckner, Ruup, 2002). Be to, gyvenimo istorijoje pasakojimas visada susipina su kitų žmonių gyvenimo istorijomis. Todėl analizuojant gyvenimo istoriją tapatumo išgyvenimas matomas socialiniame kontekste ir savivoka atsiskleidžia konkrečiame santykiyje (Crossley, 2007). Pasakojimas atgaivina idėjas ir koncepcijas, sujungdamas kognityvinę medžiagą su žmogaus

emocijomis ir motyvacinė sistema (Singer, Blagov, 2004). Todėl remiantis biografinio pasakojimo analize tapatumo išgyvenimą galima nagrinėti santykių kontekste, nes taip galima geriau suvokti patyrimo apspręstą emociniuose išgyvenimuose atsiskleidžiantį subjektyvumą, ko ypač trūko iki tol atliktiems globos namuose gyvenančių paauglių tyrimams.

Problema

Globos namuose gyvenantys paaugliai dažnai laikomi viena rizikos grupe, nepaisant to, kad jų tarpasmeninių santykių patyrimas itin skiriasi. Kaip minėta, tyrimai atskleidžia, kad šie jaunuoliai taiko daugiau neadaptivių elgesio strategijų nei gyvenantys šeimose, išgyvena stipresnę nerimą, netekties jausmą ir nežinomos ateities baimę. Tačiau kalbant apie tapatumo išgyvenimą ypač svarbu atsižvelgti į tarpasmeninių santykių kontekstą. Dažnai apibendrintai teigiama, kad globos namuose gyvenantys jaunuoliai susiduria su tapatumo formavimosi sunkumais, tačiau tyrimų rezultatai gana prieštaringi.

Viena vertus, taip gali atsitikti dėl nepakankamo tyrėjų dėmesio skiriamo tarpasmeninių santykių kokybei iki jaunuoliams apsigyvenus globos namuose. Tačiau ši patirtis skiriasi tiek prierašumo formavimosi ypatumais, tiek trauminiais patyrimais, darančiais įtaką savivokai ir kitų žmonių santykių su jais supratimui. Kita vertus dažnai tyrimai atliekami su įvaikintais vaikais, o ne gyvenantiems globos namuose.

Taip pat struktūrinė tapatumo samprata akcentuoja įsipareigojimą vaidmenims, tačiau neatskleidžia emocinių tapatumo išgyvenimų aspektų.

Taigi empirinių tyrimų analizė atskleidė:

1. Nors viena vertus, yra atlikta daug tyrimų patvirtinančių, jog globos namuose ir šeimose gyvenančių paauglių tapatumo raida skiriasi ir globos namuose gyvenantys patiria daugiau sunkumų, stokojama tyrimų, nagrinėjančių globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimus.
2. Analizuojant tapatumo išgyvenimą mažai dėmesio skiriama emociniams aspektams.
3. Nagrinėjant globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo aspektus per mažai atsižvelgiama į jų tarpasmeninių santykių patirtį iki apsigyvenant vaikų globos namuose, akcentuojamas tik gyvenimas globos namuose ar amžius, kuomet vaikai ar jaunuoliai tuose namuose buvo apgyvendinti.

Atsižvelgiant į šių tyrimų stoką, pasirinkome atlikti kokybinį tyrimą: biografinio pasakojimo interpretacinę analizę. Pastaroji analizė leidžia nagrinėti tapatumo išgyvenimą socialinių santykių kontekste, atskleidžiant emocinius išgyvenimų ypatumus, nustatyti globos įstaigose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimo panašumus ir skirtumus ir tokiu būdu papildyti esamus tapatumo išgyvenimo fenomenologinių tyrimų duomenis.

Tyrimo tikslas ir klausimai

Tyrimo tikslas: išanalizuoti globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimą, atsiskleidžiantį biografiniuose pasakojimuose.

Tyrimo klausimai:

1. Kaip pasakojimuose atsiskleidžia atsiskyrimo ir individuacijos išgyvenimas?
2. Kaip gyvenimo istorijos pasakojimuose atsiskleidžia emocijų diferenciacija?
3. Kaip gyvenimo istorijų pasakojimuose atsiskleidžia ego tęstinumo įtvirtinimas?

2. METODIKA

2.1. Tyrimo strategija

Šiame darbe pasirinkta kokybinė tyrimo strategija, leidžianti, anot G. Gudaitės (2007), analizuoti subjektyvius asmenybės parametrus, atskleisti išgyvenimų įvairovę, turinį ir užtikrinanti gilesnį jų supratimą. Siekiant suprasti globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo formavimąsi ir atskleisti šio fenomeno ypatumus, buvo pasitelkti metodai, atskleidžiantys išgyvenimus, priklausančius tiek nuo individualios istorijos, tiek nuo esamos situacijos. Kokybinio tyrimo pranašumas yra psichinio funkcionavimo dinamiškumo vertinimas derinant praeitę ir dabarties perspektyvas (Gudaitė, 2007), tapatumo analizė tarpasmeninių santykių kontekste (Lawler, 2008) ir emocinės patirties atskleidimas (Singer, Blagov, 2004).

Naudojami tyrimo metodai remiasi (Wengraf, 2004):

- Atvejų analize, leidžiančia geriau suprasti kiekvieno tyrimo dalyvio tapatumo išgyvenimą.
- Pagrindo teorija (grounded theory), kuomet naudojantis atlikto tyrimo duomenimis, keliamos naujos teorinės prielaidos.

Kokybinių duomenų analizei pasirinkta interpretacinė analizė. Anot W. Hollway, T. Jefferson (2000), vienas iš kokybinės tyrimo strategijos ribotumų yra prielaida, kad tyrimo dalyviai gali žinoti ir verbalizuoti viską apie tiriamą fenomeną. Tačiau tai, ką žmonės sako, dažnai skiriasi nuo to, ką jie žino apie save ir kaip elgiasi, t.y. anot, W. Hollway ir T. Jefferson (2000), tyrimo dalyviai nėra „patys sau permatomi“, o norint geriau suprasti tiriamą fenomeną, svarbu remtis teorinėmis prielaidomis ir mėginti suprasti, „kodėl būtent tai ir taip pasakojama“. Būtent tą padaryti ir padeda interpretacinė tyrimo duomenų analizė.

Pasirinktos tyrimo strategijos trūkumai ir tyrimo atlikimo pavojai:

Nepaisant to, kad kokybinė tyrimo strategija ir mūsų pasirinktas pagrindinis interviu metodas atskleidžia emocinius išgyvenimus ir leidžia analizuoti už tam tikro pasakojimo slypinčias gynybas, kyla pavojus supainioti mokslinio tyrimo

interview ir klinikinį interview. Didelė interpretacijų pagunda interview metu ne padeda, bet trukdo rinkti ir analizuoti duomenis (Midgley, 2006). Todėl remiantis įvairių autorių (Wengraf, 2008, 2004; Midgley, 2006) rekomendacijomis, visos interpretacijos buvo atliekamos tik po interview, jau surinkus visus tyrimo duomenis, remiantis principais, išsamiau aprašomais skyrelyje „2.5. Duomenų apdorojimas ir interpretacija“, o interview metu buvo siekiama, kad interviewotojas išliktų neutralus, ne interpretuojantis, bet palaikantis ir skatinantis pasakojimą.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo viso 10 jaunuolių, tačiau keturi jų nepabaigė tyrimo (smulkiau apibūdinama pastraipoje „*Tyrimo dalyvių atrankos sunkumai*“), todėl gelminė analizė atlikta su 6 jaunuolių (3 merginų ir 3 vaikinų) atvejais. Dalyvių atrankai naudotas maišytos tikslinės atrankos kriterijus (Patton, 1990). Atrenkant dalyvius buvo atsižvelgiama į tokius reikalavimus:

1. Tyrimo dalyvių amžius - 15–17 metų.
2. Nė vienam tyrimo dalyviui nebuvo diagnozuotas protinis atsilikimas.
3. Tyrimo dalyviai buvo iš keturių skirtingo tipo globos namų: 1 šeimininio tipo nevalstybinių globos namų, 3 institucinio tipo valstybinių globos namų. Globos namai įsikūrę keturiuose Lietuvos miestuose, tačiau globos namų prašymu ir siekiant išsaugoti tyrimo dalyvių konfidencialumą miestai ir globos namų pavadinimai nėra nurodomi.
4. Skirtingas apgyvendinimo globos namuose amžius: 2 jaunuoliai (1 vaikinai, 1 mergina) juose apgyvendinti iki vienerių metų amžiaus, 2 jaunuoliai (1 vaikinai, 1 mergina) tarp 2–3 metų ir 2 jaunuoliai (1 vaikinai, 1 mergina) paauglystėje (11 metų amžiaus).

Gavus globos namų administracijos leidimą atlikti tyrimą, visiems tyrimė sutikusiems dalyvauti jaunuoliams buvo trumpai pristatytas atliekamas tyrimas ir jaunuoliai pasirašė informuotą sutikimą (priedas Nr.1). Siekiant išsaugoti konfidencialumą, tyrimo dalyvių vardai pakeisti.

Tyrimo dalyvių atrankos sunkumai. Svarbu paminėti, kad du tyrime sutikę dalyvauti jaunuoliai pradėjus tyrimą ir paprašius papasakoti savo gyvenimo istoriją toliau dalyvauti atsisakė: viena dalyvė pravirko (vėliau paaiškėjo, kad ji išgyvena krizę dėl prieš savaitę įvykusios brolio savižudybės), o kitas jaunuolis nurodė, kad „to niekadės nedarau ir nedarysiu“. Kiti du tyrimo dalyviai, nors ir sutiko dalyvauti bei papasakoti savo istoriją, negalėjo nieko prisiminti ar papasakoti dažniausiai sakydami „aš tiesiog nieko nepamenu“, „nežinau, ką sakyti“. Visi prieš tai minėti jaunuoliai prašė duoti užpildyti anketas, kuriose galėtų tiesiog pasirinkti „taip arba ne“. Ir dviejų tyrimo dalyvių duomenys buvo pašalinti iš analizės, kadangi dėl techninių trikdžių buvo nepilnai įrašyti gyvenimo istorijų pasakojimai.

1 lentelė. Informacija apie tyrimo dalyvius

Nr.	Vardas (visi vardai pakeisti)	Amžius	Kelerių metų pateko į globos namus	Kelių vaikų šeimoje gyvena /globos tipas	Biologinė mama	Biologinis tėvas	Broliai, seserys
1.	Auksė	15 m.	8 mėn.	7 vaikai / šeimyniniai globos namai	ryšio nepalaikoma	nežinomas	nežinomi
2.	Andrius	15 m.	2,5 m.	6 vaikai / šeimyniniai globos namai	mirusi	ryšio nepalaikoma	1 brolis ir 3 seserys
3.	Brigita	16 m.	3 m.	18 vaikų / instituciniai globos namai	girtauja, ryšio nepalaikoma	nežinomas	6 broliai
4.	Benas	16 m.	1 m.	14 vaikų / instituciniai globos namai	mirusi	miręs	2 seserys
5.	Eglė	15 m.	11 m.	16 vaikų / instituciniai globos namai	mirusi (nužudyta)	ryšio nepalaikoma	3 broliai
6.	Edgaras	16 m.	11 m.	14 vaikų / instituciniai globos namai	kalėjime, ryšys palaikomas	ryšio nepalaikoma	1 brolis

2.3. Tyrimo metodai

1. Biografinio pasakojimo interpretacinis metodas (BNIM – *biographical narrative interpretative method*) (Wengraf, 2004; 2008)

Gyvenimo istorijų pasakojimams rinkti ir analizuoti buvo taikytas biografinio pasakojimo interpretacinis metodas (BNIM) (Wengraf, 2004; 2008), kurio disertacijos autorė mokėsi metodo autorių – Tom Wengraf ir Prue Chamberlayne, organizuojamuose intensyviuose mokymo kursuose Londone (Anglija).

Biografinio pasakojimo metodas yra naudojamas siekiant išgauti konkrečių įvykių pasakojimus (PIN - *particularly incident narrative*), atveriančius galimybę suprasti pirminį įvykio patyrimą (PIE - *primary incident experience*) ir suvokti patyrimo nulemtą tyrimo dalyvio subjektyvumą bei vėliau kelti prielaidas apie tapatumo formavimąsi. Remiantis šiuo metodu tyrimo dalyvio gyvenimas skirstomas į dvi dalis: nugyventas gyvenimas (objektyvūs gyvenimo faktai, kurie atsiskleidžia interviu su tyrimo dalyviu metu ir kurie patvirtinami dokumentų analize arba trauminių įvykių įvertinimo anketa, kurią pildo tyrimo dalyviai) ir papasakota istorija (gyvenimo istorijos pasakojimas).

Taigi pirmiausia duomenims rinkti naudojamas **gelminis pusiau struktūrinantis biografinis interviu**. Šį interviu sudaro dvi pagrindinės dalys:

1. *Pirmoje dalyje* užduodamas tik vienas pagrindinis klausimas ir prašoma pateikti bendrą gyvenimo istoriją. Šis metodas remiasi geštalto principu, kad visuminis gyvenimo istorijos pasakojimas visada yra daugiau nei atskirų detalių suma, todėl siekiama, kad tyrėjo intervencija būtų minimali.

Pagrindinis klausimas:

„Kaip žinai, aš tyrinėju globos namuose gyvenančių paauglių gyvenimo patirtį. Taigi, gal galėtum man papasakoti savo gyvenimo istoriją, visus įvykius ir išgyvenimus, kurie buvo tau asmeniškai svarbūs. Pradėk nuo to, nuo ko nori pradėti, ir tęsk tiek, kiek nori, aš klausysiu ir tavęs nepertraukinėsiu, tik užsirašysiu kelias pastabas, o kai baigsi pasakoti, užduosiu keletą klausimų.

Taigi papasakok man savo gyvenimo istoriją, visus įvykius ir išgyvenimus, kurie buvo tau asmeniškai svarbūs.“

Pasakojimas skatinamas ir palaikomas kūno kalba rodant susidomėjimą ir skatinamaisiais žodeliais „mhm“. Sustojus ir susidarius pertraukai,

paklausiama papildomai: „*Ar dar yra istorijų, kurias norėtum man papasakoti?*“, „*Galbūt dar kažkas ateina į galvą?*“, siekiant, kad tyrimo dalyvis jaustųsi saugiai ir galėtų pasakoti taip, kaip jam patinka. Pokalbis tęsiasi tol, kol tyrimo dalyvis aiškiai parodo, kad daugiau nieko nebenori pasakyti.

Pirmojo susitikimo metu interviu dalyvis nėra pertraukinėjamas, o tik aktyvaus klausymo metodais skatinamas kalbėti toliau. Taip daroma siekiant leisti dalyviui laisvai išreikšti save ir išlaikyti jo pateikiamų istorijų visumą - geštalą. Taip pat pirmosios interviu dalies metu specialiuose užrašų lapuose užsirašomi *raktiniai žodžiai*, kuriais remiantis antroje interviu dalyje bus užduodami klausimai.

Kriterijai, pagal kuriuos pažymimi *raktiniai žodžiai* (Wengraf, 2008):

- Pirmos ir paskutinės interviu dalies metu paminėti emociškai reikšmingi žodžiai įtraukiami privalomai.
- Universalijos ir apibendrinimai, kadangi po jais dažniausiai slypi konkretūs prisiminimai ir pasakojimai.
- Tai, kas iškrenta iš konteksto, nustebina.

2. Pasibaigus pirmajai interviu daliai, daroma 10–15 min. pertrauka. Pertraukos metu, naudojant raktinius žodžius, pasižymimi klausimai, kurie bus užduodami antroje interviu dalyje. Pasižymint klausimus taip pat naudojamas geštaltinis principas: klausimai, gilinantys tyrimo dalyvio iškeltas temas, užduodami tik tokia tvarka, kokia temos buvo paminėtos pirmoje interviu dalyje. Išlaikant tokią tvarką, siekiama išlaikyti pateiktą pasakojimo geštalą, o patyrimas tik gilinamas, skatinama pereiti prie pirminio įvykio patyrimo (PIE).

Klausimai yra formuluojami taip, kad skatintų pasakojimą, pavyzdžiui: „*Minėjai, kad pradinėse klasėse tau buvo nuobodu. Gal prisimeni bent vieną situaciją, kurioje jauteisi kitaip? Papasakok, kaip visa tai vyko?*“, arba, jei paauglys nieko neprisimena apie tėtį ar mamą, bet juos pamini, galima klausti „*Gal turi kokių minčių ar įsivaizdavimų apie jį/ją? Papasakok plačiau apie situaciją, kurioje kilo tokios mintys, kaip visa tai vyko?*“ Formuluojuant klausimus ypač svarbu vartoti tokius pačius žodžius ir frazes, kuriuos vartojo

tyrimo dalyvis, pavyzdžiui, jei tyrimo dalyvis pavartojo žodį „tėveliai“, tuomet užduodant klausimą būtina sakyti „tėveliai“, o ne „tėvai“.

Taigi, šio interviu metu skatinama pereiti prie konkrečių pasakojimų, tačiau vos tik tyrimo dalyvis pasiekia savęs tyrinėjimo ribą, būtina sustoti, kad tyrėjas netaptų reikalaujantis ir spaudžiantis (Wengraf, 2008).

Baigiant antrąją interviu dalį sakoma: *„Tai visi mano klausimai. Labai tau ačiū. Ar dar yra kas nors, ką norėtum man papasakoti prieš baigiantis mūsų užsiėmimui?“* Po šio užsiėmimo tyrimo dalyviams leidžiama pasilikti tiek laiko, kiek jiems reikia ir paklausti visko, ko jie nori, kol jie bus pasiruošę išeiti. Taip pat jiems paliekama galimybė susisiekti elektroniniu paštu arba telefonu.

Pasibaigus susitikimui vedamas dienoraštis, kuriame iš karto po interviu pažymimos tyrėjo reakcijos, pastabos; vėliau šie užrašai taip pat naudojami atvejo analizėje kaip papildanti informacija.

2. Globos namuose esančių tyrimo dalyvio dokumentų analizė

Siekiant gauti papildomą objektyvią informaciją apie tyrimo dalyvio nugyventą gyvenimą analizuojami globos namuose esantys tyrimo dalyvio dokumentai. Informacija apie tikslias datas ir situaciją buvo renkama iš gimimo ir mirties liudijimų (tėvų, brolių, seserų ir kt. artimųjų), Vaiko teisių apsaugos tarnybos ataskaitų (žinios apie gyvenimo sąlygas iki apgyvendinimo globos namuose bei palaikomą ryšį su biologiniais tėvais ir giminėmis), teismo nuosprendžių (informacija apie tėvų, brolių ir pačių jaunuolių padarytus nusikaltimus ir, jei buvo įkalinti, įkalinimo įstaigoje praleistą laiką), medicinos įstaigų dokumentų nuorašų (ligos, fizinės traumos, hospitalizacijos laikotarpis) ir vystymosi planų (globos namuose vedami užrašai apie vaiko ir jaunuolio situacijos, elgesio ir kitus pokyčius). Taigi pagrindinės domėjimosi sritys - nuo kokio amžiaus gyvena globos namuose, kokia buvo situacija iki apgyvendinimo globos įstaigoje, kokios yra apgyvendinimo globos namuose priežastys, ryšiai su biologiniais tėvais, giminėmis ir globėjais, įvairios galimos fizinės ligos, dėl kurių daug laiko praleista ligoninėje, globos namų pakeitimas ir kiti gyvenimo faktai.

3. Trauminių gyvenimo įvykių įvertinimo anketa (priedas Nr.2)

Anketa naudojama siekiant gauti papildomą informaciją apie galimus atskirų trauminių įvykių išgyvenimus, kurie taip pat gali būti susiję su intrapsichiniais procesais formuojantis tapatumui. Anketa buvo sukurta pačių disertacijos autorių, remiantis Harvardo klausimynu, tačiau įvykių sąrašą papildant trūkstamais įvykiais bei papildomai renkant informaciją apie amžių, kada tas įvykis nutiko. Anketa sudaro 14 galinčių traumuoti įvykių, kurie galėjo būti susiję su tapatumo išgyvenimu. Šią anketa pildė patys tyrimo dalyviai (paaugliai), o ją užpildžius pažymėti įvykiai aptariami su interviuotoju. Ši anketos informacija, kaip ir dokumentų analizės metu gauta informacija, yra įtraukiama į nugyvento gyvenimo (objektyvių biografinių faktų) duomenų grupę.

2.4. Tyrimo eiga

Su globos namuose gyvenančiais paaugliais, neprieštaraujant globos namų administracijai ir gavus pačių paauglių sutikimą dalyvauti tyrime, buvo susitikta tris kartus.

Pirmas susitikimas, trukęs 1 val., buvo skirtas pokalbiui su globos namų administracija, leidimo atlikti tyrimą parūpinimui, kontaktui su globos namuose gyvenančiais paaugliais užmegzti, informacijai apie tyrimą pateikti ir informuotam sutikimui dalyvauti tyrime gauti.

Antro susitikimo metu buvo atliekamas gelminis biografinis interviu, kurio trukmė svyravo nuo 1 val. iki 3,5 val. Pirmiausia tyrimo dalyvių buvo prašoma papasakoti gyvenimo istoriją. Dalyviams pabaigus pasakoti, buvo daroma 10–15 min. pertrauka, kurios metu buvo pasižymėtos pagrindinės tyrimo dalyvio išskirtos temos, apie kurias po pertraukos naudojant raktinius žodžius buvo prašoma papasakoti išsamiau arba pateikti pavyzdžių. Valanda po interviu buvo skirta išsamiam savo reakcijų ir pastebėjimų aprašymui.

Trečias susitikimas vyko praėjus savaitei po antrojo susitikimo. Jo metu analizuojami globos namuose esantys tyrimo dalyvių dokumentai ir užpildomos trauminių gyvenimo įvykių anketos, patikslinama ne visai aiški

informacija apie tyrimo dalyvio gyvenimo faktus. Susitikus su tyrimo dalyviu taip pat klausiama apie jo savijautą po interviu siekiant nepalikti iškilusių sunkumų, abejonių ar neatsakytų klausimų.

Visam tyrimui atlikti su vienu tyrimo dalyviu skirtas laikas – iki 5 val.

2.5. Duomenų apdorojimas ir interpretacija

Duomenų analizė ir interpretacija atliekami T. Wengraf (2004, 2008) rekomenduojamais etapais.

1. Atliekama interviu transkripcija. Duomenys iš diktofono perrašomi, stabdant įrašą ir pažymint tyrėjui kylančias pastabas bei mintis; siekiama, kad būtų prarasta kuo mažiau informacijos (pažymimi nutylėjimai, pauzės, akcentavimas, intonacijos pasikeitimai ir kiti gyvenimo istorijos pasakojimo niuansai). Toliau dirbama su interviu transkriptu, tačiau prie interviu diktofone grįžtama iškilus neaiškumams ir norint patikslinti informaciją.

Tolesnė analizė buvo atliekama dviem kryptimis: nugyvento gyvenimo analizė ir papasakotos gyvenimo istorijos analizė.

Pirma duomenų analizės kryptis: nugyvento gyvenimo analizė

2. Remiantis interviu transkriptu, globos namuose esančių jaunuolio dokumentų analize ir trauminių įvykių anketa sukuriama biografinių duomenų chronologija (BDC). Joje pateikiami tik objektyvūs faktai, vengiama būdvardžių ar subjektyvaus tyrimo dalyvio ar tyrėjo požiūrio. Pavyzdžiui: „*Vienišos mamos šeimoje 1991 m. gimė mergaitė. 8 mėn. mergaitė buvo apgyvendinta spec. kūdikių globos namuose. Suėjus vieniems metams mergaitė buvo apgyvendinta šeimyninio tipo globos namuose, šeimoje, kurioje jau gyveno 5 vaikai (3 mergaitės ir 2 berniukai), ir t.t.*“ Tyrimo dalyvio nugyvento gyvenimo faktai suskirstomi į 7–10 segmentų (visi tyrimo dalyvių atveju, tiek nugyvento gyvenimo, tiek papasakotos gyvenimo istorijos, išskirti segmentai pateikiami priede Nr.3), kuriuos atskiria svarbūs gyvenimo posūkiai ar pagrindinės permainos.

3. Biografinių duomenų analizei (BDA) organizuojamos atvejo aptarimo grupės, kuriose dalyvavo 4–5 skirtingo amžiaus žmonės. Atvejų aptarimo grupės kiekvienai analizei sudaromos skirtingos, siekiant kad keliamos hipotezės apie tyrimo dalyvių išgyvenimus būtų kuo įvairesnės. Tyrimo dalyvio atvejis grupėje pristatomas naudojantis dviem pagrindiniais principais: etapas po etapo ir nežinomos ateities. Atvejo analizės grupei nuosekliai pateikiami tyrimo dalyvio biografiniai faktai. Pateikus pirmąjį segmentą, kiti grupei lieka nežinomi (nežinomos ateities principas), prašoma kelti įvairias hipotezes, ką galėjo išgyventi tyrimo dalyvis tuo metu ir kaip tai galėjo pasukti jo gyvenimą toliau. Antrame etape pateikiamas kitas biografinių duomenų segmentas ir vėl dalyvių prašoma kelti įvairias hipotezės. Pabaigus analizuoti visus nugyvento gyvenimo segmentus pažymimos pasikartojančios hipotezės ir jomis remiamasi apibendrinant ir keliant „struktūrines hipotezes“ - hipotezes, geriausiai paaiškinančias nugyvento gyvenimo faktus. Visa informacija užrašoma, dar kartą peržiūrima ir padaroma nugyvento gyvenimo analizės santrauka.

Tokia nuosekli duomenų analizė didina surinktų duomenų interpretacijos patikimumą, (žr. skyr. 2.6.1. Tyrimo duomenų analizės ir interpretacijos patikimumas.

Hipotezių, kaip tokį gyvenimą nugyvenęs jaunuolis papasakos savo istoriją, kėlimas

4. Pabaigus biografinių faktų analizę, atvejų analizės grupės prašoma įsivaizduoti, kokiais būdais ir kaip tokį gyvenimą nugyvenęs jaunuolis papasakos savo gyvenimo istoriją. Visos keliamos hipotezės užrašomos, padaroma santrauka. Vienos tyrimo dalyvio nugyvento gyvenimo atvejo analizės grupės darbo trukmė - 3 val.

Antroji duomenų analizės kryptis: papasakotos gyvenimo istorijos analizė

5. Naudojantis interviu transkriptu sukuriama teksto struktūros seka (TSS). Papasakotos gyvenimo istorijos tekstas skaidomas segmentais.

Naujas segmentas skiriamas pasikeitus temai, esant reikšmingam tyrėjo įsiterpimui arba pasikeitus gyvenimo istorijos pasakojimo tipui: apibūdinimas, argumentacija, pranešimas, pasakojimas (naratyvas), vertinimas (priedas Nr.4).

Iš viso pirminiame gyvenimo istorijos pasakojime išskiriama nuo 7 iki 10 segmentų, tačiau pirminio pasakojimo seka išlaikoma - geštaltas nėra sugriaunamas.

6. Naudojantis TSS atliekama teminio lauko analizė (TLA). Teminio lauko analizei, taip pat kaip ir prieš tai atliktai biografinių duomenų analizei, organizuojamos atvejų analizės grupės, kuriose dalyvauja 4–5 dalyviai. Papasakotos gyvenimo istorijos segmentai atvejo analizės grupei pristatomi remiantis anksčiau minėtais principais: etapas po etapo ir nežinomos ateities. Atvejo analizės grupės dalyvių prašoma kelti kuo įvairesnes hipotezes, ką išgyvena jaunuolis, pasakodamas tokią istoriją, ir ką jis pasakos toliau, jei iškelta hipotezė yra teisinga. Tuomet pereinama prie antro pasakojimo segmento ir vėl keliamos įvairios hipotezės.

Teminio lauko atvejo analizės grupės darbo trukmė - 3 val.

Baigus analizuoti visą tyrimo dalyvio papasakotą gyvenimo istoriją pažymimos pasikartojančios hipotezės ir rašomas apibendrinimas.

7. Atliekama mikroanalizė - papasakotos gyvenimo istorijos, vieno segmento (tiksliai pagal transkriptą) analizė. Parenkama interviu dalis, kurią sunkiausia suprasti arba kuri gali potencialiai suteikti daugiau informacijos, ir atliekama jos analizė atvejo analizės grupėje. Grupėje dalyvauja 4–5 dalyviai, jos darbo trukmė - 1,5 val. Mikroanalizės atvejo analizės grupėse hipotezės keliamos analogiškai kaip ir teminio lauko analizėje.

*Tyrimo dalyvio atvejo istorijos kūrimas: nugyvento gyvenimo ir
papasakotos gyvenimo istorijos sąsajos*

8. Darbo autorius atlieka nugyvento gyvenimo iškeltų bei patvirtintų hipotezių ir papasakotos gyvenimo istorijos hipotezių, keltų atvejų analizės grupėse palyginimą. Keliami klausimai, kodėl tokį gyvenimą nugyvenęs jaunuolis būtent taip pasakoja savo istoriją. Lyginant nugyventą gyvenimą ir papasakotą gyvenimo istoriją ieškoma ir atsakymų į tyrime iškeltus klausimus apie tapatumo išgyvenimą ir, jei to reikia, grįžtama prie originalių transkriptų, įrašų ir pastabų lauko.

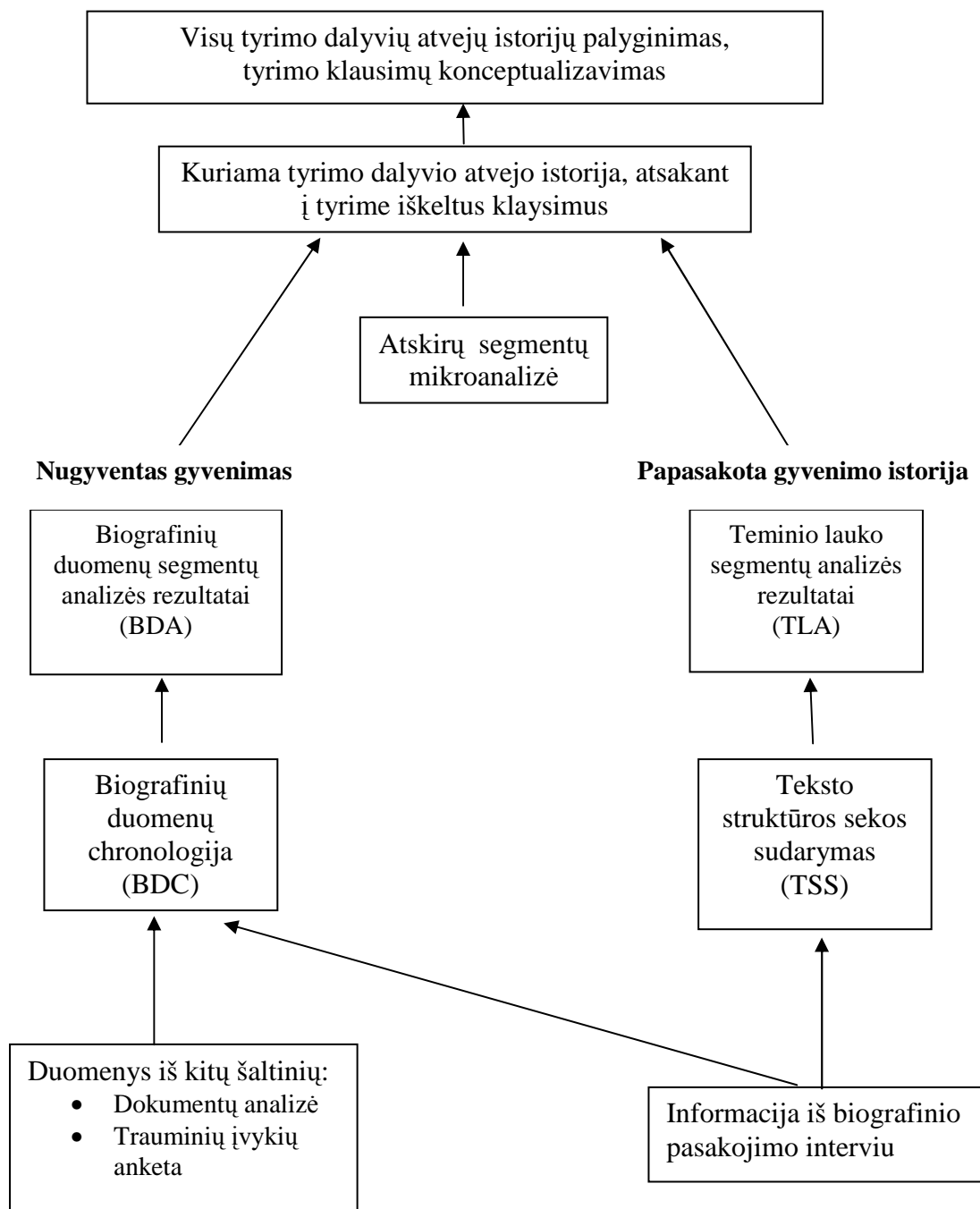
Taip pat siekiant atsakyti į keltus tyrimo klausimus, kiekvienas jų yra suskirstomas į smulkesnes dalis. Pirmas tyrimo klausimas, kaip atsiskleidžia atsiskyrimas-individuacija, skirstomas į šias dalis: kaip pasakojime „aš“ atsiskleidžia santykiuose su biologine šeima, kaip „aš“ atsiskleidžia santykiuose su globos namų darbuotojais (kitais svarbiais suaugusiais) ir pačiais globos namais bei kaip „aš“ atsiskleidžia santykiuose su bendraamžiais. Toks tarpasmeninių santykių kontekstas pasirinktas, remiantis teorijos ir empirinių tyrimų analize, kurioje nurodoma, kad vykstantis atsiskyrimo- individuacijos procesas itin susijęs ir atsiskleidžia santykiuose su svarbiais žmonėmis: tėvais, bendraamžiais (Blos, 1962; Coleman, 1974; Quintana, Lapsley, 1990; Brodzinsky, 1990; Bjorsen, 2000). Šioje analizėje papildomai išskirtas tyrimo dalyvio pasakojime „aš“ atsiskleidimas santykiuose su globos namų darbuotojais, kadangi globos namai vieta, kurioje jaunuoliai šiuo metu gyvena, o sukurti santykiai gali tapti svarbiais atsiskyrimo ir individuacijos procese. Antrasis tyrimo klausimas, kaip pasakojime atsiskleidžia diferencijuojamos emocijos, skirstomas, remiantis A. Fogel (2001), į šias dalis: bendras pasakojimo emocinis tonas, teigiamų ir neigiamų emocijų diferenciacija. Ir galiausiai ego tęstinumo išgyvenimo analizė skirstoma: tyrimo dalyvio požiūris ir savo praeities atskleidimas bei dalyvio požiūris ir lūkesčiai ateičiai, kas anot S. Akhtar (2004) yra svarbu ir atskleidžia ego tęstinumo įtvirtinimą. Tyrimo metu buvo

fiksuojamasis neatitikimas tarp tyrimo dalyvių neverbalinio elgesio ir pasakojamos istorijos; šie duomenys taip pat įtraukti į analizės procesą.

Tyrimo dalyvių atvejo istorijų palyginimas ir teorijos kaip formuojasi tapatumas paauglystėje kelimas

9. Atliekamas visų tyrimo dalyvių atvejų istorijų palyginimas, siekiama rasti panašumų ir skirtumų, sukurti juos paaiškinančią teoriją. Kuriama tipologija, siekiama konceptualizuoti pagrindinį tyrimo klausimą: kaip atsiskleidžia tapatumo išgyvenimas papasakotose gyvenimo istorijose. Šiame darbe išskirti trys paauglių gyvenančių globos namuose tapatumo išgyvenimo tipai bei tyrimo rezultatų analizė pateikiama remiantis šiais tipais.

1 schema. Tyrimo duomenų tvarkymas ir interpretacija (sudaryta remiantis T.Wengraf, 2004).

2.6. Kokybinio tyrimo problemos ir jų sprendimai

2.6.1. Patikimumas ir apibendrinimas

Atlikto tyrimo išvadų patikimumo užtikrinimas

Vienas pagrindinių būdų užtikrinti kokybinių tyrimų duomenų patikimumą - kuo aiškiau pateikti ir aprašyti, kaip duomenys buvo renkami, apdorojami ir interpretuojami (Silverman, 2007). Todėl stengėmės šį procesą kuo smulkiau pristatyti skyrelyje 2.5. Tačiau taip pat norime pakartotinai nurodyti, kokie papildomi būdai ir kodėl buvo naudojami siekiant užtikrinti duomenų interpretacijos patikimumą.

- *Atvejų analizės grupės* - tai 4–5 žmonių grupės (vyrai ir moterys, skirtingo amžiaus ir profesijų), kuriose buvo pristatomas kiekvieno tyrimo dalyvio atvejis remiantis dviem principais:
 - Etapas po etapo
 - Nežinomos ateities

Šiose grupėse keliamos įvairios hipotezės, ką tyrimo dalyvis galėjo išgyventi, skatina į kiekvieną atvejį pažvelgti iš skirtingų pusių keliant įvairias hipotezes, pastebėti pasikartojančias ir taip sumažinti tyrėjo subjektyvumą bei išvengti interpretacijų tendencingumo.

- *Mikroanalizė* - tai atskiro papasakotos gyvenimo istorijos segmento, tiksliai kaip buvo pasakota tyrimo dalyvio, analizė grupėje. Tai taip pat vienas iš būdų didinti tyrimo duomenų interpretacijos patikimumą.

Patikimumas siejamas su galėjimu gauti tuos pačius rezultatus pakartojus tyrimą. Tačiau kokybiniuose tyrimuose dažnai net pakartojus interviu su tuo pačiu tiriamuoju gali būti gauti skirtingi rezultatai, todėl kartais patikimumui padidinti rekomenduojama atlikti pakartotinę tų pačių rezultatų analizę (Silverman, 2007). Šiame tyrime mikroanalizė vadinama pakartotinė, tačiau smulkesnė vieno papasakotos gyvenimo istorijos segmento analizė. Ši analizė leidžia patikrinti, kokios hipotezės, keltos analizuojant papasakotą gyvenimo istoriją, kartojasi, ar jos atskleidžia panašius rezultatus ir kaip papildo surinktą informaciją.

- *Supervizijos* - tai tyrimo dalyvių atvejų istorijų pristatymas psichodinaminės krypties ilgalaikę darbo patirtį turinčiam specialistui bei analizuojami atvejų panašumai ir skirtumai. Šiame procese buvo analizuojamos tapatumo išgyvenimų tipų išskyrimo prielaidos bei diskusijos pagalba sprendžiamas nuomonių išsiskyrimas. Nors biografinio pasakojimo interpretacinio metodo autoriai nenurodo supervizijos, kaip būtinos duomenų patikimumo padidinimui, tačiau anot N. Midgley (2006), tai gali būti dar vienu papildomu būdu, užtikrinančiu duomenų patikimumą.

Tyrimo duomenų apibendrinimas

- Analitinė indukcija - tai apibendrinimas, pagrįstas konkrečiais atvejais, ir siekimas, kad išvada paaiškintų visus turimus duomenis (Bloor, Wood, 2006). Nuolatinio lyginimo metodas šiame tyrime yra visų turimų duomenų (tiek vieno atvejo analizės procese, tiek visų tyrimo dalyvių atvejų) interpretacijos pagrindas. Analizuojant ir vieno tyrimo dalyvio nugyventą gyvenimą, ir papasakotą gyvenimo istoriją, pirmiausia keliamos hipotezės ir analizės procese ieškoma, kurios iš jų pasitvirtina, o kurios ne. Lyginant tyrimo dalyvių atvejus tarpusavyje, lyginamos pasitvirtinusios hipotezės ir, ieškant panašumų bei skirtumų, kuriama juos geriausiai paaiškinanti interpretacija.

2.6.2. Tyrimo etika

Atliekant kokybinius tyrimus etikos klausimai ypač aktualūs, kadangi tyrimo dalyviai prašomi papasakoti apie save ir analizės procese dažnai atskleidžiama privati ir skausminga informacija. Todėl, siekiant užtikrinti, kad šis tyrimas nepadarytų žalos, buvo kreipiamas dėmesys į šiuos pagrindinius aspektus:

1. Pristatant tyrimą, jaunuoliai buvo informuojami, kad gali pasitraukti iš tyrimo bet kuriame jo etape. Tuo pasinaudojo keletas dalyvių - pasitraukė arba tik supažindinus su tyrimo procesu, arba jau uždavus

pradinį klausimą. Pasitraukusių iš tyrimo jaunuolių buvo klausama šio sprendimo priežasties, tačiau suteikiama galimybė neatsakyti.

2. Pokalbių metu tyrimo dalyviai buvo skatinami atsiverti ir papasakoti savo istoriją, tačiau jeigu negalėjo ar nenorėjo šito daryti, spaudimo jiems nebuvo daroma. Be to, po kiekvieno susitikimo, ypač po biografinio interviu, skatinančio gilesnį atsivėrimą, tyrimo dalyviai buvo skatinami pasidalyti savo mintimis ir jausmais, kad rastų atsakymą į visus jiems iškilusius klausimus. Po pagrindinio interviu jaunuoliams buvo leidžiama pasilikti tol, kol jie pasijusdavo užbaigę pokalbį.
3. Visiems tyrimo dalyviams, jeigu jie to panorėjo ar kilus klausimams, po tyrimo buvo paliekama galimybė su tyrėju susisiekti elektroniniu paštu arba telefonu (tu pasinaudojo viena tyrimo dalyvė, parašydama sms žinutę su klausimu „norėjau paklausti, ką jūs dabar apie mane galvojate?“)
4. Tyrimo dalyviai buvo informuoti apie tai, kad pristatant duomenis nebus nurodomi jų tikri vardai, miestai, iš kurių jie kilę ir gyvena, bei kita informacija, leidžianti lengvai juos identifikuoti, tačiau ne itin svarbi interpretuojant tyrimo duomenis. Privati dalyvių informacija gauta iš interviu nėra atskleidžiama globos namų darbuotojams.
5. Interviu duomenys išsaugomi skaitmeniniame formate atskiroje atmintinėje bei nėra viešai prieinami.

3. REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Kiekvieno tyrimo dalyvio atvejo analizė vyko atskirai, tvarka, kurios laikydamiesi pristatysime atvejus ir šiame darbe: tyrimo dalyvio nugyventas gyvenimas, papasakota gyvenimo istorija, toliau kiekvienas atvejis analizuojamas, siekiant atsakyti į mūsų tyrime keltus klausimus: kaip išgyvenamas atsiskyrimo-individuacijos procesas, kaip pasakojime diferencijuojamos emocijos bei kaip įtvirtinamas ego tęstinumas.

Išanalizavus kiekvieno tyrimo dalyvio atvejo istoriją, visos atvejų istorijos buvo lyginamos tarpusavyje, remiantis trimis mūsų pasirinktais klausimais: kaip atsiskleidžia atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas, kaip diferencijuojamos emocijos ir kaip įtvirtinamas ego tęstinumas bei išskirti trys tapatumo išgyvenimo tipai, kuriuos sudaro tarpusavyje šiais kriterijais panašiausi atvejai.

Pirmasis tapatumo išgyvenimo tipas pagrįstas tyrimo dalyvių įsisąmonintu vidiniu konfliktu: atmetimo, netekties baimės ir noro priklausyti. Šį tapatumo išgyvenimo tipą sudarančiuose atvejuose atsiskleidė tyrimo dalyvių patirtos netekties įsisąmoninimas bei siekimas konfrontuoti su patirta skriauda, neteisybe. Todėl šį tapatumo išgyvenimo tipą pavadiname: „tapatumo išgyvenimas pagrįstas vidiniu konfliktu: konfrontacija su patirta skriauda ir neteisybe“. Antrąjį tapatumo išgyvenimo tipą sudarančių atvejų istorijose atsiskleidė dalyvių savo patyrimo dalies idealizacija bei skausmingos patirties svarbos nuvertimas, o gyvenimo istorijos pasakojimuose itin akcentuojamos svajonės ir fantazijos. Todėl šį tapatumo išgyvenimo tipą pavadiname: „tapatumo išgyvenimas, pagrįstas idealizacija ir nuvertimu: fantazija ir svajonės padedančios atlaikyti realybę“. Ir galiausiai trečias išskirtas tapatumo išgyvenimo tipas buvo pagrįstas fragmentacija, kuriame priskirti itin nenuoseklūs, dažnai itin prieštaringi gyvenimo istorijos pasakojimai. Šiuose pasakojimuose prisiminimai pateikiami atsitiktinai, sunkiai įsitraukiant į pasakojimo procesą bei juose neatsiskleidžia vieninga tyrimo dalyvių savęs reprezentacija, todėl šis tapatumo išgyvenimo tipas

pavadintas: „tapatumo išgyvenimas pagrįstas fragmentacija: izoliuotas subjektyvumas“.

3.1. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas vidiniu konfliktu:

konfrontacija su patirta skriauda ir neteisybe

Šiam tapatumo išgyvenimo tipui priskirti dviejų tyrimo dalyvių atvejai: Auksės ir Eglės. Šio tapatumo išgyvenimo tipo tyrimo dalyviai suvokė patirtas netektis, o gyvenimo istorijos pasakojimuose atsiskleidė išgyvenamas vidinis konfliktas, tarp dalyvių noro priklausyti ir baimės netekti jiems svarbių žmonių. Šie dalyviai itin akcentavo savo siekimą konfrontuoti su patirta skriauda ir norą įrodyti savo vertę. Taip pat pasakojimai atskleidė, jog dalyviai gerai diferencijuoja savo emocijas bei suvokia savo ambivalenciją svarbių žmonių atžvilgiu. Praeities įvykiai pripažįstami, kaip svarbūs, siejami su ateitimi, kurioje tikimasi realizuoti savo gebėjimus ir būti kitų žmonių priimtais.

Auksės atvejo analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Auksė gimė 1993 metais. Mergaitės motina yra romų tautybės, o apie tėvą nėra jokių žinių. Keturių dienų mergaitė dėl meningito su motina buvo paguldyta į ligoninę, kur ją motina po savaitės paliko. Iki septynių mėnesių mergaitė gyveno ligoninėje, o vėliau buvo apgyvendinta šeimos tipo globos namuose, kur ją globojo viena pagrindinė globėja ir ją pavaduojanti asistentė. Šeimynoje jau gyveno keturi vyresni vaikai: dvi mergaitės (viena mergaitė, turinti organinį centrinės nervų sistemos pažeidimą) ir du berniukai. Taigi nepaisant to, jog Auksė pirmuosius savo gyvenimo mėnesius praleido aplinkoje, kurioje žmonės nuolatos keitėsi nuo 7 mėn. turėjo galimybę formuoti prierašumo ryšius su pastovia globėja, kuri dirba globos namų šeimynoje iki šiol. Kaip minėta, šioje šeimynoje jau gyveno keturi vaikai, kuriems naujo vaiko apgyvendinimas galėjo būti iššūkis ir kelti pavydą dėl mergaitei skiriamo išskirtinio dėmesio. Taigi viena vertus, Auksė globos namų

šeimynoje galėjo jaustis esanti išskirtinė ir palaikanti ypatingą santykį su globėja, kadangi augo čia nuo pat mažens, ir dėl šios priežasties galėjo būti atstumta kitų vaikų ir dažnai slapta užgauliojama ar žeminama. Šią jos santykių tendenciją galėjo dar labiau paskatinti ta aplinkybė, kad kai Auksė buvo 3 metai, šeimyną papildė dar viena penkeriais metais vyresnė mergaitė. Taigi šeimynoje gyveno jau 6 vaikai, todėl Auksė, kaip jauniausias vaikas, galėjo tikėtis išskirtinio vaikų ir suaugusių dėmesio, tačiau, kita vertus, ji turėjo kovoti dėl globėjos dėmesio. Auksė pradėjo lankyti mokyklą ir rytų kovos menų būrelį, kur turėjo galimybę išreikšti save – po kurio laiko ji rungtynėse užimdavo prizines vietas. Tais pačiais metais globos namų šeimynoje vyriausia, 16 metų, mergaitė perėjo į kitą globos namų padalinį, o šeimynoje buvo įkurdinta vienu metų mergaitė. Tuo metu Auksė aktyviai dalyvavo papildomoje veikloje: sporto būrelis ir papildomai pradeda lankyti muzikos mokyklą, tačiau šeimynoje vykstantys pokyčiai galėjo pradėti kelti jai klausimus apie save ir savo istoriją bei nerimą dėl jauniausio vaiko pozicijos praradimo. Šią permainų tendenciją dar labiau pastiprina, kuomet du vyresni berniukai, sulaukę 16 metų, pereina gyventi į kitą globos namų padalinį ir jau tais pačiais metais šeimynoje apsigyvena dar vienas keliais metais už Aukšę jaunesnis berniukas. Tokias keltas hipotezes patvirtina, jog mergina pradeda itin konfliktuoti su naujais atėjusiu berniuku ir tuo pat metu išreiškia norą susirasti savo biologinę šeimą, tačiau paieškos yra nesėkmingos.

Mokykloje Auksei ypač gerai sekasi lietuvių kalba (du jos rašiniai išspausdinami mokyklos laikraštje), ji apdovanojama už pasiekimus sporto būrelyje, tačiau mergina nesutaria su bendraamžiais ir nurodo, kad iš jos tyčiojamas dėl tautybės ir dėl to, kad ji gyvena globos namuose. Taigi mergina turi galimybę realizuoti save akademinėje veikloje bei išgyventi savo kompetenciją, o santykiai su bendraamžiais jai kelia daug iššūkių bei verčia kovoti už save.

Auksei sulaukus 12 – ar 13 metų, šeimynoje apsigyvena 7 metų mergaitė ir tais pačiais metais iš šeimynos išsina dvi vyresnės mergaitės – sulaukusios 16 metų pereina gyventi į kitą globos namų padalinį. Vėliau

šeimynoje apsigyvena 2 jaunesni vaikai: brolis ir sesuo, tačiau po keleto mėnesių grįžta į savo biologinę šeimą. Po metų šeimyną papildė dvynukai, tačiau dar po pusės metų nutarta juos įvaikinti užsienyje. Tokia situacija galėjo skatinti merginą vis labiau ieškoti atramos moksle ir sporte bei kurti planus, susijusius su savęs realizavimu, tačiau stabilumo stoka ir santykiuose kylantis nepasitikėjimas galėjo didinti Auksės abejones dėl savo vertės ir skatinti nereikalingumo išgyvenimus. Tokias tendencijas dar labiau sustiprina globėjos pranešimas apie ketinimą išeiti iš darbo motyvuojant pervargimu. Tais pačiais metais mergaitė kelis kartus tyčiomis susižaloja – susipjausto rankas.

Būdama 15-os Auksė pirmą kartą pradeda draugauti su vaikinui, ir ta draugystė tęsiasi kelis mėnesius, be to, ji baigia muzikos mokyklą, tačiau toliau lanko orkestro pamokas, o galiausiai įstoja į gimnaziją. Tokia įvykių raida galėjo suteikti merginai vilties, kad ji yra priimama, svarbi ir geba save realizuoti. Taip pat mergina pradeda intensyviau bendrauti su už save vyresniais draugais, lankančiais tą patį sporto būrelį, kas tampa merginos atrama.

Taigi Auksės nugyvento gyvenimo analizė atskleidė, kad, nepaisant patirtos ankstyvos santykių deprivacijos, gyvendama globos namuose mergina turėjo galimybę formuoti prierašumo santykius su pagrindine globėja, o santykių tęstinumas ir artimumas galėjo tapti pagrindu Auksei vystant refleksijos funkciją bei savo gebėjimus. Tačiau merginos aplinkoje nuolat keitėsi kiti vaikai, kas galėjo pastiprinti merginos abejones dėl artimų santykių tikrumo ir baimės susijusias su tęstinumu. Mergina turi ir pastovius užsiėmimus, kuriuos praktikuoja daug metų, kas atskleidžia jos gebėjimą įsipareigoti pasirinktai veiklai, bet išryškėja kylantys sunkumai su bendraamžiais, verčiančiais merginą ieškoti draugų tarp daug vyresnių už save, dažnai tarp suaugusiųjų.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Auksė sutiko dalyvauti tyrime ir noriai pasakojo apie save. Merginos pirmoji interviu dalis truko 43 min. 29 sek., o antroji – 2 val. 39 min. 40 sek.

Auksės prisistatyme vyrauja pasakojimai (naratyvai), kuriuose veikėjai, jų charakterio apibūdinimas, elgesys, jausmai sudėtingai susipina. Tačiau pradėdama savo pasakojimą Auksė tarsi suabejoja, kas yra tikra, o kas ne.

„Mm... tai aš nežinau, kiek tame, ką aš pasakoju, yra tiesos, nu, bet jau man taip sakė. Tai turbūt turiu tuo ir tikėt.“

Auksė smulkiai pasakoja (teksto tipas – epinis naratyvas) apie tai, kaip biologinė motina ją paliko, nepriskirdama šiai jokių motyvų, ir apie tai, kaip globėjos noru ir pastangomis apsigyveno globos namuose. Atrodo, kad, nepaisant situacijos sudėtingumo, ji didžiuojasi savo ypatingu santykiu su globėja ir jaučia jos rūpestį. Tačiau vėliau pamini vis dėlto nesupratusi, kas su ja vyksta, todėl galėjo džiaugtis savo nauja šeima *„Ir gyvenau, ir man viskas buvo gerai. Ir čia brolis, ir čia sesė, ir čia visi prižiūri, čia labai faina.“* Toliau mergina nuosekliai pereina prie trijų istorijų, kurios vertė ją susimąstyti apie situacijos ir „šeimos“, kurioje gyvena, neįprastumą. Pirmiausia, tai toje pačioje globos namų šeimynoje gyvenančios merginos kandžios pastabos konflikto metu, vėliau globėjos pasakojimas apie jos tikrąją gyvenimo istoriją ir galiausiai bendraamžių klausimai darželyje. Auksė savo būseną apibūdina kaip gana keistą: *„augi ir supranti“*, nes vaikai šeimynoje keičiasi, bet *„niekaip negalėdavau patikėt“*. Taigi atrodo, kad Auksei kyla klausimų apie tai, kas ji, mergina pastebi, kad jos „šeima“ nėra tokia kaip kitų. Tačiau pateikiamas pasakojimas šiame interviu etape yra itin nuoseklus ir apgalvotas, kas atskleidžia, jog mergina analizavo savo patyrimą bei turėjo galimybę prieraišumo santykiuose vystyti refleksijos funkciją: išsamiai apibūdinama sava būsena, tiek kitų elgesys ir analizuojamos jų intencijos.

Pasakodama apie mokyklą Auksė aiškiai išskiria savo pasiekimus ir gerus santykius su mokytojais, tačiau akcentuoja, kad bendraamžiai nuolatos primena, kad ji yra kitokia. Pirmiausia mergina užgauliojama dėl tautybės, vėliau – dėl to, kad gyvena globos namuose. Šie smulkūs ir nuoseklūs pasakojimai atskleidžia merginos pyktį dėl bendraamžių patyčių ir išgyvenamą gėdą. Taigi pasirinkdama istorijas tiek pradinėse klasėse, tiek vidurinėje mokykloje, ji nuolat pabrėžia esanti kitokia nei kiti ir ypač išgyvena dėl savo

situacijos, todėl sako: „...ir nuolat gaudavosi pabrėžti, kad aš tos šeimos neturiu“. Nuolatinis savęs lyginimas, mėginimas pabrėžti, kad ji nėra blogesnė, atskleidžia merginos pastangas įrodyti savo vertę ir siekimą būti priimtai bei galiausiai didelį pyktį susijusių su bendraamžių atmetimu.

Merginos abejones dėl šeimos „tikrumo“ ir vienišumo išgyvenimą sustiprina ir padėtis globos namų šeimynoje. Auksė nuolat lygina save su kitais vaikais ne tik mokykloje, bet ir globos namuose ir sunkiai priima nuolatinę vaikų kaitą. Mergina pastebi, kad globojami vaikai, kitaip nei ji, turi biologinių giminių, pas kuriuos leidžia savaitgalius ir atostogas. Auksė nuolatos prisimena, kad ji – „viena kaip pirštas“ ir pabrėžia, kad kitiems vaikams globėja „nėra viskas, ką jie turi“. Taigi, nors Auksė ir remiasi globėja, yra prisirišusi prie jos, merginai nuolat kyla klausimų apie santykių tikrumą ir netikrumą. Pasakodama ji nurodo, kad globėją vadina mama, o kitus globojamus vaikus – broliais ir seserimis, tačiau pabrėžia: „Aš tik labai retai susimąstau, kad pati save apgaudinėju taip sakydama.“

Tolesniame pasakojime ji neslepia pykčio biologiniams tėvams dėl to, ką išgyvena, tačiau atskleidžia ir savo baimę, būti tokia, kaip įsivaizduojami biologiniai tėvai (kadangi nėra jokios realios informacijos apie juos) ir pabrėžia: „Aš nenoriu būti tokia [kaip biologiniai tėvai] ir turiu įdėti daug pastangų, kad būčiau kitokia“, paskui priduria, kad turi išeit „iš to blogo rato“.

Tačiau, nors ir siekdama įrodyti savo vertę, Auksė išgyvena baimę, kad padarys klaidų ir jai nepasiseks. Mergina gyvenimo istorijos pasakojime nuosekliai pereina nuo pasakojimų ir argumentavimų prie savo būsenos apibūdinimo. Pirmiausia ji apibūdina „tris mėnesius“, kurių metu jai „nesisėkė“, ir jos pasakojimas tampa nerišlus. Tai ji pabrėžia kitų norus – „deda daug į mane vilčių“, tai savo bejėgiškumą – „aš nieko negalėjau padaryti“, o galiausiai prieina prie išvados, kad tiesiog jautėsi vieniša ir tuo metu nebenorėjo gyventi. Šią savo gąsdinančią būseną mergina atskleidė ir neverbaliniu elgesiu: jos balsas tapo tylus ir pradėjo drebėti, akys nuleistos žemyn į rankas. Tačiau ji greitai atitoksta ir pakeičia pasakojimo temą –

pereina prie to, kas šiuo metu yra jos atrama, ir jos balsas pagarsėja. Mergina nurodo, kad prieš kelis mėnesius susirado vaikina, kuris „*irgi labai daug blogo gyvenime matęs*“, pakalba apie savo mokslo pasiekimus ir ateities planus, kuriuose semiasi sau stiprybės, ir tikėjimą į Dievą. Visa tai Auksei suteikia jėgų toliau kovoti ir iškęsti tas akimirkas, kai kyla abejonių savimi ir užplūsta nusivylimas gyvenimu. Tačiau nesėkmės baimė neišnyksta ir pasakojimas įgauna savęs įtikinėjimo atspindį. Auksė keliskart kartoja: „*nesu tokia durna ir susiimsiu*“, „*bent jau, kad pastangos tegu nekrenta*“, taip mėgindama save apsaugoti nuo nevilties išgyvenimo. Galiausiai įvertina tokias savo vidines būsenas – „*daug tam mano gyvenime nuopolių ir vėl pakilimų*“ – ir pabrėžia savo troškimą neprarasti tikėjimo. Mergina, analizuodama savo situaciją, gebėjimus, santykius apibūdina ne tik tai, ko bijo, tačiau atskleidžia ir tai, kas didina jos atsparumą: savo profesinius planus, siekius bei pristato savo idealus, santykius, kuriuose jaučiasi priimama. Toks idealų kūrimas ir turėjimas itin svarbus paauglystėje, vykstant atsiskyrimo ir individuacijos procesui, kadangi skatina tyrinėti save, numatyti tolimesnę gyvenimo kryptį.

Savo gyvenimo istorijos pirmąjį pasakojimą ji užbaigia argumentavimu ir vertinimu, kad nepritapusi prie savo klasės ir dažnai jautusis „*balta varna*“. Nurodo skirtumus tarp savęs ir bendraamžių, labiausiai akcentuodama, kad „*jie patys savo šeimas savo tokiu elgesiu griaua*“, ir tame pasakyme aiškiai atsiskleidžia jos pačios baimė prarasti turimą „šeimą“ t. y. globėją.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

2.1. Atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas.

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas santykyje su biologine šeima

Kaip minėta, Auksė neturi jokių žinių apie savo biologinius tėvus, o savo pasakojime ji itin pabrėžė savo biologinės šeimos svarbą ir tai, kaip jos neturėjimas paveikė visą gyvenimą, ir prisipažino esanti „*viena kaip pirštas*“. Tiek pirmame, tiek antrame interviu atsiskleidė didelis merginos noras sužinoti

apie savo tikrą šeimą, tačiau kartu ir abejonės bei pyktis, kadangi šios pastangos buvo bevaisės: „*Surast vieną dieną noriu, kitą dieną nenoriu, ir taip painiojasi viskas*“. Aukšė tokią situaciją išgyvena kaip itin ją išskiriančią iš kitų žmonių ir toks neigiamas išskirtinumas išgyvenimas kartojasi visose merginos pateiktose istorijose: tiek mokykloje, tiek su bendraamžiais ir net kai ji lygina save su dabartinėje šeimynoje gyvenančiais vaikais: „*Man nepatinka, kad jie turi [biologinius gimines], o aš ne*“. Tai tarsi stigma, neleidžianti merginai pajusti bendrumo su kitais, jai svarbiais žmonėmis: „*Aš jaučiuosi tokia kaip kiti, tačiau nuolatos turiu įrodinėti*“; su kuo mergina bando konfrontuoti ir teigia išsiveršianti „*iš to blogo rato*“, „*aš nenoriu būt tokia [kaip biologiniai tėvai] ir turiu įdėti daug pastangų, kad būčiau kitokia*“.

Merginos santykių su biologinę šeimą nebūvimas sukuria nežinomybę, neleidžiančią ieškoti savo panašumų ir skirtumų su biologiniais tėvais, kas itin svarbu atsiskyrimo-individuacijos procese. Informacijos apie biologinius tėvus trūkumas dažnai užpildomas fantazijomis apie juos. Šiuo atveju pasakojime akcentuojama neigiama nuostata ir požiūris, atskleidžiamos neigiamos biologinių tėvų reprezentacijos, kurios nėra modifikuojamos, remiantis kasdieniu santykių su biologine šeima patyrimu. Tokia neapibrėžta reali situacija gali kelti didelį pyktį ir baimę būti panašiu į įsivaizduojamus biologinius tėvus, o atsiskyrimo procesas išgyvenamas kaip konfrontacija su skausmingu patyrimu ir siekimas įrodyti savo vertę.

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas santykiyje su kitais svarbiais žmonėmis globos namuose

Nors Aukšė neturi žinių apie savo biologinę šeimą, ji nuo aštuonių mėnesių gyvena su viena pagrindine globėja. Savo pasakojime mergina atskleidė laikotarpį, kuriame jautėsi priimama ir vertinama: kuomet apsigyveno globos namuose, kai dalijimasis viskuo su kitais vaikai suteikė galimybę išgyventi „šeimą“, o suvokimas, kad tai nėra jos šeima, buvo skausmingas, nors ir atėjo palaiptiui: „*Augi ir supranti,.. bet niekaip negalėdavau patikėti.*“ Globėją mergina įvardija kaip ypač svarbų žmogų, vadina ją „*mama*“. Tačiau svarbu

paminėti ir tai, kad pasakojime Auksė atskleidžia baimę netekti globėjos bei nuolat pabrėžia, kad globėja yra „*viskas, ką aš turiu*“. Todėl ji labiau linkusi mėginti išlaikyti su ja gerą santykį, laikydamosi taisyklių – lankyti mokyklą, gerai mokytis, sportuoti, prižiūrėti kitus šeimos vaikus – ir mėgindama nereikšti savo nepasitenkinimo bei siekdama nuspėti globėjos poreikius. Šias merginos baimes sustiprina ir globėjos ketinimai palikti darbą globos namuose, o dėl to mergina kaltina ir save, ir kitus šeimynoje gyvenančius vaikus, kurie, anot Auksės, labai išvargino globėją, bei pabrėžia suprantanti globėją: „*Aš suprantu, kad ir jai sunku ir kad nėra, tarkim, tarkim, vyro, kuriam galėtų pasiguost. Ir retai kada pas drauges nuvažiuoja išsikalbėt, nes nėra kada, čia tie vaikai vis*“, ir priduria, kad „*jai irgi reikia nuo visų, net ir nuo manęs, pailsėti*“.

Taigi artimas ir ilgalaikis santykis su globėja Auksei sudarė galimybę kurti prieraišumo santykius bei vystyti refleksijos funkciją, kas atsiskleidžia tiek merginos pasakojimo kokybėje, tiek pateikto turinio analizėje. Mergina išreiškia pasitikėjimą globėja, tačiau svarbu paminėti, jog kartu ir baimę jos netekti. Taigi nors Auksė analizuoja save šiame santykyje ir remiasi jai suteikiama parama, baimės kylančios ir dėl jau esamos netekties ir dėl nestabilios situacijos globos namų šeimynoje (nuolat keičiasi vaikai, globėja išreiškia norą išeiti iš darbo) sustiprina merginos nepasitikėjimą savimi ir bejėgiškumo išgyvenimą. Siekdama apsaugoti savo santykį su globėja mergina tik kelis kartus pasakojime atskleidžia savo ambivalenciją globėjos atžvilgiu, nuolat pabrėžia, kad ji pati nėra tokia kaip bendraamžiai ar kiti globos namuose gyvenantys vaikai, kadangi ji vertina globėją, nenori jos skaudinti bei stengiasi ją suprasti. Kaip nurodo S. Spensley (2008), toks siekimas suprasti globėjų jausmus ir būsenas mėginant apsaugoti nuo galimos netekties gali tapti svarbesniu nei savo poreikių supratimas, kas apsunkina vidinių savęs -globėjos reprezentacijų ribų įtvirtinimą bei tampa iššūkiu atsiskyrimo ir individuacijos procese.

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Nugyvento gyvenimo analizėje atsiskleidė Auksės patiriami sunkumai su bendraamžiais mokykloje – iš jų ji patyrė užgauliojimus dėl tautybės ir gyvenimo globos namuose. Pati mergina nurodo mėginusi konfrontuoti su šiuo patyrimu mušdamasi – „*agresyvi pasidariau... muštis pradėjau*“, kartais pabrėždama, kad į bendraamžių atstūmimą reaguodavo akcentuodama savo stiprumą ir išdidumą bei sakydama „*nu ir nereikia*“, o kartais išgyvendama menkavertiškumą: „*galvojau, kad gali tikrai su manim kažkas blogai*“. Tokia išorinė situacija galėjo dar labiau paaštrinti išgyvenamą vidinį konfliktą tarp siekimo būti priimtai ir atmetimo baimės bei merginos siekimą išlaikyti teigiamą savęs reprezentaciją, konfrontuojant ir įrodant savo vertę. Taigi užbaigdamą savo gyvenimo istorijos pasakojimą, mergina vėl grįžta prie savo konfrontacijos su bendraamžiais apibūdinimo, išsakydama jiems apibendrintus kaltinimus, atskleisdama pyktį ir nurodydama, kad ji yra kitokia: „*išvis jie man atrodė tokie tušti, buki, jiems vis pinigai, alkoholis*“, ir pabrėžė savo vertę jų atžvilgiu: „*Turbūt aš esu labiau subrendus negu jie, turbūt dėl to aš negaliu [bendrauti]*“, „*jiems nieko švento nėra*“. Tačiau šiuose kaltinimuose bendraamžiams atsiskleidžia ir merginos baimė prarasti globėją, kurią laiko savo šeima, bei naudojamas projekcijos gynybos mechanizmas: „*jie patys tokiu savo elgesiu, griaua savo šeimas*“, „*aš nenoriu, kad mano mama [globėja] kentėtų*“.

Svarbu paminėti, kad, nepaisant sunkumų su bendraamžiais, Auksė atskleidė savo pastangas palaikyti santykius su vyresniais už save draugais bei pabrėžė, jog jos geriausia draugė yra už ją „*penkiolika metų vyresnė*“. Taip pat mergina jaučiasi priimama rytų kovos menų būrelyje, o jame užmegzti santykiai tampa atrama, kylant sunkumams globos namų šeimynoje. Auksė pabrėžė, kad jai itin padėjo naujai kuriamas santykis su vaikinu, šešeriais metais vyresniu. Auksė nurodė išgyvenanti bendrumą su nauju draugu, akcentavo savo ir jo skausmingo patyrimo panašumus, anot merginos, jos vaikiną „*irgi daug blogo gyvenime matęs*“ bei pabrėžė galinti jam padėti.

Analizuojant Auksės santykius su bendraamžiais galima pastebėti, jog mergina viena vertus susiduria su atmetimu, kas dar labiau sustiprina jos

išgyvenamą menkavertiškumą bei skatina įrodinėti savo vertę, tačiau kita vertus pati Auksė atmeta santykius nuvertindama ir kaltindama bendraamžius. Taip pat svarbu paminėti, jog mergina ieško žmonių, kuriais gali pasitikėti bei mezga santykius su vyresniais už save, potencialiai galinčiais suprasti jos skausmingą patyrimą bei suteikti merginai reikalingą paramą atsiskyrimo ir individuacijos procese.

Taigi tyrimo dalyvės Auksės atsiskyrimo ir individuacijos proceso analizė, tarpasmeninių santykių kontekste, atskleidė Auksės išgyvenamą vidinį konfliktą tarp netekimo, atmetimo baimės ir priėmimo, priklausymo troškimo. Šis konfliktas atsiskleidžia tiek merginos pasakojimuose apie biologinę šeimą, tiek apie globėją, tiek santykiuose su bendraamžiais.

Santykių su biologiniais tėvais nebuvimas ir informacijos stoka kuria nežinomybę, kelia merginos pyktį bei pasakojimo procese atskleidžiama neigiama biologinių tėvų reprezentacija. Tačiau mergina reflektuoja savo ambivalenciją, išreiškdamą tiek norą žinoti apie tėvus, tiek baimę būti panašia į juos. Anot T. Dalley, V. Kohon (2008), kuomet jaunuolis neturi ryšio su tėvais nuo ypač ankstyvo amžiaus, nėra patyrimo ir prisiminimų, kuriais remiantis konstruojama tėvų reprezentacija. Tuomet šios reprezentacijos užpildomos fantazijomis, o domėjimasis biologine šeima gali būti susijęs su baime ir pavojaus išgyvenimais.

Auksė nuo ankstyvosios vaikystės turi itin artimą santykį su globėja, kas sudarė galimybę formuotis prierašumui bei refleksijos funkcijai. Mergina pristatydamą šį santykį pabrėžia jo svarbumą, tačiau kelis kartus išreiškia ambivalenciją globėjos atžvilgiu, atskleisdama baimę prarasti šį santykį, kuri ypač sustiprėja, padidėjus vaikų kaitai šeimynoje. Gyvenimo istorijos pasakojime Auksė globėjos savijautą ir poreikius pristato kaip svarbesnius nei pačios, kas parodo, jog mergina vengdama atmetimo stengiasi būti itin priimtina, bet tuo pačiu išgyvena vienišumą, savo atskirumą. Konfliktai su bendraamžiais taip pat pastiprina vienišumo išgyvenimą bei siekimą save įtvirtinti įrodant savo vertę. Tačiau mergina išlaiko santykius su vyresniais

draugais, kas tampa atrama konfrontuojant su skausmingu patyrimu bei kuriant savo autonomiškumą atsiskyrimo ir individuacijos procese.

2.2. Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas. Auksė savo gyvenimo istoriją pasakojo susikaupusi, kartais ironizuodama ar pabrėždama savo pyktį, o kartais labai tyliai ir liūdnai (tuomet merginos balsas būdavo prislopintas, o akys nuleistos į rankas ar grindis).

Teigiamos emocijos. Auksės gyvenimo istorijos pasakojime atsiskleidė merginos gebėjimas reflektuoti savo emocijas ir suteikti joms prasmę. Išsakydama savo emocijas, ji pabrėžė, kad kiti šią situaciją gali išgyventi kitaip: „*Aš pasiilgau savo krikštatėvio... neskambinau, nes žinojau, kad jis gali būti užsiėmęs tuo metu savo šeima.*“

Analizuodama savo padėtį, ji nurodė, kad jai svarbu pasitikėti kitais, ir nors suprato išgyvenanti vienatvę, įvardijo ir tai, ką vertina: „*Turiu bent du žmones, kuriais galiu pasitikėt. O tai jau daug*“, atskleidė dėkingumą globėjai ir pabrėžė tikėjimą į Dievą, kuris suteikia jai ramybės: „*Tai, tai ir jis padeda ramybę atrast. Visą laik man tos ramybės trūko. ...Ir aš jaučiu, kad ją gaunu...*“

Mergina minėjo ir savo rašinius, kuriuose atvirai prisipažino, kas jai baisu ir kelia gėdos jausmą; toks atviras išgyvenamo gėdos jausmo pripažinimas ir atskleidimas virto didžiavimusi savimi, leido konfrontuoti su patirta netektimi ir kurti teigiamą savivertę (Potter- Efron, Potter- Efron, 1989; Zbarauskaitė, 2008).

Neigiamos emocijos. Auksė savo gyvenimo istorijos pasakojime išreiškia neigiamas emocijas ir smulkiai apibūdina situacijas, kuriose jos kilo: „*Kai man niekas nesisekė. Va tada ir apsiverkiau, bet grynai iš beviltiškumo, kad, nu, neviltis apėmė, kad niekas, ką darau, nesigauna. Absoliučiai viskas, ką darau, nesigauna. Tai vat, kai tu labai stengiesi ir nematai darbo rezultatų, tai labai skaudu, tai tada aš apsiverkiau.*“ Tačiau svarbu paminėti, kad pristatydama skausmingą savo patyrimą mergina analizuoja kilusias emocijas ir savo

išgyvenimus bei mėgina suteikti jiems prasmę, ir tas jai padeda išlaikyti emocinę distanciją: „*Bliamba, nieko nesugebu, tiktai įskaudint mylimus žmones... Juokinga iš tikrųjų, ir baisu kartu, kad aš taip galvoju..., kad, bliamba, šūdas išvis, ką aš čia darau. Neverta gyvent. ... Tik po to supratau, kad visa tai buvo, nes jaučiausi viena.*“

Gyvenimo istorijos pasakojime atsiskleidė ir įsisąmoninami ambivalentiški jausmai svarbių žmonių– tiek globėjos, tiek biologinių tėvų (motinos ir tėvo) atžvilgiu. Įvardydama prieštarigus savo jausmus, mergina galėjo juos sąmoningai reflektuoti ir pristatyti savo poziciją: „*Kai susipykstum su mama, tai galvoju, kodėl išvis ją taip vadinu. O paskui atsimenu, kaip tada mažytė buvau ir klausiau, ir tada suprantu. Ir kaip mes besipyktume, jinai man vis tiek mama, kaip ten bebūtų.*“

Tačiau svarbu paminėti, jog kalbėdama apie skausmingą patyrimą, mergina atskleidžia naudojamą išstūmimo gynybos mechanizmą: „*kai nusprendi, kad nereikia [santykio su biologiniais tėvais], tai nieko ir nejauti*“, bei projekciją, apibūdindama santykius su bendraamžiais atskleidžia savo išgyvenamą kaltę ir baimę, jog netinkamu elgesiu gali sugriauti šeimą.

Taigi Auksės papasakotos gyvenimo istorijos analizė atskleidė, kad mergina gerai skiria tiek teigiamas, tiek neigiamas savo emocijas ir siekia suteikti prasmę tiek teigiamam, tiek skausmingam savo patyrimui. Akivaizdu ir tai, kad mergina įsisąmonina ambivalentiškus jausmus svarbių žmonių atžvilgiu, o tai, anot P. Fonagy (2003), būdinga išvystytai refleksijos funkcijai ir atskleidžia mentalizacijos gebėjimą, kuris ypač svarbus įprasminant skausmingą ar net traumuojantį patyrimą. Taip pat pastebimi dominuojantys projekcijos ir išstūmimo psichologinių gynybos mechanizmų naudojimas.

2.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Auksės gyvenimo istorijos pasakojimas yra nuoseklus: pastebimas tiek laikinis, tiek priežastinis, tiek biografinis nuoseklumas. Auksė pasakoja labai sklandžiai, galbūt tą lemia tiek aukšti verbaliniai merginos gebėjimai, tiek išvystyta refleksija.

Praeitis. Jau pirmojoje biografinio pasakojimo interviu dalyje mergina pateikia daug išsamių pasakojimų, leidžiančių suprasti pirminį įvykių patyrimą. Kaip minėta, ypač daug dėmesio ji skyrė pirmam pasakojimui (epinio naratyvo tipo) apie tai, kaip ji neteko savo biologinės šeimos ir apsigyveno šeimynoje, globos namuose, pabrėžė ypatingą santykį su globėja. Toks nuoseklus pasakojimas ir jo analizė atskleidė patyrimo integraciją, kam padėjo artimas ir nuoseklus santykis su globėja (pasakos apie Auksės gyvenimo istoriją vakarais skaitymas bei biologinių giminių paieška kartu su globėja). Visas pasakojimas pristatomas nuosekliai vystant temas: gyvenimas globos namuose, mokykloje, bendravimas su bendraamžiais. Praeities įvykiams suteikiama prasmė ir mėginama ieškoti savos pozicijos jų atžvilgiu – dažniausiai konfrontuoti su skausmingu patyrimu ir ieškoti išeičių remiantis svarbiais žmonėmis, tuo pat metu suvokiant ir savo atsakomybę: „*Kodėl kiti žmonės dėl manęs stengiasi, o aš pati dėl savęs nė kiek? Ir kad tik tai ir skundžiuos visiems.*“

Daugelis autorių (Schechter, Bertocci, 1990; Triseliotis, Hill, 1990; Dally, Kohon, 2008) pabrėžia, kad įtvirtinant ego tęstinumą svarbus sąsajų su biologiniais tėvais supratimas, o Auksės atveju tai sudėtinga. Tačiau nors jai ir trūksta realios informacijos apie biologinius tėvus, mergina geba susieti savo būsenas ir šį patyrimą: „*Aš, būdavo, apsiverkdavau, nežinau kodėl, po to pradėjau suprast, kad visokie atsiminimai, kurių nėra, tik šiaip mintys.*“ O su globėjos pagalba ieškodama išeičių ji ypač domisi romų kultūra, kas padeda įtvirtinti ego tęstinumą.

Ateitis. Auksė labai orientuota į pasiekimus, juos ji laiko kone svarbiausia savo gyvenimo prasme, leidžiančia jai konfrontuoti su skausminga patirtimi. Mergina analizuoja savo gebėjimus, pomėgius, svarsto profesinius planus. Svajoja įgyti anglų kalbos vertėjos profesiją, tačiau nurodo, kad svarbu, jog „*darbas nebūtų vien prie kompiuterių*“, nes ji mėgstanti bendrauti su žmonėmis. Ji akcentuoja savo norus, poreikius ir kaip jų įgyvendinimas padės jai realizuoti save. Tačiau nors ateitis susijusi su lūkesčių realizavimu, ji pabrėžia ir siekį įrodyti savo vertę ir mėgina konfrontuoti su skausmingu

praeities patyrimu teigdama, kad turi „išeit iš to blogo rato“, bet drauge ir išreiškia baimę, kad gali „palūžti“.

Taigi galima manyti, kad Auksės gyvenimo istorijos pasakojime atsiskleidžia įtvirtinamas ego tęstinumas, kuomet suteikiama prasmė praeities patyrimui, grįžtama į sau svarbias vietas ar susitinkama su žmonėmis, jei ne realiai, tai bent prisiminimuose, analizuojami savi gebėjimai ir tuo remiantis numatomos ateities perspektyvos. Tačiau taip pat svarbu paminėti, kad dėl biologinės šeimos netekties ir nerimo prarasti globėją Auksei kelia abejonių ir baimių įtvirtinto ego tęstinumo stabilumas. Todėl galima manyti, kad vieno stabilaus ir artimo santykio su suaugusiu, gali tapti itin svarbiu įtvirtinant tęstinumą bei integruojant skausmingą praeities patyrimą ir kuriant ateities perspektyvą.

Apibendrinant šio atvejo analizę, pastebima, jog nepaisant ankstyvosios santykių deprivacijos, vėliau sukurtas ilgalaikis ir artimas santykis su vienu suaugusių sudarė galimybes formuoti prieraišumui bei vystyti refleksijos funkcijai, kas tampa itin svarbu paauglystėje formuojantis tapatumui. Kaip nurodo kiti autoriai (Brodzinsky, 1990, Akhtar, 2004), paauglystėje, vykstant atsiskyrimo ir individuacijos procesui, gali itin sustiprėti netekties išgyvenimas, ką taip pat atskleidžia ir mūsų analizuotas atvejis. Svarbu paminėti, jog tiek pastovūs lankomi būreliai, kuriuose realizuojami savi gebėjimai bei juose mezgami santykiai, tiek santykis su suaugusiu, padedančiu suvokti praeitį, tampa pagrindu (apsauginiais veiksniais) padedančiu integruoti skausmingą patyrimą, įtvirtinti ego tęstinumą. Tačiau aktualios situacijos, susijusios su galimybe netekti svarbių žmonių, iškelia išgyvenamą vidinį konfliktą tarp baimės netekti ir noro priklausyti, kuris gali būti sprendžiamas siekiant įrodyti savo vertę.

Eglės atvejo analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Mergaitė gimė 1993 metais lietuvių šeimoje, gyvenančioje mažame miestelyje. Eglės motina neturėjo pastovaus darbo, tačiau nuolat dirbdavo

samdoma darbuotoja pas ūkininkus, taip pat prižiūrėjo namus, o tėvas buvo įgijęs dailidės profesiją, kuria ir vertėsi. Kai Eglei suėjo treji metai, šeimoje gimė berniukas, o mergaitė pradėjo lankyti savaitinį darželį, todėl namuose būdavo savaitgaliais. Nagrinėjant atvejų analizės metu keltas hipotezes išryškėjo kelios galimos šių faktų interpretacijos tendencijos. Mergaitė galėjo būti laukiamas vaikas ir gauti ypač daug dėmesio, be to, būdama pirmagimė, sulaukti iš tėvų nuoširdaus rūpinimosi ir poreikių patenkinimo, tačiau kilę finansiniai sunkumai ir brolio atsiradimas galėjo nulemti mergaitės padėties pokyčius. Tačiau lygiai taip pat tikėtina, kad mergaitė nuo pat pradžių tėvams galėjo būti našta (galbūt jiems trūko rūpinimosi vaiku įgūdžių), o dėl sunkumų šeimoje – netgi kaltinama. Kilusius šeimoje tiek santykių, tiek finansinius sunkumus patvirtina tolesni gyvenimo istorijos faktai.

Būdama septynerių, mergaitė pradeda lankyti mokyklą, kuri yra kitame mieste, todėl gyvena internate, tačiau savaitgaliais taip pat grįžta namo. Šeimoje tais metais gimsta dar vienas berniukas. Tačiau tėvai pradeda girtauti ir dažnai vaikų priežiūrą primeta Eglei, kuri turi pasirūpinti dviem jaunesniais broliais: gaminti jiems maistą, prausti ir migdyti mažiausią. Namuose vis dažnesni konfliktai, pereinantys į muštynes, kuriose dalyvauja ir vaikai. Taigi mergaitė priversta imtis atsakomybės už brolius, kas iš tiesų, vaikui dažnai yra ne pagal išgales, dėl to ypač stipriai išgyvenami pykčio, bejėgiškumo ir kaltės jausmai, kuriuos galėjo paastrinti smurtas šeimoje.

Eglei devyneri – šeimoje gimsta dar vienas berniukas. Motina neoficialiai išsiskiria su mergaitės tėvu: jis išeina gyventi kitur, tuo tarpu motina pradeda gyventi su kaimynu. Konflikto, kilusio tarp Eglės motinos ir jos sugyventinio, metu tiek vaikai, tiek motina smarkiai sumušami, todėl Eglė su močiutės pagalba kreipiasi į vaiko teisių apsaugos tarnybą ir visi vaikai apgyvendinami instituciniuose vaikų globos namuose. Eglė su trejais metais jaunesniu broliu apgyvendinami vienoje šeimynoje, kurioje gyvena 14 vaikų, o du mažesni – kitoje, mažylių grupėje. Tais pačiais metais teisme Eglė su broliu duoda parodymus dėl sunkumų šeimoje, ir tėvams apribojamos tėvystės teisės. Toks situacijos pasikeitimas, viena vertus, galėjo suteikti mergaitei

saugumo ir pasitikėjimo savimi – ji gali pakeisti situaciją – bei palengvėjimo sumažėjus atsakomybei už brolių gerovę. Tačiau, kita vertus, minėti įvykiai galėjo sustiprinti Eglės kaltės jausmą, gailestį dėl savo veiksmų bei gilų liūdesio ir netekties išgyvenimą „praradus“ šeimą. Eglės išgyvenamą kaltę ir savęs kaip „netinkamos ir atmetos“ išgyvenimus galėjo pastiprinti ir tolesnės santykių su biologinės šeimos nariais tendencijos. Gyvenančius globos namuose vaikus motina aplankė du kartus, o tėvas – vieną, ir nors žadėjo dar apsilankyti, pažado netesėjo. Atostogas berniukai praleisdavo pas močiutę, tačiau Eglė – pas savo krikštamotę (tolimą giminaite), kadangi močiutė mergaitę atsisakė priimti, kaltindama Eglę išardžius šeimą.

Kai Eglei sueina 14-a, du jos jauniausi broliai, kuriems 7 ir 6 metai, yra įvaikinami užsienyje, vienoje šeimoje. Merginai vėl teko išsiskirti su sau artimais žmonėmis, tačiau, kita vertus, mergina galėjo jausti džiaugsmą, kad broliais bus gerai pasirūpinta. Tais pačiais metais Eglė sužino, kad jos motina buvo nužudyta kitos moters iš pavydo. Mergaitė dalyvauja laidotuvėse. Šie vienas kitą sekę įvykiai, kuomet Eglė prarado jai svarbius žmones, galėjo sukelti gedėjimo dėl netekties, bejėgiškumo išgyvenimus.

Taigi Eglė ankstyvojoje vaikystėje gyveno stabilioje aplinkoje ir turėjo galimybę kurti artimus santykius, kas itin svarbu vystanti refleksijai. Tačiau gimus broliams didelę atsakomybę už jų rūpinimąsi buvo skirta Eglei, kas galėjo kelti kaltės, pykčio ir bejėgiškumo išgyvenimus, o vėliau viena po kitos įvykusios netektys juos sustiprinti.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Eglės gyvenimo istorijos pasakojimo pirmos interviu dalies trukmė buvo 6 min. 8 sek., o antros – 32 min. 19 sek. Pirmoje interviu dalyje pasakojimą daugiausia sudarė pranešimo tipo tekstai, tačiau antroje Eglė naudojo platesnius konkrečių įvykių pasakojimus (naratyvus).

Savo istoriją, vartodama įvardį „aš“, ji pradeda nuo to, kaip apsigyveno savaitiniame darželyje. Tačiau greitai ji pereina prie situacijos šeimoje apibūdinimo ir pasakojime belieka tik įvardis „mes“. Konstatuodama, kad tėvų

teisės buvo atimtos, mergina daro pasakojimo klaidų, kurios atskleidžia sumaištį jos išgyvenimuose: „*atėmė mūsų... mūsų visų teises, nu, tėvų teises, kad nebegali mūsų turėti...*“. Atrodo, kad Eglė mano prisidėjusi prie skausmingos situacijos šeimoje, jaučia atsakomybę, išgyvena netektį ir bejėgiškumą, o tėvų teisių apribojimą suvokia, kaip savo teisių į šeimą panaikinimą.

Apie muštynes namuose mergina pasakoja apibendrinama įvykius, todėl galima manyti, kad nors tokių įvykių buvo daug, jai labai sunku įsileisti konkrečius prisiminimus ir emociškai įsitraukti į pasakojimą. Tačiau vėliau Eglė pateikia vieną pasakojimą apie paskutinį konfliktą namuose, vykusį tarp merginos motinos ir jos naujo sugyventinio. Tuomet pasakojimas tampa sodrus, jame gausu apibūdinimų: „*kraujai taškėsi, ir mano mažiuką brolių į pė.. į pečių mėgino įkišti...*“. Nors šiame pasakojime taip pat pasitaikė netikėtų klaidų, kurios atskleidė merginos nenorą priskirti atsakomybę tėvams: „*nenoo... nemokėjo su saiku gerti*“.

Eglė, kaip vyriausias vaikas šeimoje, prisiėmė didelę atsakomybę už šeimynos gerovę, ypač už brolius, kas atsiskleidė antrajame interviu. Todėl pirmo interviu pranešimas apie brolių įvaikinimą žymi dar vieną netektį, dėl kurios mergina pasijunta visiškai vieniša. Tokių išgyvenimų stiprumą rodo pasakojime ir vėl padaryta klaida – kad įvaikino visus tris, o ne du brolius: „*mano tri.. du brolius įsivaikino*“. Šie išgyvenimai tokie stiprūs, kad merginos gyvenimo istorija tarsi čia ir baigiasi – nebėra prasmės stengtis ir kovoti, kai viskas, kas svarbu, prarasta. Todėl ji tiesiog apibendrina sakydama, kad prisiminimai „*nu, visi tokie panašūs, viskas taip pat*“.

Tačiau perklausta ji papasakoja dar vieną konkrečią istoriją, atskleidžiančią sudėtingus šeimos santykius ir patvirtinančią Eglės atmetimo patyrimą bei stiprius kaltės ir gėdos jausmus. Jaunesnis Eglės brolis išgėrė kalio permanganato, buvo ilgai gydomas ligoninėje, o atsakomybė ir kaltė už tai buvo priskirta merginai. Ji apibendrina: „*tokia, va, kaltė visą laiką būdavo*“, „*atstumta visą laiką būdavau*“. Antroje interviu dalyje dar labiau atsiskleidžia Eglės kaltės išgyvenimai – tą kaltę jai primeta jos šeimos nariai, tačiau ji ir pati

su tuo sutinka: „iš tikrųjų jaučiausi... galbūt aš jaučiausi ir kalta dėl to“, kadangi neužkirto kelio brolio elgesiui. Tokius kaltės jausmus ir neigiamą savęs reprezentaciją dar labiau pastiprina santykis su močiute. Eglė nurodo, jog močiutė dažnai viešai išsakydavo neigiamą nuomonę apie ją bei kaltino merginą dėl šeimos.

Savo pirmąjį gyvenimo istorijos dalies pasakojimą mergina užbaigia pranešimu apie motinos nužudymą: „tada ją nudūrė.. ir mirė.. ir toliau nežinau“. Atrodo, kad ties šiuo patyrimu ne tik gyvenimo istorijos pasakojimas, bet ir pačios Eglės gyvenimas baigiasi – po tiek skausmingų įvykių nebelieka ką pridurti.

Taigi gyvenimo istorijos pasakojimas atskleidė itin stipriai Eglės išgyvenamą pasikartojančią netektį: pradžioje šeimos, paskui brolių įvaikinimas bei mamos mirtis. Mergina išreiškia savo liūdesį ir atskleidžia giliai išgyvenamą kaltę bei bejėgiškumą, kas tampa jos savęs reprezentacijos dalimi.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

3.1 Atsiskyrimas-individuacija

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su biologine šeima

Santykiai su biologine šeima ir jų sunkumai bei šeimos narių netektis yra pagrindinė Eglės gyvenimo istorijos pasakojimo tema. Pasakodama apie šeimą mergina dažnai keičia įvardžius pereidama nuo „aš“ prie „mes“ ir atvirkščiai. Kaip minėta, jau pristatymo pradžioje ji pamini „atėmė mūsų visų teises“, atskleisdama ir savo pačios netekties išgyvenimą apribojus tėvų teisės. Pasakodama apie savo santykius biologinėje šeimoje, Eglė pereina nuo pranešimo tipo teksto prie išsamių pasakojimų (naratyvų) atskleisdama skausmingą patyrimą. Pranešimų tipo ir apibendrinto pasakojimo būdo pasirinkimas gali būti susijęs su siekiu išlaikyti emocinę distanciją kilus skausmingiems prisiminimams – šią prielaidą patvirtina tai, kad Eglei pradėjus

plėtoti savo patyrimą, jos akyse imdavo tvenktis ašaros. Jos pasakojimuose dažniausiai pabrėžiamas tėvų nesirūpinimas, bet gana dažnai – ir jos pačios priiimta atsakomybė už brolius, o kartais net už visą šeimą: „*Nu, tarkim, aš vieną brolių, tą trečią, iki metų auginau pati. Galima sakyti, kad aš auginau... ir keldavausi prie jo ir, ir kelnytes keisdavau...*“, savigrauža dėl sunkumų šeimoje: „*pati jaučiausi kalta...*“ ir bejėgiškumo išgyvenimas: „*Aš nežinojau, ką daryti.. nemokėjau...*“

Atsiskyrimo-individuacijos procesą apsunkina ir šeimos narių netektys: pirmiausia – apribotos tėvų teisės, paskui brolių įvaikinimas ir galiausiai prieš metus įvykdytas motinos nužudymas. Viena vertus, tokios pasikartojančios netektys kelia pyktį ir siekį mėginti įrodyti, kad ji yra vertinga ir gali būti priimta, kita vertus, jos susijusios su bejėgiškumo, vienišumo ir kaltės jausmais.

Išgyvenamas kitoniškumas ir kaltė atsikartoja pateiktose istorijose: motinos kaltinimai dėl brolio skriaudimo, močiutės kaltinimai dėl visų šeimos nelaimių. Tokie pristatomi pasikartojantys kaltinimai atskleidžia išgyvenamą atmestumą, kas atskleidžia savęs kaip silpnos, netinkamos (neigiamas) reprezentaciją. Tačiau Eglė išsako viltį, kad svarbūs žmonės pamatys, kokia ji iš tiesų yra, ir tas troškimas tampa pagrindiniu tapatumo išgyvenimo akcentu. Tačiau skirtingai nei Auksės atveju, Eglė pasyviai laukia ir tikisi pasikeitimo ir priėmimo, bet nesiima aktyviai įrodyti savo vertės. Toks skirtumas gali būti susijęs su ypač pasikartojančiomis netektimis Eglės gyvenimo istorijoje, kurias išgyvendama mergina mato save kaip bejėgę, ką nors pakeisti, kas gali tapti kliūtimi tyrinėjant bei įtvirtinant vidinių reprezentacijų ribas atsiskyrimo ir individuacijos procese. Kaip nurodo M. D. Schechter, D. Bertocci (1990) nurodo, kad globojamų jaunuolių mintys apie biologinės šeimos netektį ir išgyvenamas gedėjimas dažnai užima tiek erdvės, kad yra sunku tyrinėti save, savo poreikius ir siekius ar net megzti santykius su kitais žmonėmis.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su globos namuose svarbiais žmonėmis ar kitais

Nugyvento gyvenimo analizėje atsiskleidė, kad Eglė nuo trejų metų daug laiko praleisdavo ne namuose, o kitose institucijose: darželyje, internatinėje mokykloje, o galiausiai – globos namuose. Gyvenimo istorijos pasakojime Eglė pristatė keletą įvykių, atskleidžiančių santykius su globos namų auklėtojais. Mergina nurodė, kad jos itin stengėsi ją sudominti ir įtraukti į veiklą, žavėjosi jos ir kitų vaikų žaidimu: „*ir taip auklėtojos, nu, stovėdavo ir net juokdavosi iš mūsų, ir grožėdavosi*“. Šiuose santykiuose Eglė jautė gaunanti pastiprinantį teigiamą savo atspindį, suteikiantį stiprybės vystyti savo autonomišką „aš“, kas taip pat galėjo merginą paskatinti ieškoti pagalbos dėl smurto šeimoje ir suteikti drąsos teisme išsakyti savo nuomonę apribojant tėvų valdžią: „*aš pasakiau, ką galvojau...nes nu vis tiek...*“.

Tokie palaikantys santykiai, nors ir nebuvo ilgalaikiai, kadangi Eglė išskyrė tik vieną virėją vaišinusią ją sausainiais, o apie auklėtojas kalbėjo apibendrintai, teikė saugumo jausmą mergeitei bei galėjo tapti itin svarbiais išlaikant teigiamą savęs reprezentaciją. P. Purnell (2008), nurodo, kad kartais atskiri, nors ir trumpalaikiai „susitikimo momentai“ santykiyje su kitu žmogumi, išgyvenant artumą ir supratimą, gali tapti itin svarbūs išlaikant ryšį su savo emocijomis ir išgyvenimais.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Eglės gyvenimo istorijos pasakojimuose visai neatsiskleidė merginos santykiai su bendraamžiais. Taip galėjo atsitikti dėl jos išgyvenamos biologinių šeimos narių netekties, užimančios šiuo metu svarbiausią vietą jos gyvenime.

Paauglystėje, siekiant autonomiškumo, tėvų buvimas yra ypač svarbus, kadangi protestavimas prieš nustatytas normas, taisykles ir požiūrius ir galiausiai santykių su tėvais atnaujinimas yra svarbi atsiskyrimo-individuacijos dalis (Spensley, 2008; Allen, Land, 1999, Triseliotis, Hill, 1990). Santykių su šeima netektis palieka gilius gėdos, kaltės ir bejėgiškumo išgyvenimus, kadangi tėvų ir kitų šeimos narių netektis išgyvenama kaip savo dalių netektis, paliekanti gilią žaizdą, o atsiskyrimo-individuacijos procesas tuomet patiriamas kaip skausmingas gedėjimo procesas. Tokiais atvejais siekis įrodyti

savo vertingumą, o mūsų analizuotu atveju, daugiau pasyvus vydimasis būti priimtai bei laukimas atskleidžiantis savęs kaip bejėgiško suvokimą, tampa tapatumo išgyvenimo dalimi.

3.2. Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas. Eglės gyvenimo istorijos pasakojimo pagrindinė, vyraujanti išreiškiama emocija buvo liūdesys. Mergina kalbėjo lėtai, kartais tramdydama ir slėpdama ašaras.

Teigiamos emocijos. Pasakodama savo gyvenimo istoriją Eglė išreiškė savo teigiamas emocijas apibūdinimais „*džiaugiausi*“, „*laiminga jaučiausi*“, o kartais vertinimą „*gerai buvo*“. Pasakodama apie laišką, gautą iš jauniausių brolių globėjų, mergina susigraudina ir ypač pabrėžia, kad tai jai svarbus įvykis. Apie savo santykius su auklėtojais darželyje mergina pasakoja linksmai: „*smagiai leisdavom laiką žiemą.. stumdydavomės, žaisdavom...*“

Interviu metu atsiskleidė Eglės refleksija: baigusi pirmą interviu mergina pabrėžė susimąščiusi, kad jai buvo labai svarbu papasakoti savo istoriją: „*svarbu... kažkaip, net jeigu ir sunku, žinai, kad pasakai...jeigu kyla...*“

Neigiamos emocijos. Gyvenimo istorijos pasakojime Eglė aiškiai diferencijavo savo neigiamas emocijas. Ji įvardijo tiek savo išgyvenimus, tiek fizines reakcijas, mėgino kelti klausimus įprasmindama savo patyrimą: „*aš net ir verkdavau iš to nežinojimo, ką daryt, tiesiog... jausdavaus bejėgė, labai vieniša jausdavaus. Iš tikrųjų galvodavau, kodėl būtent man taip atsitinka? Tiesiog, nu, nežinau, labai jausdavaus visų atstumta...*“

Buvo akivaizdu, kad mergina suvokia savo ambivalenciją svarbių žmonių, ypač motinos, atžvilgiu: „*džiaugiausi, kad atvažiavo – motina lieka motina, bet tai... reikėjo anksčiau jai pagalvot, ką darė*“, ir mėgino suformuluoti asmeninę poziciją išreiškiančią savo nuomonę – tai atsiskleidė pasakojime apie jos išsakytą pasirinkimą teisme. : „*tada man buvo sunku sakyti savo nuomonę, buvau į abi puses linkus.. norėjosi ir motinos šilumos... bet žinojau, kas bus*“. Eglės pateiktuose kitų žmonių apibūdinimuose atsiskleidė merginos kitų priėmimas kaip atskirų, savo vidinius išgyvenimus turinčių žmonių, o tai

liudija išvystytą mentalizacijos gebėjimą – motiną po teismo dėl teisių apribojimo ji apibūdino taip: „*gal ir gailėjosi ji... nors nesimatė*“.

Taigi mergina gyvenimo istorijos pasakojime diferencijavo tiek teigiamas, tiek neigiamas savo emocijas, ieškodama savo pozicijos atskleidė ambivalentiškas emocijas, susijusias su svarbiais žmonėmis, ir pripažino kitų žmonių vidinius išgyvenimus, kurie gali skirtis nuo jos pačios išgyvenimų. Taip pat svarbu paminėti, jog mergina išgyveno liūdesį susijusį su šeimos narių netektimi ir išsiskyrimai. Tai atskleidžia Eglės mentalizacijos gebėjimą, kuomet reflektuojamos savo ir kitų vidinės būsenos. Šis gebėjimas tampa ypač svarbus formuojantis tapatumui ir siekiant suteikti prasmę skausmingam ar net traumuojančiam patyrimui (Fonagy, Target, Gergely ir kt. 2003).

3.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Nors Eglės biografijos pasakojimas atskleidžia tik vieną jos gyvenimo istorijos aspektą, kuris merginai kalbamuoju metu yra aktualus, jos pasakojimas pasižymi nuoseklumu – laikiniu ir priežastiniu. Pirmiausia trumpai pristatoma pranešimų tipo informacija apie laikotarpį iki patenkant į globos namus, o vėliau patyrimas gilinamas, pateikiami pavyzdžiai ir pereinama prie įvykių, įvykusių gyvenant globos namuose, pateikimo.

Praeitis. Daugiausia pateikiami pranešimo tipo ir apibendrinti pasakojimai. Tačiau paprašyta papasakoti daugiau įvykių ir atsitikimų, Eglė gebėjo atskleisti savo pirminį patyrimą, o tai rodo, kad, nepaisant palaikomos emocinės distancijos su skausminga praeitimi, mergina ją suvokia ir reflektuoja savo išgyvenimus. Negana to, Eglė aktyviai ieškojo santykio su savo patyrimu ir mėgino konfrontuoti su patiriama netektimi: argumentuoti, kad broliams yra geriau įvaikintiems, šeimoje, ir analizuoti iš jų globėjų gautą informaciją – „*matosi, kad jiems gerai... jie laimingi*“, kas atskleidė, nepaisant skausmingo patyrimo, įtvirtinamą ego tęstinumą.

Ateitis. Apie ateitį Eglė savo pasakojime kalba mažai, pagrindinis dėmesys skiriamas praeities išgyvenimams ir emocinės distancijos nuo skausmingų prisiminimų palaikymui. Tačiau užsimindama apie savo lūkesčius Eglė nuo

praeities pristatymo nuosekliai pereina prie ateities lūkesčių, išreikšdama norą turėti galimybę atskleisti save tokią, kokia iš tiesų yra, ir išreikšdama viltį, kad motina, nors ir mirusi, ją matys ir įvertins:

„Galvojau taip iš tikrųjų: jinai dabar matys mane, nu, kažkaip tokios mintys buvo, jin daba matys mane iš viršaus. Matys, kaip man sekasi, ką aš veikiu, ko iki šiol jinai mane... nu, ko iki šiol jinai nematė ir nežinojo.“ Tai atskleidžia merginos viltį, jog gali būti priimta svarbių žmonių, kas padeda išlaikyti pozityvų tapatumo jausmą išgyvenamų netekčių ir išsiskyrimų kontekste.

Taigi nuoseklus istorijos pateikimas, praeities patyrimo analizė, atskleidžia, jog mergina integruoja savo patyrimą. Svarbu paminėti, jog daugiausia dėmesio gyvenimo istorijos pasakojime skiriama patirtoms netektims ir išsiskyrimams bei atskleidžia išgyvenamą gedėjimą. Tačiau nepaisant patiriamo liūdesio atsiskleidžia viltis būti priimtai, kas rodo įtvirtinama ego tęstinumą.

4. Auksės ir Eglės atvejų istorijų apibendrinimas

Šis išskirtas tapatumo išgyvenimo tipas yra pagrįstas vidiniu konfliktu. Tyrimo dalyvės priskirtos šiam tipui atskleidė, jog dėl patirtų netekčių ir skriaudos išgyvena baimę ir nerimą, kad netektis gali pasikartoti, tačiau suvokia, kad artumas ir santykis su kitais jiems labai svarbus. Pasakojimų analizė atskleidė troškimą būti priimtoms, tačiau Auksė to siekė aktyviai įrodinėdama savo vertę, tuo tarpu Eglė - pasyviai laukdama ir tikėdamasi būti svarbių žmonių pamatyta ir priimta. Šį skirtumą galėjo lemti tai, jog Eglė skirtingai nei Auksė išgyveno visą eilę išsiskyrimų ir netekčių, kas galėjo skatinti merginos bejėgiškumo išgyvenimą, tuo tarpu Auksė nors nieko nežino apie savo biologinę šeimą, globėja nuo kūdikystės išliko ta pati. Taigi santykių su biologine šeima netektis ar/ir baimė prarasti veikia prieraišumo formavimąsi, vaikas, siekdamas išlaikyti globėją, turi itin aktyvuoti savo prieraišumą, kas gali skatinti ambivalentiško/besipriešinančio prieraišumo vystymąsi. Pasakojimuose atsiskleidžia savęs reprezentacija, kaip bejėgio, atskirto, nereikalingo ar izoliuoto nuo kitų pristatymas bei siekiama ar

viliamasi įrodyti savo vertę. Todėl galima manyti, kad tarpasmeninių santykių aplinkybės, kuriose vaikas nėra tikras dėl to, ar galės išlaikyti jam svarbų artimą žmogų, veda prie savęs kaip beverčio suvokimo ir tampa iššūkiu išlaikant teigiamą tapatumo jausmą, kas kelia sunkumų atsiskyrimo ir individuacijos procese.

Dalyvių nugyvento gyvenimo istorijų analizė atskleidė, jog nepaisant patirtų netekčių (Auksės atveju kūdikystėje, o Elgės – ankstyvojoje paauglystėje), abi merginos turėjo galimybę megzti prieraišumo santykius su vienu pastoviu žmogum, kas sudarė sąlygas refleksijos funkcijos raidai. Abiejų dalyvių gyvenimo istorijų pasakojimuose pateikiamas tiek apibendrintas patyrimas, tiek išsamūs pasakojimai, leidžiantys analizuoti tyrimo dalyvių pirminį patyrimą. Toks savo patyrimo atskleidimas gali rodyti, kad prie savo išgyvenimų einama lengvai ir kad jie gali būti pristatomi bei atveriami kitiems. Pasakojimuose atskleidžiamas „aš“, išgyvenantis dėl biologinės šeimos dalyvių netekties, kuri palieka gilius vienišumo ir atskirties nuo kitų išgyvenimus bei pykčio ir gėdos jausmus, tampančius aktualiais atsiskyrimo-individuacijos procese. Tačiau tyrimo dalyviai mėgina su šia patirtimi konfrontuoti, siekdami įrodyti savo vertę per pasiekimus moksle, būreliuose ar kitoje veikloje, kuri atrodo jiems svarbi bei taip išlaiko teigiamą tapatumo jausmą. Atsiskyrimo-individuacijos procesas tyrimo dalyvėms kelia iššūkių, kadangi netekties išgyvenimas ir baimė prarasti svarbius žmones verčia daugiau galvoti apie kitų žmonių poreikius ir atsisakyti savųjų, trukdo rizikuoti ir tyrinėti savo elgesį bei vidinį pasaulį. Todėl artimame santykiyje labai susilieinama su žmonėmis, jais itin smarkiai rūpinamasi, prisiimama atsakomybė už jų gerovę. O patirtos netektys kelia pyktį, liūdesį bei atskirtumo išgyvenimą, galintį vesti prie socialinės izoliacijos.

Dalyvės reflektuoja savo emocinius išgyvenimus ir pasakodami atskleidžia tiek teigiamą, tiek neigiamą savo patyrimą. Apibūdina džiaugsmą, tikėjimą, pyktį, nerimą, kaltės ir gėdos išgyvenimus. Šie išgyvenimai analizuojami, todėl gyvenimo istorijos pasakojimuose po pateiktų naratyvų dažnai atsiranda vertinimo ar argumentacijos tipo tekstas, kuriuo mėginama

suteikti prasmę savo emociniams išgyvenimams, o tai liudija išvystytą refleksijos funkciją.

Gyvenimo istorijos pasakojimai pateikiami chronologine tvarka, įterpiant istorijas, susijusias priežastiniais ryšiais. Perėjimas nuo vienos pasakojimo dalies prie kitos nuoseklus, atskleidžiantis tapatumo išgyvenimus. Praeitis pripažįstama kaip svarbi ir prasminga, be to, ji siejama su dabartimi, o tai rodo ego tęstinumo įtvirtinimą. Ateities lūkesčiai ir planai remiasi savo galimybių ir poreikių įvertinimu, įvardijama tikėjimo svarba atlaikant sunkumus, kas atskleidžia įtvirtinamą ego tęstinumą. Tačiau dideli praradimai ir netektys praeityje kelia abejonių, ar įmanoma išlaikyti įtvirtintą tęstinumą

3.2. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu:

fantazijos ir svajonės – būdas, padedantis atlaikyti realybę

Šiam tapatumo išgyvenimo tipui buvo priskirti du atvejai: Beno ir Edgaro. Pastarasis tapatumo išgyvenimo tipas pasižymi: pasakotojų „aš“ kaip ypatingų ir patiriančių daug nuotykių pabrėžimu, patyrimo į gerą ir blogą, malonų ir nemalonų skirstymu, susijusį su dominuojančiu skėlimo gynybos mechanizmu bei ateities, kaip galimybės pabėgti nuo dabartinės nemalonios situacijos akcentavimu. Šiame tapatumo išgyvenime didelę reikšmę turi svajonės ir fantazijos, kurios gyvenimo istorijos pasakojime atskleidė patiriamą ilgesį bei padeda išlaikyti teigiamą tapatumo jausmą.

Beno atvejo analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Benas gimė lietuvių šeimoje 1991 metais ir buvo trečias vaikas. Vyriausia duktė, 12 metų, prieš gimstant berniukui jau kurį laiką gyveno pas tetą. 4 metų duktė gyveno šeimoje, tačiau lankė savaitinį darželį. Kuomet Benui suėjo vieneri metai, jis taip pat pradėjo lankyti savaitinį lopšelių-darželį, iš kurio motina berniuko nepasiimdavo, o aplankiusi buvo tik kartą. Todėl kai Benui suėjo dveji, vaikų teisių apsaugos tarnybos darbuotojai konstatavo, kad dėl netinkamų sąlygų ir tėvų girtavimo vaikams – Benui ir jo keturiais metais

vyresnei seseriai – geriau gyventi instituciniuose vaikų globos namuose, kuriuose grupėje vaikų skaičius svyravo nuo 14 iki 17. Taigi Benas nepažįsta savo tėvų ir neturi galimybės patirti su jais artimo kontakto, o gyvenant darželyje tarpasmeniniai santykiai grindžiami taisyklėmis, dažniausia elgesį vertinančiomis kaip gerą arba blogą. Atvejų analizės grupėje keltos hipotezės pabrėžė, kad, viena vertus, vaikinai, siekdamas būti priimtas, gali elgtis itin komformistiškai, tačiau dėl emocinio atspindėjimo stoka jis sunkiai įvardys savo poreikius, tačiau, kita vertus, Benas galėjo megzti artimą ryšį su seserimis, galinčiomis bent dalinai kompensuoti patiriamą artimų santykių stoką. Taigi tokia situacija, kuomet ankstyvojoje vaikystėje nėra vieno suaugusiojo tenkinančio vaiko poreikius ir atspindinčio emocines būsenas galėjo būti susijusi su nesaugaus prierašumo formavimu.

Kai Benui sukako 3 metai, vaikų globos namams buvo pranešta apie jo tėvo mirtį – nuskendo. Po metų atėjo žinia, kad jo motina dėl vagysčių nuteisiamą ketveriems metams kalėjimo. Berniukas su seserimi apie motinos nuteisimą sužino po pusės metų. Tais pačiais metais vyriausia Beno sesuo pirmą kartą pasiima berniuką ir jo seserį vasaros atostogoms pas savo globėjus. O nuo šešerių metų kiekvienas vasaros, o kartais ir žiemos atostogas praleidžia vyriausios sesers ir jos globėjų šeimoje. Taigi Benas – tarsi stebėtojas, negalintis nieko pakeisti santykiuose su biologiniais tėvais, o dėl to vaikinai galėjo jaustis bejėgis ir nuvertinti savo biologinių tėvų reikšmę sau. Tačiau tuo pat metu Benu pradeda rūpintis vyriausia sesuo ir teta, ir ši aplinkybė suteikia Benui galimybę jaustis kam nors priklausančiam ir reikalingam.

7 metų jis pradeda lankyti mokyklą, tačiau mokslai jam sekasi sunkiai, todėl jis tiriamas pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, jam nustatomi emocijų ir elgesio sunkumai, o vėliau – specifiniai pažinimo sutrikimai ir paskiriama adaptuota mokymosi programa. Būdamas aštuonerių jis patiria stiprią lytinio organo traumą – patiria ją važinėdamas dviračiu vasaros atostogų metų pas savo seserį. Dėl šios traumos jis buvo operuojamas, po to slaugomas tetos ir sesers, o vėliau kasmet tikrinamas. Taigi Benas palaiko ryšį su jam svarbiais žmonėmis, nors tik vasaros ar kitų atostogų metu, bet ištikus nelaimėi

berniukas nėra paliekamas vienas. Todėl viena vertus, vaikas gali išgyventi pasitikėjimą ir džiaugsmą, kad nėra vienišas, tačiau, kita vertus, toks ryšio nepastovumas gali kelti kaltės ir baimės, kad jis nėra pakankamai geras, jausmą, kurį galėjo dar labiau paaitrinti Benui kilę mokslo sunkumai. Ilgesio išgyvenimas galėjo tapti įprastas, o troškimas pastoviai gyventi su jam svarbiais žmonėmis svarbiu formuojantis tapatumui.

Kai berniukui sueina 14-a, motinai, dėl visiško nesidomėjimo vaikais apribojamos motinystės teisės, todėl Benas turi raštiškai patvirtinti, kad motina globos namuose jo nelankė. Nors Benas ir nepalaikė su ja jokio ryšio, dokumentų pasirašymas galėjo sukelti prieštarų minčių, – atgavinti pyktį biologinei motinai, bet ir vienatvės jausmą. Pastarąjį dar labiau galėjo pabrėžti sesers išvykimas iš globos namų: ji išvažiuoja mokytis į kitą miestą, įstoja į universitetą, o po metų vaikas sužino, kad miršta jo motina, tačiau laidotuviuose jis neturi galimybės dalyvauti.

Tačiau būdamas 15 metų, Benas pradeda intensyviai sportuoti, lanko lengvąją atletiką, todėl turi galimybę realizuoti save ir jaustis priimtinas, tad šie teigiami pokyčiai galėjo skatinti vaikiną siekti atitikti aplinkinių keliamus reikalavimus.

Taigi Benas nuo ankstyvos vaikystės negyvena šeimoje, o santykiai su svarbiais žmonėmis nors gali suteikti vaikinui priklausymo jausmą, tačiau susitikimai nėra dažni, kas galėjo stiprinti išgyvenamą ilgesį.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Benas savo gyvenimo istoriją pasakojo greitai ir be atokvėpio. Pirmoji pasakojimo dalis truko 3 min. 6 sek., o antroji – 21 min. 26 sek. Benas neišklausęs nurodymų nutraukia ir užduoda klausimą – tai rodo, kad, nepaisant noro dalyvauti tyrime, jis labai nerimauja, o jo klausimų turinys liudija abejones tinkamumu šiam tyrimui. Savo istoriją jis pradeda nuo pasakojimo tipo teksto, kuriame atsiskleidžia Beno pasimetimo išgyvenimas, susijęs su jo gyvenimu globos namuose. Viena vertus, jam tarsi aišku, kad jis čia gyvena, nes motina juo nesirūpino ir gėrė, tačiau, kita vertus, jis negali suvokti, kaip tai

atsitiko, ar jis galėjo ką nors pakeisti – jis atskleidžia savo pasyvumo, bejėgiškumo išgyvenimą ir akcentuoja, kad jis tame vyksme sąmoningai nedalyvavo: „*aš pats nesupratau, kaip aš čia papuoliau*“, „*ir mus čia atvežė kažkaip, ir aš nežinojau*“.

Perėjimas prie antro pasakojimo yra nuosekliai susijęs su pirmuoju, kadangi jis atskleidžia vaikino pastangas suvokti, kur jis gyvena ir ką tai jam reiškia – kaip jis sužinojo, kad tai vaikų globos namai. Šiame pasakojime taip pat atsiskleidžia ir fantazijos įtaka, padedanti integruoti nesuprantamą patyrimą. Benas nurodo nelabai supratęs, ką tai reiškia, ir priduria „*daug vaikų, gal kaip koks darželis*“.

Tačiau tikra Beno atrama yra biologinės seserys, kurių viena kuri laiką gyveno tuose pat globos namuose. Jos išvykimą Benas išgyvena kaip netektį, tačiau pirmoje interviu dalyje tai atsiskleidžia tik pasakojime padarytoje klaidoje „*paskui dar seserį turėjau*“ ir nurodo, kad ji studijuoja ir gyvena kitur, ir iš karto palygina ją su savimi – sakosi taip pat tuoj baigsiąs dešimtą klasę. Tokio skuboto palyginimo prasmė geriau atsiskleidžia antrojo interviu metu. Benui globos namai ir gyvenimas kitur – tarsi du priešingi dalykai. Pirmąjį tiesiog reikia iškęsti, kad vėliau galėtum ramiai gyventi: „*nes kažkaip čia jau nesinori būti, jau pavargai vis tiek, tiek metų išgyvenęs*“, „*ir čia jau galėsiu nebevažinėti jau. Jau ten [pas vyriausią seserį] galėsiu gyvent visam laikui. Tai va, paims mane*“. Šiame pasakojime Benas vadina save antruoju asmeniu, taip išlaikydamas distanciją su skausmingais išgyvenimais. Tačiau pereidamas prie savo svajonių ir lūkesčių vėl vartoja įvardį „aš“, tuo parodydamas, kad troškimas pradėti „*tikrą gyvenimą*“ yra didelis ir užima visas jo svajones ir fantazijas.

Tolimesnė Beno gyvenimo istorijos pasakojimo analizė patvirtino keltas hipotezes, kad vaikas, siekdamas išlaikyti pozityvų tapatumo jausmą, neprisileidžia skausmingų išgyvenimų. Gyvenimą globos namuose Benas apibūdinimo ypač pakylėtu būdu: „*faina*“, „*susiradau daug draugų*“, „*su auklėtojom susipažinau*“. Tačiau vengia istorijų, leidžiančių pamatyti jo asmeninį įsitraukimą. Ir galiausiai pateikia vertinimą ir argumentaciją

lygindamas savo galimą gyvenimą su motina ir gyvenimą globos namuose. Benas pabrėžia, kad globos namuose geriau „*negu matyt ten savo tą gyvenimą*“. Nurodo, kad būtų matęs gėrimą ir muštynes. Priduria, kad „*paskui užaugsi, pats paskui darysi...*“ Toks gyvenimo globoje įprasminimas padeda vaikinui atlaikyti dabartį ir toliau svajoti apie ateitį. Tačiau dėl to, kad jis taip vengia skausmingų išgyvenimų, jo gyvenimo istorijos pasakojimas palieka paviršutiniškumo ir neišitraukimo įspūdį.

Tas įspūdis dar labiau sustiprėja paskutiniame gyvenimo istorijoje pateiktame pasakojime, kurį Benas pradeda gana pakylėtu tonu, kurį išlaiko viso interviu metu: „*ai, buvau, nu, ten biškį prie mirties*“. Vaikinas pristato nutikimą, kurio metu susižalojo lytinį organą ir buvo operuotas. Tiek pasakojimo tonas ir linksmumas, tiek akcentai atskleidžia, kad Benui sunku atskirti, kas yra tikrai asmeniška ir privatu – tai tiesiog dar viena istorija, kuri daro jį ypatingą, kitokį nei kiti vaikai.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

3.1. Atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su biologiniai tėvais ir giminėmis

Pirmoje interviu dalyje Benas motiną paminėjo tris kartus ir visai neužsiminė apie tėvą. Nors motinos neprisimena, tačiau pradeda nuo pasakojimo, kaip jis su seserimi buvo paimti į globos namus, ir užsimena, kad būdamas mažas tikėjosi, jog motina ateis jo pasiimti: „*Galvoju, tipo, motina atėjo*“. Pasakodamas apie ją, daugiausia pabrėžia, kad neturi su ja jokio ryšio ir kad tuo džiaugiasi, pagrįsdamas, jog jo gyvenimas ir jis pats būtų blogesni: „*Matysi muštynes... paskui pats taip darysi*“. Beno pasakojimuose gali būti santykio su motina svarbos nuvertinimą ir savo stiprumo bei savitvardos pabrėžimą. Tas padeda vaikinui išlaikyti emocinę distanciją ir pakelti savo bejėgiškumą šioje situacijoje. Benas pamini, kad sužinojęs apie motinos mirtį

reagavo abejingai – „*net neverčiau, nieko, toks likimas buvo jos*“ – ir pabrėžia, kad globos namuose geriau, kadangi „*aprengia čia ir pinigų, va, dabar duoda*“.

Taigi Benas neįvardija savo artimo santykio su mama poreikio, pabrėždamas, kad dabartinis jo gyvenimas be mamos yra daug geresnis. Todėl galima manyti, kad toks nuvertinimas vaikinui padeda susidoroti su savo bejėgiškumu bei išlaikyti teigiamą savęs reprezentaciją. Anot S. Akhtar (2004), toks santykių nuvertinimas dažnai susijęs su ilgesio jausmo slopinimu, pasireiškiančiu kaip negatyvi nostalgija. Taigi tokiais atvejais ypač pabrėžiama, kokie „blogi“ galėjo būti santykiai, ir kaip itin „gera“ jiems priešpriešinama dabartinė situacija – akivaizdu, kad naudojamas skėlimo gynybos mechanizmas.

Tokias prielaidas patvirtina ir Beno pasakojimai apie seseris ir dėdę su teta, pas kuriuos vaikinai praleidžia atostogas. Benas net 14 kartų pakartojo, kad jį „*paims, paėmė*“ ir pan. iš globos namų, ir atskleidžia savo sapnus bei fantazijas: jis laimės milijoną arba dings iš pasaulio žmonės ir tuomet jis galės turėti savo namus. Toks dažnas kartojimas ir fantazijos liudija, kad berniukas suvokia save kaip paliktą „darželyje“ ir išgyvena bejėgiškumą bei ilgesį kam nors priklausyti. O siekdamas išlaikyti teigiamą savęs reprezentaciją bei pozityvų tapatumo jausmą Benas išdidina savo visagalybę.

Todėl atsiskyrimo-individuacijos proceso išgyvenimas Beno atveju atsiskleidžia kaip siekis palikti globos namus ir aiškus žinojimas, ko nori, – gyventi su teta ir dėde. Tačiau toks nuolatinis akcentavimas „tik jeigu“ įvyktų tai, ko nori, gyvenimas būtų visai kitoks, dažnai idealizuojant įsivaizduojamą, laukiamą gyvenimą ir nuvertinant dabarties svarbą, atskleidžia greičiau vengiantį prierašumą, negu realų atsiskyrimo-individuacijos procesą.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas globos namuose užmegztuose santykiuose su suaugusiais

Benas vaikų globos namuose gyvena 15 metų, tačiau savo pasakojimuose nuolat pabrėžia gyvenantis „taip neilgai“. Gyvenimą globos

namuose vaikas apibūdina itin lakoniškai, daugiausia vertinimais „gerai“, „blogai“, „faina“, „malonu“. Viena vertus, vaikas pabrėžia, kad globos namuose jam gerai, kad jis susirado daug draugų, ir vengia neigiamų apibūdinimų, o juos vartodamas kalba vartodamas ne įvardį „aš“, bet „kiti“, „jie“ arba tiesiog sako „žmogus“: „pavargai vis tiek, tiek metų išgyvenęs“. Tačiau nuolatos pabrėžia norą palikti vaikų globos namus sakydamas, kad seseriai išėjus „aš čia paskutinis lieku... greit praeis ir pats jau čia nebebūsiu“. Taigi globos namai Benui – tarsi laikinas prieglobstis, kurio idealizacija būtina siekiant išlaikyti teigiamą savo tapatumo jausmą ir slopinant ilgesį.

Kalbėdamas apie auklėtojas jas taip pat vertina „gera“, „bloga“, priklausomai nuo to, reikia ar ne: „O kitos, žinot, reikia.“ Todėl nors ir apibūdina, kad susipažino su auklėtojomis, ir išreiškia pasitenkinimą tuo, atrodo, kad kontaktas lieka paviršutinis, pagrįstas pareigų ir taisyklių laikymusi. Gyvenimas institucijoje, kurioje santykiai daugiausia pagrįsti taisyklėmis, išmoko gyventi neatskleidžiant distreso, patiriamos nevilties, komformistiškai prisitaikant prie situacijos, kas paskatino budrumą suaugusiųjų atžvilgiu, nes šie gali skirti bausmę. Dėl pastovių ir šiltų santykių stokos formuojasi kelios savęs reprezentacijos: viešai pateikiama bei slopinama. Benas kalbėdamas apie globos namus, savo gyvenimą juose bei santykius pateikia itin idealizuotą vaizdą, pabrėžia savo visagalėjimą bei itin slopina savęs, kaip atmesto, nereikalingo ir bejėgio, išgyvenimus. O atsiskyrimo-individuacijos procesas išgyvenimas kaip fizinio pasitraukimo iš globos namų troškimas „dėl nuovargio“ bei stokojama realaus savo išgyvenimų vertinimo.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Kalbėdamas apie bendraamžius Benas juos suskirsto į dvi grupes: draugai, gyvenantys globos namuose, ir draugai už globos namų ribų. Viena vertus, nors ir apibūdina globos namuose turintis daug draugų, tačiau kartais vartoja būtajį laiką – „...nes kai buvai... su draugais...“, „buvom kaip draugai“, tarsi tas laikas jau būtų praėjęs arba tai buvo netikra. Galima daryti

prielaidą, kad Benas vengia įsitraukti į santykius globos namuose ir kad šių santykių svarbą dažnai nuvertina, kadangi tikrasis gyvenimas, anot vaikino, bus tik tada, kai jis bus pasiimtas iš globos ir gyvens su savo giminėmis. Todėl neatsitiktinai viena iš nuodugniausiai apibūdinamų veiklų kartu su bendraamžiais globos namuose yra vakarais dažnas dalijimasis svajonėmis ir fantazijomis apie tai, „*kaip gyventų, jei galėtų daryti ką nori*“.

Tokią prielaidą patvirtina ir Beno pasakojimai apie bendraamžius už globos namų ribų – vaikiną pabrėžia: „*Kažkaip jau norisi tų draugų savo*“, ir bendraamžiams dažnai priskiria įvairius išgyvenimus: „*Nevažiuk, sako, būk čia. Nu, jau jiems linksma pasidaro. O paskui sako: kai tu išvažiuoji, liūdna pasidaro*“, tarsi pabrėždamas priklausęs kitam, nesusijusiam su globos namais pasauliui, kuriame yra laukiamas.

Gyvenimo istorijos pasakojime pristatomų santykių su bendraamžiais analizė dar kartą patvirtina prielaidą susijusią su vidinių reprezentacijų skėlimu. Viena vertus atsiskleidžia savęs kaip laukiamo ir ypatingo matymas santykiuose su bendraamžiais gyvenančiais ne globos namuose, o kita vertus, nors pasakojime lakoniškai paminimi draugai globos namuose, tačiau daromos klaidos atskleidžia siekimą nuneigti šių santykių tikrumą, neigiant savo asmeninį susietumą su globos namų patirtimi. Todėl galima manyti, jog idealizacija tampa itin svarbia slopinant ilgesį ir skausmingus prisiminimus, tačiau neleidžia priimti svarbios savo patyrimo dalies. Pasakojime neatskleidžiamas išgyvenamas gedėjimas dėl prarastų santykių ir ambivalencija, kas rodo jog atsiskyrimo ir individuacijos proceso išgyvenimas pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu.

Taigi Benui atsiskyrimo-individuacijos proceso išgyvenimas kelia nemažai iššūkių. Viena vertus, vaikiną pasakojime save pristato kaip kontroliuojantį situaciją, nepriklausomą nuo savo santykių su biologiniais tėvais, nuvertina savo patyrimo reikšmę. Todėl gali susidaryti įspūdis, kad siekis ištrūkti iš globos namų liudija vaikino autonomiškumą, tačiau patyrimo svarbos nuvertinimas, akcentavimas, kad kiti žmonės lengvai kompensuos prarastus santykius, ir kitų santykių idealizavimas atskleidžia realistinio tiek

savęs, tiek kitų vertinimo stoka. Kai tėvai nepatenkina natūralių emocinių poreikių, išgyvenamas bejėgiškumo, nereikalingumo jausmas ir paliekama gili žaizda, nuo kurios įsisąmoninimo dažnai saugo grandiozinės fantazijos, padedančios slopinti ilgesio išgyvenimus ir tampančios besiformuojančio tapatumo dalimi (Koxyr, 2003).

3.2 Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas. Beno gyvenimo istorijos pasakojimo tonas yra linksmas, o tempas itin greitas. Vaikinas paskubom, kartais net nebaigdamas sakinio, žeria faktus todėl ne visada lengva sekti jo mintį.

Teigiamos emocijos. Pasakodamas gyvenimo istoriją Benas ypač pabrėžia savo teigiamas emocijas ir išgyvenimus žodžiu „*linksma*“, dažnai apibūdina juos vertinimais „*gerai*“, „*fainai*“ arba nusakydamas fizines reakcijas – „*širdis taip suplakė*“. Ypač teigiamas emocijas Benas išreiškė kalbėdamas apie savo svajones ir fantazijas, pabrėždamas, kad jeigu jos išsipildytų, prasidėtų visai kitoks gyvenimas: „*laimėčiau milijoną*“, „*jei pasaulyje nebūtų žmonių*“, tuomet jis gyventų „*savo namuose*“. Šios svajonės ir fantazijos atskleidžia vaikino išgyvenamą ilgesio jausmą, kurio jis pats nesuvokia dabartyje teigdamas, kad dabar „*viskas yra gerai*“.

Neigiamos emocijos. Benas pasakojime vengia reikšti savo neigiamas emocijas, daugiau akcentuodamas, kad tai, kas jo gyvenime vyksta, yra „*geriau*“ nei galėjo būti. Net kai apibūdina savo nusivylimą, skuba pereiti prie savo svajonių ir norų :

Tyrėja: kaip jauteisi, kai pamatei, kad tai sapnas, kad, kaip sakei, – ne tas?

Tyrimo dalyvis: jau taip norisi to kambario savo, nuosavo, su vandenine lova dar, sakau. Kaip faina būtų.

Neigiamą požiūrį ar nepasitenkinimą Benas dažnai priskiria kitiems, kaip minėta, pasakojime vartoja įvardžius „*tu*“, „*kiti*“. Be to, skiriasi kai kurių prisiminimų turinys ir demonstruojamos emocijos –kaip linksmas nuotykis, kartais kikenant pateikiami iš esmės neigiami įvykiai: „*Nu, ten kartais*

susipykstum, susistundom, keikiamės viens ant kito. Tu ožys, ten tu toks, tu man nepatinki.“

Taigi Benas beveik neįvardina savo emocijų, daugiausia vartoja vertinimus skirstydamas į dvi dalis: gerai- blogai. Tokia patyrimo emocinė diferenciacija atskleidžia naudojamą skėlimo gynybos mechanizmą, leidžiantį nuvertinti skausmingą patyrimą ir idealizuoti laukiamą. Anot P. Fonagy (1991), jei vaikas negali paveikti situacijos ir išgyvena bejėgiškumą, jis gali reguliuoti emocinę distanciją su šiuo patyrimu, pakeisdamas savo reakcijas ir emocinius išgyvenimus. Todėl tais atvejais, kai nepatenkinami pagrindiniai emociniai vaiko poreikiai, fantazijos ir svajonės, tapdamos vidinių reprezentacijų dalimi, atlieka ypač svarbų vaidmenį – apsaugo nuo nepakeliamų bejėgiškumo ir ilgesio išgyvenimų bei atskleidžia, kokio santykio ir patyrimo vaikui ar jaunuoliui iš tiesų trūksta.

3.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Beno gyvenimo istorijos pasakojimas nėra nuoseklus: pristatomas patyrimas tarsi dalinamas į kelias dalis: biologinė šeima, globos namai. Pirmiausia daugiau dėmesio skiria biologinės šeimos narių apibūdinimui, o paskui pereina prie globos namų ir tarpasmeninių santykių juose. Benas ypač pabrėžia norą, kad dabartinė situacija pasikeistų, ir nuvertina praeities svarbą.

Praeitis. Pradėdamas pasakoti apie save, Bendras nerimauja ir vengia priskirti save prie globos namų gyventojų sakydamas: „O jeigu aš ten tik nuo dvejų metų?“ Nors gyvena globos namuose penkiolika metų, šio patyrimo svarbą jis akivaizdžiai nuvertina. Viena vertus, savo praeities patyrimą jis pristato teigiamoje šviesoje, nurodydamas, kad galėjo būti blogiau, jei gyventų su biologine motina. Tačiau, kita vertus, pasakojime išryškėja pastabos išlaikyti emocinę distanciją, tarsi jis būtų pašalinis savo gyvenimo stebėtojas, o ne tikrasis dalyvis.

Artimų ankstyvųjų santykių deprivaciją išgyvenę jaunuoliai dažnai mano, kad niekas negali suprasti jų patirties, arba nuvertina patyrimo reikšmę,

teigdami, kad tai neturėjo jiems jokios įtakos. Tokiu būdu jie apsisaugo nuo gniuždančių ir skausmingų išgyvenimų su kuriais su ego buvo nepajėgus susitvarkyti. Todėl galima manyti, kad neigimas, idealizacija ir nuvertinimas tapo pagrindiniais psichologinės gynybos mechanizmais padedančiais išlaikyti ego tęstinumą.

Ateitis. Kalbėdamas apie ateitį ir savo fantazijas bei svajones Benas įsitraukia į pasakojimą emociškai. Vaikinas nuolat pabrėžia, kad tik išsipildžius jo svajonėms „*gyventi su dėde ir teta*“ prasidės tikrasis gyvenimas. Nors išreiškia norą įgyti profesiją, tačiau labiausiai jam rūpi įsivaizduojamas gyvenimas su giminėmis ir svajonės, padedančios atlaikyti realybę ir suteikiančios viltį apie galimybę pabėgti nuo nemalonios dabarties.

Taigi Beno gyvenimo istorijos pasakojimas nenuoseklus, kadangi vaikinas nuvertina praeities patyrimo svarbą, nuolat akcentuoja ateitį kaip galimybę pasitraukti iš nemalonios dabartinės situacijos, o dažnai kalbėdamas apie dabartinę situaciją naudoja būtajį laiką, kas atskleidžia, jog ego tęstinumas dėl naudojamo skėlimo gynybos mechanizmo nėra įtvirtinamas, o palaikomas išveikos dėka.

Apibendrinant Beno tiek nugyvento gyvenimo, tiek papasakotos gyvenimo istorijos bei atskirų tapatumo išgyvenimo aspektų analizę, galima pastebėti, jog artimų ir ilgalaikių santykių stoka ankstyvojoje ir vėlyvoje vaikystėje susiję su tyrimo dalyvio mentalizacijos raidos sunkumais. Viena vertus siekiant išlaikyti teigiamą savęs reprezentaciją bei slopinti išgyvenamą ilgesį naudojami skėlimo, idealizacijos ir nuvertinimo psichologiniai gynybos mechanizmai. Kita vertus akcentuojamas prisitaikymas prie aplinkos, neįvardinami ir dažnai nesuvokiami savo emociniai išgyvenimai, kas atskleidžia tiek atsiskyrimo- individualizacijos proceso, tiek ego tęstinumo įtvirtinimo sunkumus. Tačiau svarbu paminėti, jog nepaisant ilgalaikių ir artimų santykių stokos, tyrimo dalyvis palaikė artimus santykius su seserimis bei teta ir dėde, kas galėjo padėti vystant atsparumą bei išlaikant teigiamą tapatumo jausmą, kurti profesinius ateities planus.

Edgaro atvejo analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Edgaras gimė 1993 metais sugyventinių – lenkų tautybės moters ir romų tautybės vyro poroje. Tėvai gyveno miestelyje, bendrabučio tipo name, turinčiame landynės reputaciją. Po kelių metų porai gimė dar vienas berniukas. Viena vertus, nepaisant sunkių materialinių gyvenimo sąlygų, Edgaras galėjo būti laukiamas ir prižiūrimas bei jaustis esąs svarbus, tačiau, kita vertus, atveju analizės grupėje kelta ir kita hipotezė – kad vaikui galėjo stigti rūpinimosi arba kad tas rūpinimasis buvo nenuoseklus. Pabrėžtina, kad informacijos apie Edgaro gyvenimą iki aštuonerių metų stigo (tą liudija tiek Edgaro pasakojimas, tiek dokumentų analizė, tiek trauminių įvykių patyrimo anketa), galimas daiktas, dėl to, kad vaikais buvo pakankamai gerai rūpinamasi ir šeimai nebuvo reikalinga jokia papildoma pagalba. Kita vertus, informacijos trūkumą galėjo lemti ta aplinkybė, kad šeimos sunkumų nesureikšmino nei socialinės tarnybos, nei pats Edgaras. Būtent pastaroji hipotezė pasitvirtino vėliau – paaiškėjo, kad kai Edgarui suėjo 8 metai, butas buvo konfiskuotas dėl skolų, susidariusių, nes nė vienas iš tėvų nedirbo, o šeimoje buvo girtauta. Berniukai su motina išsikėlė gyventi pas močiutę iš motinos pusės. Tėvas apsigyveno atskirai ir nuo to laiko jokių santykių su juo Edgaras nepalaiko. Po to dvejus metus šeimą išlaikė močiutė iš savo pensijos, o motina niekur nedirbo. Berniukai daugiausia laiko praleisdavo lauke. Edgaras su broliu žaisdami namo rūsyje sukėlė gaisrą, dėl to buvo iškviesti ugniagesiai gaisrinė ir šeimai teko sumokėti baudą. Viena vertus, tokį priverstinį gyvenamosios vietos pakeitimą Edgaras galėjo išgyventi kaip didelį praradimą ir su tuo sieti situacijos blogėjimą. Kita vertus, šiame etape atsiskleidžia nepakankamas suaugusiųjų rūpinimasis vaikais, o dėl to vaikas galėjo išgyventi pyktį ir ieškoti artumo santykiuose su broliu, o rizikingu elgesiu išveikinti savo skausmingas, tačiau nesuvoktas emocijas.

Kai Edgarui sueina 11-a, močiutės butas parduodamas – taip pat dėl skolų, nes toliau buvo girtaujama. Močiutė išsikelia gyventi į jai nupirktą sodą,

o Edgaras su broliu ir motina – į kitą butą. Edgardo motina pradeda intensyviai vartoti narkotikus, todėl namuose dažnai renkasi kompanijos ir kyla muštynės. Motina parsiveda naują vyrą, bet po kiek laiko policija jį suima motinos namuose ir jis atsiduria kalėjime. Berniukas pradeda praleidinėti pamokas, dėl to šeštoje klasėje jis neatestuojamas nė iš vieno dalyko. Tuo laikotarpiu padėtis namuose tampa nestabili, o santykiai su kitais žmonėmis – chaotiški ir keliantys didelį pavojų. Dėl to, viena vertus, galėjo dar labiau stiprėti vaiko pykčio išgyvenimai, kita vertus – bejėgiškumas dėl negalėjimo pakeisti situaciją, kas galėjo pastiprinti išveikimo bei afekto izoliacijos gynybos mechanizmų naudojimą. Šias keltas hipotezes patvirtina vėlesni faktai.

Kai Edgaras buvo 12-os, jo motina namuose buvo suimta ir pasodinta į kalėjimą. Berniukai apsigyvena pas motinos draugus – šeimą, turinčią tris vaikus. Edgaras su broliu pasijunta svarbūs, jais pradedama rūpintis fiziškai: jie pavalgę, turi kuo apsirengti, ko ilgą laiką, pasak vaikino, jiems stigo. Tuo laikotarpiu Edgaras žaisdamas padega brolių, apsirengusių kailiniais – šiam apdega plaukai ir antakiai.

Tokia šeiminių padėties permaina Edgarą galėjo labai išgąsdinti, motinos įkalinimą jis galėjo išgyventi kaip praradimą ir pavojų, o tai taip pat galėjo tapti kliūtimi įvertinant pagerėjusią materialinę padėtį, trukdyti džiaugtis pasikeitusia situacija. Tačiau, kita vertus, toks padėties pasikeitimas galėjo suteikti vaikui vilties, kad tarpasmeniniuose santykiuose įmanomas stabilumas.

Po pusės metų motina grįžta iš kalėjimo, apsigyvena su berniukais, tačiau dar po pusmečio kitame mieste ji vėl suimama už pinigų klastojimą ir pasipriešinimą policijai. Berniukai to nežino ir kurį laiką gyvena vieni, manydami, kad motina gyvena pas draugus. Ši situacija patvirtina, jog vaikų poreikiais iš tiesų buvo rūpintis labai nenuosekliai, dažniausiai jie visai ignoruojami, kas galėjo skatinti nebrandžių psichologinių gynybos mechanizmų naudojimą. Vėliau iš kaimynų jie sužino, kad motina kalėjime, todėl susiranda močiutę ir kuriam laikui apsistoja pas ją. Tačiau gyvendami pas močiutę dažnai pabėga į miestą, kuriame buvo suimta motina, ir ten gyvena

savarankiškai po keletą mėnesių, kol juos suima policija ir gražina pas močiutę. Taigi tolimesnė Edgardo nugyvento gyvenimo analizė atskleidė, kad suaugusiųjų rūpinimasis vaikinų buvo labai nepastovus ir be aiškių ribų. Likęs tik su broliu, jis viską turėjo daryti pats, ieškoti išeičių, kaip išgyventi. Tokią situaciją Edgaras galėjo išgyventi kaip stiprinančią jį patį, tačiau, kita vertus, toks artimų santykių nestabilumas galėjo kelti ilgesio jausmą ir skatinti nepasitikėjimą aplinkiniais bei nebrandžių psichologinių gynybų naudojimą.

Edgarui su broliu pabėgus iš močiutės antrą kartą, ši praneša apie situaciją vaiko teisių apsaugos tarnybai ir sutinka, kad berniukai būtų apgyvendinti vaikų globos namuose. Broliai įkurdinami skirtingose šeimynose. Šeimynose vaikų skaičius svyruoja tarp 13 ir 14, dvi pagrindinės auklėtojos dirba tik dieną, naktimis jas keičia budėtojai. Edgaras paliekamas antrus metus ir kartoja kursą. Jis pradeda susirašinėti su motina ir kelis kartus drauge su broliu aplanko ją kalėjime. Toks situacijos pokytis galėjo kelti vaikinui nepasitenkinimą ir pyktį, kadangi apgyvendinimas globos namuose – tarsi bausmė už netinkamą jo elgesį, tačiau, kita vertus, atsiradęs gyvenimo sąlygų stabilumas suteikė jam galimybę jaustis saugiau ir atnaujinti ryšį su motina.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Sužinojęs apie tyrimą Edgaras pats pasiūlo jame dalyvauti ir drąsiai pradeda savo gyvenimo istorijos pristatymą. Pirmas interviu trunka 8 min. 50 sek., antras – 40 min. 59 sek. Jo gyvenimo istorijos pasakojimas greitas ir energingas, jame gausu pranešimų ir apibūdinimų, kartais pereinančių į konkrečių įvykių pasakojimą. Edgaras pradeda savo istoriją nuo gyvenimo sąlygų ir savęs su broliu apibūdinimo: „*Neturtingai gyvenom*“, „*nebuvom tokie geri*“, „*išdykę*“. Tokio savo istorijos pristatymo būdo pasirinkimas liudija, kad Edgaras tikrąja savo šeima laiko brolių ir motiną – tą patvirtina tolimesnis jo pasakojimas. Tačiau įsidėmėtina tai, kad Edgaras nusprendžia apibūdinti save kaip ne itin gerą. Galimas daiktas, taip yra dėl to, kad dėl nesėkmių vaikiną kaltina save ir savo „blogą elgesį“, tačiau atsakomybę dalijasi su broliu, todėl vartoja įvardį „mes“. Tolesnis pasakojimas – apie perkraustymus, kurių

būtinybę lėmė turimų skolų neišsimokėjimas ir susikomplicavusi padėtis šeimoje bei pablogėję jos narių santykiai. Edgaras nurodo, kad pirmą kartą šeima persikraustė pas močiutę, kur vaikinai išgyveno sąlyginai ramų laikotarpį – ir jam su broliu sekėsi gerai: „*Mokyklą lankėm gerai, viską...*“ Tačiau šeimai vėl įbridus į skolas tenka kraustyti dar kartą, ir, anot Edgardo, po šio persikraustymo viskas pablogėjo. Tačiau apibūdindamas pablogėjimą vaikinai vis dėlto siekia apsaugoti gerą motinos įvaizdį ir nuimti nuo jos atsakomybę: „*Motina ten pra... susidėjo ne su tokiais žmonėmis, su narkomanais.*“ Ir priduria, kad ir jiedu su broliu patys „*blogi būdavom*“. Tokio situacijos atskleidimo būdo pasirinkimas leidžia manyti, kad vaikinai išgyvena dėl sąlygų prastėjimo ir šeimos irimo, tačiau mėgina apsaugoti gerą motinos įvaizdį bei atskleidžia dalį kaltės priskyrimą sau. Ir nors supranta, kad tokios gyvenimo sąlygos nepakeliamos, išlaikyti santykius su motina jam svarbiau. Būtent tai patvirtina paskesnis Edgardo istorijos pasakojimas, kuriame vaikinai nurodo, kad motinai pirmą kartą patekus į kalėjimą, jis su broliu gyveno pas jos draugus, kurie jais rūpinosi „*šimtąkart geriau – ir pavalgyt būdavo, ir pamiegot*“, tačiau greitai priduria, kad motinai grįžus labai apsidžiaugė, ir pabrėžtinai konstatuoja: „*Vis tiek motina.*“ Paskui pasakoja apie tai, kad motinai antrą kartą pakliuvus į kalėjimą jiedu su broliu ilgai to nežinodami gyveno vieni. Berniuko pasakojimas nerodo nerimo dėl to, kad motinos ilgai nebuvo namie ar kad ji kalėjime. Toliau jis pasakoja, kad jiedu su broliu apsigyveno pas močiutę, tačiau greitai iš ten pabėgo ir vieni apsigyveno didmiestyje, kuriame motina buvo sulaikyta, bet pabrėžia: „*Mes nežinojom, kad jinai dar uždaryta kalėjime*“. Akivaizdu, kad net kai Edgaras nesuvokia savo išgyvenamo ilgesio ir nerimo, tie jausmai lemia jo veiksmus – motinos paieškas, kas dar kartą atskleidžia naudojami išveikimo gynybos mechanizmą. Apie šį laikotarpį vaikinai kalba itin didžiudamasis, apibūdindamas jį kaip didelį ir nepakartojamą nuotykią. Todėl situaciją, kai močiutė iškvietė policiją ir jiedu su broliu buvo apgyvendinti globos namuose, jis prilygina suėmimui ir įkalinimui: „*Labai žiauru: nėra nei laisvės, neišleidžia į miestą.*“ Pasakodamas apie gyvenimą globos namuose Edgaras nurodo, kad nors pradžioje viskas buvo

gerai, paskui „*pablogėjom*“ – taip jis apibūdina bendrą savo ir brolio būseną. Tačiau tęsdamas pasakojimą, kalbėdamas apie paskutinius savo gyvenimo metus globos namuose, vaikas pirmą kartą atskiria save nuo brolio pridurdamas, kad dabar jis pirmą kartą susimąstė apie savo elgesį, konkrečiai, rūkymą – „*Susimąščiau, kad blogai darau*“ – ir pamėgino mesti rūkyti ir stengtis mokytis. Tačiau antroje interviu dalyje vaikas prisipažįsta iš tiesų susimąstęs apie save tik tada, kai jam buvo suteikta galimybė susitikti su motina – ši jį ir paskatinusi.

Baigdamas savo gyvenimo istoriją Edgaras priduria, kad motinai patekus į kalėjimą suvokęs, jog „*šeimos nėra, vieni mieste*“, ir neslepia vienišumo ir paliktumo išgyvenimų, kuriuos slopina patiriami nuotykių. Todėl, anot vaiko, nors gyvenant globos namuose viskas yra gerai, „*pavalgyt ir pamiegot*“ turi, jam labai trūksta laisvės, ir tas laisvės troškimas dar labiau išryškina vaiko išgyvenamą ilgesio jausmą.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

3.1. Atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su biologiniai tėvais ir giminėmis

Edgaro gyvenimo analizė atskleidė, kad nors vaikas ankstyvojoje vaikystėje gyveno su mama motina, jo poreikiai buvo tenkinami nenuosekliai (nors deklaruojama, kad vaikas rūpėjo, dažnai jis su broliu buvo paliekami vieni, patys sau). Santykiuose su motina vaikas, viena vertus, mėgina ją teisinti ir pabrėžti jos gerąsias savybes, sumažinti jos atsakomybę, dažnai teigdamas, kad ji tiesiog „*susidėjo su netinkamai žmonėmis*“. Apibūdindamas muštynes ir narkotikų vartojimą namuose, apie motiną jis visą laiką kalba kaip apie tokią, kuri rūpinasi vaikais ir netgi maldo kitus: „*Aiškinimės ne prie vaikų.*“ Edgaras pateikia idealizuotą motinos vaizdą bei dažnai pabrėžia savo nepriklausomybę – kad gali vienas gyventi gatvėje ir pats savimi pasirūpinti.

Todėl susidaro įspūdis, kad toks savarankiškumas yra ne įvykusio atsiskyrimo- individuacijos proceso pasekmė, bet vengiančio prieraišumo išraiška, kuomet vaikas, norėdamas, kad jo poreikiai būtų patenkinti, turi kliautis pats savimi. Edgardo santykio su mama analizė atskleidžia, jog vaikas siekia išlaikyti teigiamą motinos vidinę reprezentaciją, dėl ko slopina savo patikimo ir ilgalaikio santykio poreikį.

Vaikas savo pasakojime atskleidžia išgyvenamą šeimos netektį, kurią sieja su motinos įkalinimu, tačiau neišreiškia jokie nepasitenkinimo ar pykčio dėl jos elgesio. Kiekvieną kart kalbėdamas apie sunkumus jis pabrėžia, kad jiedu su broliu taip pat nebuvo geri: „*Mes patys jau blogi buvom*“, tačiau gali justis, kad tas pabrėžimas yra padiktuotas ne noro prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, bet greičiau tik konstatavimas tokios situacijos, kurios neįmanoma pakeisti. Anot I. Bretherton (1993) prieraišumo santykiuose yra palaikymo stoka, vaikas kuria dvi tarpusavyje nesuderinamas savęs ir motinos (globėjos) reprezentacijas: geros motinos (globėjos) ir blogo savęs, ir dažniausiai neįsisąmonina gero savęs ir blogos motinos (globėjos). Šiuo atveju atsiskyrimo ir individuacijos procesas išgyvenamas kaip troškimas pasitraukti iš dabartinės situacijos, kuri suvokiama kaip kliūtis svajonėms įgyvendinti ir artimo idealizuoto santykio kūrimui, tokiu būdu neleidžiant sau įsisąmoninti patirto atmetimo ar nereikalingumo išgyvenimo.

Edgardo pasakojimas liudija, koks artimas jam yra brolis: didesnę dalį savo gyvenimo istorijos vaikas pristatė ne iš savo, kaip pasakotojo, pozicijos, bet vartodamas įvardį „mes“. Toks jo pasirinkimas, viena vertus, gali būti susijęs su vienvės išgyvenimo slopinimu, bet kita vertus – artumo su kitu poreikio patenkinimu, kuomet nestabilioje šeimos situacijoje brolis suvokiamas kaip savęs pratęsimas bei atskleidžiama vidinių reprezentacijų ribų stoka. Apibūdinamas brolių Edgaras dažniausiai šiam priskiria „*silpno*“, „*verciančio*“ savybes, kurių esant savyje jam, matyt, sunku pripažinti, nes apie save jis kalba kaip apie ypač stiprų ir nepriklausomą. Taigi galima manyti, kad vaikas dėl santykių kokybės remiasi skėlimo gynybos mechanizmu bei po

pristatomu savo stiprumu ir visagalybe slopina patiriamą nereikalingumo sukeltą skausmo išgyvenimą.

Tačiau padėties pokyčiai – apgyvendinus Edgarą ir jo brolių globos namuose, jiedu turi aiškias ir pastovias išorines ribas, kurių stokojo gyvendami šeimoje, bei vėl užmezga santykius su motina šiai esant kalėjime (buvo jos aplankyti, susirašinėja laiškais, kalbasi telefonu) skatina vaikiną prisiimti daugiau asmeninės atsakomybės. Tą didesnę atsakomybės suvokimą liudija jo frazės „*susimąščiau apie savo elgesį*“, „*pradėjau stengtis*“. Taigi atrodo, kad tik palaikomas artimas tarpasmeninis santykis bei aiški išorinė struktūra, leidžia prognozuoti ateitį, atsisakyti visagalybės fantazijų ir prisiimti atsakomybę tiek už geras, tiek už blogas savo savybes bei tampa atsparumą didinančiais veiksniais.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas globos namuose užmegztuose santykiuose su suaugusiais

Globos namus, kuriuose su broliu gyvena trejus metus, savo pasakojimuose vaikinai prilygina kalėjimui: norint igr̃yti „*laisvės*“, čia svarbu laikytis taisyklių. Tokià nuomonę galėjo ypač sustiprinti faktas, kad į globos namus juodu su broliu buvo atvežti policijos. Santykius su globos namų darbuotojomis Edgaras apibūdina kaip santykius su prižiūrėtojomis, verčiančiomis laikytis taisyklių ir neatskleidžia vieno santykio, kuris jam yra svarbus. Viena vertus, toks aiškus elgesio vertinimas vaikinui suteikia stabilumo jausmà – jis žino, ką turi padaryti, kad būtų pagirtas: „*Mažiau ginčijuos dabar*“, „*lankau mokyklà*“, „*mane vis dažniau pagiria*“. Tačiau apibūdindamas savo gyvenimą, Edgaras nuolat pabrėžia, kad jam vis dėlto trūksta „*laisvės*“, kurià turėjo gyvendamas gatvėje, ir kad tik ją atgavus jo gyvenimas pasidarys kitoks. Taigi Edgardo pasakojimas atskleidžia gyvenimo gatvėje ir nuotykių idealizavimą, dabartinio gyvenimo globos namuose svarbos nuvertinimą ir išgyvenamà ilgesį. Todėl galima manyti, jog šiuo atveju atsiskyrimo ir individuacijos procesas išgyvenamas kaip siekimas pasitraukti iš dabartinės situacijos bei stokoja realistinio savo gebėjimų ir patirties vertinimo.

Gali būti, jog Edgaras siekdamas apsaugoti „gerą“ mamos reprezentaciją, nepaisant realaus patyrimo, „blogus“, neigiamus patyrimo aspektus projektuoja į globos instituciją ir todėl atsiskyrimas gali būti suvokiamas kaip konkretus išėjimo iš globos namų veiksmas bei laisvės gavimas. Tokia nuoseklių vaiko tėvų reprezentacijų stoka tampa trukdžiu vystantis emocinei savireguliacijai, tuomet vaikams ir jaunuoliams sunku nusiraminti ir kontroliuoti savo impulsus. Tokiais atvejais visagalybės ir nepriklausomybės pabrėžimas apsaugo nuo susietumo su kitais išgyvenimo (Kenrick, 2006), tačiau gavus tokią siekiamą „laisvę“, dėl nepakankamo savęs supratimo dažnai įsiveliama į ypač pavojingas situacijas.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Edgaras bendraamžius draugus gyvenimo istorijoje minėjo ne vieną kartą, neišskirdamas konkrečių žmonių. Vaikinas pabrėždavo, kad su bendraamžiais dažnai užsiimdavo įvairia veikla: žaisdavo krepšinį, kalbėdavosi, važinėdavo dviračiais. Pagrindinis šių santykių akcentas buvo pramogos: kartu su draugais galima patirti daug nuotykių, kad būtų „*idomu, linksma*“. Vaikinas papasakojo kelis epizodus, kaip kartu su draugais vogdavo, mušdavosi tarpusavyje. Edgardo pristatomi santykiai su bendraamžiais atrodė paviršutiniški: jis stengdavosi neišitraukti ir dažnai net kelis kartus matytus jaunuolius vadindavo draugais, bet šiuos lengvai pakeisdavo kitais. Todėl galima manyti, jog mezgami santykiai su bendraamžiais yra daugiau atsitiktiniai, orientuoti į vieną veiklą bei nėra ilgalaikiai.

Taigi remiantis atlikta analize, galima pastebėti atsiskleidžiančias kelias tarpusavyje nesuderinamas Edgardo savęs reprezentacijas – kas dažnai esti tuomet, kai tėvai nepatenkina vaiko poreikių. Šiuo atveju atsiskyrimo-individuacijos proceso išgyvenimas susijęs su ilgesio jausmu ir siekiu išlaikyti svarbius santykius su suaugusiais. Edgardo nepriklausomybės ir nuotykių troškulio demonstravimas gali būti susijęs su bejėgiškumo jausmo slopinimu – šis nėra įsisąmoninamas, tačiau atskleidžiamas per naudojamą išveikos gynybos mechanizmą. Todėl gali būti, jog vykstant atsiskirimo-individuacijos

procesui prieraišumo objektas pakeičiamas kitu, tačiau dėl nepakankamo savo poreikių įsisąmonimo, bei didelio svajonių ir fantazijų akcentavimo pati santykio kokybė nepasikeičia.

3.2 Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas buvo linksmas ir nuotaikingas, pabrėžiant patirtus nuotykius. Daugiausia vaikas emocijoms apibūdinti naudojo vertinimų schemas: „gerai“, „blogai“, tik kartais įvardydamas išgyvenamas emocijas.

Teigiamos emocijos. Edgaras reiškė jas gana dažnai, pabrėždamas, kad jam labai linksmas, net ir pavojingose situacijose, pavyzdžiui, kai mušdamiesi su broliu „*keptuve*“ daužė vienas kitą. Teigiamas emocijas vaikas išreiškė keliose situacijose – apibūdindamas susitikimus su motina ir kai su bendraamžiais klaidžiojo mieste „*pabėgęs*“ iš močiutės. Pristatydamas patyrimą, susijusį su vagystėmis, pabėgimais, kartais net smurtu, Edgaras dažnai pabrėždavo, kad jam „*labai ... juokinga buvo*“. Taigi bendrai vaikas neįvardina teigiamų savo emocijų, o pasakojamo patyrimo pobūdis, ypač pavojingos situacijos, neatitinka apibūdinamos emocinės reakcijos, kas gali būti susiję su afekto izoliacija.

Neigiamos emocijos. Vaikas kelis kartus paminėjo gėdos jausmą, išgyvenamą atvykus į naują vietą, kurioje jis nieko nepažįsta. Pirmą kartą jis tą jausmą patyrė atėjęs į klasę, kurioje nieko nepažinojo, o antrą – atvykęs į globos namus. Savo būsenas Edgaras kartais apibūdinavo kūno reakcijomis – „*neverkiau*“, pabrėždamas savo stiprumą ir nepriklausomybę, kartais – baimės išgyvenimais, tačiau savo baimes jis dažniau susiedavo su pasekmėmis už savo pavojingą elgesį. Pasisakęs, kad buvo padegęs brolių ar namus, jis konstatavo, jog buvo baisu, kad nubaus, tačiau to savo patyrimo neanalizavo ir nesuteikė jam jokios prasmės..

Vaikinui pasakojant apie tikrai pavojingas situacijas“, kai namuose vykdavo muštynės, susišaudymai ar kitų žmonių kankinimai, dažniausiai, atsiskleisdavo emocinė distancija ir užimama stebėtojo pozicija – „*tiesiog*

žiauru žiūrėti“, kas dar kartą patvirtina mūsų keltą hipotezę apie naudojamą afekto izoliacijos gynybos mechanizmo naudojimą.

Taigi Edgardo patyrimo emocinės diferenciacijos analizė atskleidžia naudojamus skėlimo bei afekto izoliacijos psichologinius gynybos mechanizmus. Bendrai Edgaras savo emocijų neįvardina, pateikiamos pavojingos situacijos nesiejamos su jokiais emocijomis, dalis patyrimo idealizuojama, o skausmingo patyrimo svarba nuvertinama. Šie gynybos mechanizmai leidžia vaikui išlaikyti savo „visagalybės“ jausmą ir paslėpti savo priklausomybės troškimus ir bejėgiškumą, kurie yra projektuojami į kitus ar slopinami naudojant išveiką.

3.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Edgaras gyvenimo istorijos pasakojime įvykius pristato chronologine tvarka, tačiau praleidžia didelius savo gyvenimo periodus, daugiau dėmesio skirdamas įvykiams paauglystės laikotarpiu.

Praeitis. Praeities įvykiai gyvenimo istorijos pasakojime pristatomi išsamiai, pasakojimo ir apibūdinimo tipo tekstais. Kalbėdamas apie praeitį, Edgaras akcentuoja save kaip blogą, apibendrindamas save su broliu dažniausiai vartoja įvardžius „mes“, tačiau negali paaiškinti savo impulsyvaus elgesio ir suteikti jam prasmės. Jo gyvenimo istorijos pasakojime galima pastebėti idealizuojamus praeities aspektus, ypač gyvenimą gatvėje, ir pavojaus reikšmės nuvertinimą. Todėl galima manyti, kad dėl sudėtingų ankstyvųjų tarpasmeninių santykių aplinkybių bei vėliau patirtų traumuojančių įvykių (narkotikų vartojimas šeimoje bei smurtas tarp suaugusiųjų) vaikas negali įvardinti ir suteikti prasmės skausmingai savo patyrimo daliai, tačiau išveikos gynybos mechanizmo pagalba, tačiau neįtvirtinamas ego tęstinumas.

Ateitis. Kalbėdamas apie šiandieną Edgaras pabrėžia, kad dabar elgiasi geriau nei iki šiol, kad stengiasi laikytis taisyklių, tačiau negauna „laisvės“, kurios taip trokšta. Todėl pereidamas prie savo lūkesčių apibūdinimo jis išreiškia pyktį ir įsitikinimą, kad ateityje viskas pasikeis, ypač kai atgaus „laisvę“, nes dabartinis gyvenimas, nors ir „*turi ką valgyti*“, jo netenkina. Toks dabarties

nuvertinimas, nepaisant įvardinamų teigiamų savo pasikeitimų, atskleidžia vidinių reprezentacijų vientisumo stoką bei naudojamą skėlimo gynybos mechanizmą .

Todėl galima daryti prielaidą, kad kalbamuoju atveju ego tęstinumas išlaikomas fantazijų ir svajonių pagalba, t. y. kad dabartis nepriimama, o tam tikri praeities ir ateities aspektai idealizuojami. Anot S. Spensley (2008), taip dažnai atsitinka tada, kai vaikai per anksti praranda tėvų rūpinimąsi ar kai jo nepakanka, jie ypač stipriai išgyvena ilgesio jausmą, verčiantį nuolatos ieškoti situacijų, kurios šiuos poreikius galėtų patenkinti. Tuomet tapatumo išgyvenimas paauglystėje tampa pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu, padedančiais slopinti ilgesio išgyvenimus ir išlaikyti ego tęstinumą.

4. Beno ir Edgardo atvejų istorijų apibendrinimas

Idealizacija ir nuvertinimu pagrįsto tapatumo išgyvenimo tipui priskirtų paauglių nugyvento gyvenimo analizė atskleidė artimų ir ilgalaikių santykių su svarbiais žmonėmis komplikacijas: ankstyvi santykiai buvo nutraukti itin anksti bei nebuvo kito pastovaus ryšio su suaugusiu (Beno atveju) arba ankstyvuose santykiuose galėjo būti itin ignoruojami vaiko poreikiai ir emocijos dėl atsakingų žmonių alkoholio ir narkotikų vartojimo (Edgardo atveju). Todėl galima manyti, jog šių jaunuolių emociniai poreikiai buvo netenkinami, kas galėjo skatinti vengiančio prieraišumo formavimąsi, kuomet neigiamos savo emocijos bei artumo su kitais poreikis.

Jaunuolių gyvenimo istorijos pasakojimas pasižymėjo greitu tempu ir itin pakylėta nuotaika. Teminio lauko analizės metu buvo atskleistos nesuderinamos savęs reprezentacijos (geras arba blogas „aš“) ir idealizuojami biologinių tėvų ar globėjų vaizdiniai. Todėl galima manyti, kad pasakojimuose atsiskleidė keletas savęs reprezentacijų: pirma savęs kaip visagalio ir itin gero, o kita vertus – savęs kaip menko ir bejėgio, bei nebuvo stebima ambivalencija svarbių žmonių atžvilgiu, kurie buvo skirstomi į „gerus“, „blogus“, kas gali būti susiję su naudojamu skėlimo gynybos mechanizmu. Gedėjimas, būdingas atsiskyrimo procesui, nebuvo išgyvenamas, o iškilęs ilgesys slopinamas

fantazijomis apie galimus santykius. Būtent tokį fenomeną S. Akhtar (2004) pavadino negatyvia nostalgija, kadangi nėra įsisąmoninama prarastų santykių svarba, o tuštuma užpildoma kitais, idealizuotais, vaizdiniais. Nors šie jaunuoliai ypač pabrėžė savo nepriklausomybę ir savarankiškumo siekį, tačiau po jais galima buvo justis slypint atsiskyrimo-individuacijos procese išgyvenamą ilgesį. Jaunuoliai pabrėžė troškimą palikti globos namus, pakeisti fizinę aplinką, tačiau jų atsiskyrimo noras greičiau sietinas su mėginimu apsisaugoti nuo savo bejėgiškumo ir atmetimo skausmo išgyvenimo, tačiau neatskleidžia tarpasmeninių santykių kokybės pasikeitimo, kas anot P. Blos (1962) yra itin svarbu, todėl galima manyti, kad atsiskyrimo ir individuacijos procesas yra apsunkintas.

Patyrimo emocinės diferenciacijos analizė atskleidė, jog šiam tapatumo išgyvenimo tipui priskirti jaunuoliai bendrai prastai diferencijavo savo emocijas, daugiau patyrimą skirstydami į „gerą“ ir „blogą“. Dažnai pateikiant skausmingą savo patyrimą, jis buvo pristatomas, kaip nuotykis, o jo svarba nuvertinama, greitai pereinama prie linksmų pasakojimų ir pabrėžiamos fantazijos, atskleidžiančios ilgesio išgyvenimą. Todėl galima manyti, kad šie jaunuoliai dėl komplikuočių tarpasmeninių santykių aplinkybių turi silpnai išvystytą refleksijos funkciją bei siekdami reguliuoti savo emocijas ir išlaikyti optimalią emocinę distanciją, pasineria į fantazijas, anot J. Knox (2003), padedančias išlaikyti pozityvų tapatumo jausmą. Taigi idealizacija ir nuvertinimas naudojami kaip būdas padedantis išlaikyti emocinę distanciją, todėl jaunuoliai greitai susižavi naujomis idėjomis, siekia jas įgyvendinti, kuriom įkandin, dėl nepakankamo realybės vertinimo ir savo emocijų diferenciacijos, ateina nusivylimas.

Gyvenimo istorijos pasakojimai pasižymėjo nenuoseklumu, krito į akis perdėtas ateities idealizavimas, nuvertinant darbinio patyrimo ar praeities reikšmę. Šiuose pasakojimuose visą laiką akcentuojama ateitis – ten viskas turėtų būti kitaip, tarsi gyvenimas vyktų tik tuomet „jeigu.. tai“. Todėl galima kelti prielaidą, jog šiais atvejais ego tęstinumas nėra įtvirtinimas, o palaikomas išveikos pagalba. J. Lock (1995) savo darbe nurodo, jog išveika gali būti itin

svarbi paauglystėje, kadangi tokiu būdu jaunuoliai, negalėdami įsisąmoninti savo emocijų, išlaiko pusiausvyrą bei ego tęstinumą, kuris nėra įtvirtinamas.

Taigi pastovumo artimuose santykiuose sukelia stiprų ilgesio išgyvenimą, verčiantį ieškoti, kas galėtų patenkinti tuos poreikius. Užuo įsisąmoninę ir priėmę šią būseną sukeliančią situaciją, jaunuoliai, papasakoję savo gyvenimo istorijas, tenkinasi tik troškimais ir svajonėmis. Anot M. Jacoby (2006), žmonės, nors ir nuolatos trokšta šilto, patikimo santykio, tačiau net atsiradus galimybei jį užmegzti negali pasitikėti, tikisi atmetimo ir nesėkmės, todėl patys jį nutraukia.

Taip pat svarbu paminėti šiuose atvejuose išryškėjusius apsauginius veiksnius. Benas skirtingai nei Edgaras nuo vienerių metų gyveno globos namuose, tačiau nuo šešerių palaikė artimus santykius su seserimi ir teta, gyvenančiais už globos namų ribų, bei kalbėdamas apie ateitį sieja ją būtent su seserimis, todėl galima manyti, kad šių santykių artumas sudarė galimybę ilgesio išraiškai bei savo ateities perspektyvos numatymui. Tuo tarpu Edgaras globos namuose apsigyveno būdamas vienuolikos, o tarpasmeniniai santykiai su suaugusia iki tol buvo sunkiai prognozuojami, todėl gyvenimas globos namų struktūruotoje aplinkoje, kurioje taip pat palaikomas santykis ir su biologine mama, yra itin svarbus, kas atsiskleidė viena vertus pasikeitusiame vaikinio elgesyje: pradėjo lankyti mokyklą, rinktis būrelius, tačiau ir gyvenimo istorijos pasakojimo kokybės pasikeitime: kalbant apie aktualų savo patyrimą pasakojime pirmą kartą pradedamas naudoti įvardis „aš“. Todėl galima manyti, kad tarpasmeniniai santykiai gali būti tiek riziką didinančiu, tiek apsauginiu veiksmu, svarbiu tapatumo raidos procese.

3.3 Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas fragmentacija:

izoliuotas subjektyvumas

Šiam tapatumo išgyvenimo tipui priklausantys tyrimo dalyviai: Brigita ir Andrius, nors ir sutikę dalyvauti dažnai nežinojo, ką pasakoti apie save. Jų pasakojimai buvo nenuoseklūs, o pateikiami prisiminimai – atsitiktiniai. Pateiktose istorijose ypač galima buvo justi, kad dalyviai vengia emocinio

įsitraukimo ir nesugeba diferencijuoti savo emocijų, kas galėjo būti susiję su refleksijos raidos sunkumais dėl itin komplikuo­tų ankstyvųjų santykių aplinkybių, ką taip pat patvirtino ir gyvenimo faktų analizė.

Brigitos atvejo istorijos analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Brigitos rusų tautybės motina su vyru, taip pat rusų tautybės, gyveno bendrabučio tipo bute, viename kambaryje su vyru ir keturiais vaikais – berniukais. Brigita gimė 1991 metais ir buvo penktas vaikas šeimoje. Abu tėvai neturėjo pastovaus darbo. Remiantis atvejų analizės grupėje keltomis hipotezėmis, viena vertus, dėl vietos ir pastovių pajamų trūkumo bei negalėjimo prita­pti visuomenėje šeimoje galėjo būti gausu konfliktų, dažnai girtaujama, o dėl to vaikai galėjo būti suvokiami kaip našta. Ir nors pagal kai kurias hipotezes šeima galėjo mėginti iš­itraukti į bendruomenę ir ieškoti socialinės pagalbos, duomenys parodė, kad to neįvyko.

Prieš gimstant Brigitai mirė mergaitės tėvas ir tais pačiais metais motina pradėjo gyventi su kitu vyru. Namuose buvo girtaujama, vyresni berniukai buvo apgyvendinti internate, tačiau savaitgaliais grįždavo namo. Brigitos motina neturėjo pastovaus darbo. Mokykloje pastebėta, kad berniukai namuose smarkiai mušami (maskuojamos mėlynės). Viena vertus, didelėje šeimoje gimusiai mergaitei galėjo būti skiriamas išskirtinis dėmesys, dėl to Brigita galėjo jaustis priimama ir saugi, tačiau vėlesnė duomenų analizė atskleidė, kad šeimoje vyravo nesaugumas: dėl girtavimo, palaidų seksualinių santykių ir smurto, visi vaikai turėjo kovoti dėl savo fizinio išgyvenimo, o šilti ir artimi santykiai nebuvo mezgami. Tokia situacija namuose, kai suaugusieji smurtauja ir gąsdina vaikus, galėjo tapti dezorganizuoto prieraišumo pagrindu bei sutrikdyti mentalizacijos raidą.

Brigitai esant 1- 2 metų, motina vienas po kito susilaukia dviejų berniukų, todėl namuose ypač trūksta vietos. Savaitgaliais vieno kambario bute gyvena septyni vaikai ir motina su vyru. Namuose pradeda lankytis vaikų teisių apsaugos tarnybos darbuotojai, kurių įrašuose nurodoma, kad šeimoje gali būti

girtaujama ir smurtaujama prieš vaikus. Taigi socialinė tarnyba įsitikina, kad situacija namuose nepalanki vaikams, tačiau Brigitos padėtis nesikeičia: mergaitė nelanko darželio ir visą laiką leidžia su tėvais, o savaitgaliais – su kitais vaikais. Pagal atvejų analizės grupėje keltas hipotezes, viena vertus, mergaitė galėjo užmegzti artimus ryšius su broliais, tačiau kita vertus, artimų ir šiltų santykių patyrimo stoka galėjo sąlygoti priešiškus, išnaudojimu pagrįstus santykius tarp brolių ir sesers. Tolesnė biografinių duomenų analizė atskleidė, kad Brigitos santykiai su broliais netapo artimi ir kad tarpusavio ryšys galiausiai visai nutrūko. Remiantis vėlesne analize tėvai mergaitę taip visai nesirūpino, todėl Brigita neturėjo galimybės formuoti artimą ir ilgalaikį santykį.

Kai Brigitai sueina treji metai, motina pykčio proveržio metu užmuša jos dviem metais vyresnį brolių ir slapta su vyru jį užkasa – taip nurodyta teismo bylos išrašuose. Po metų vyresnieji berniukai, dėl nudegimų ir sumušimų patekę į ligoninę, prasitaria apie jaunesnio brolio mirtį. Apklausus berniukus pradedamas teisminis tyrimas. Brigita su trimis metais vyresniu broliu apgyvendinami vienuose valstybiniuose globos namuose – skirtingose grupėse, kiti broliai įkurdinami skirtingose globos įstaigose. Tais pačiais metais Brigitos motina nuteisiama aštuoneriems metams kalėti. Ši situacija patvirtino, kad namuose buvo išgyvenamas nuolatinis pavojus ir siaubas, galėjęs privesti prie visiško emocinio sąstingio ir disociacijos gynybos mechanizmo naudojimo, o apsigyvenimas globos namuose Brigitai galėjo suteikti vilties, jog įmanomas saugesnis gyvenimas.

Globos namuose Brigita pradžioje gyvena mažų vaikų grupėje, o po kelių metų perkeliama į kitą, kurioje gyvena vidutiniškai 18 vaikų, tačiau šis skaičius kinta; auklėtojos nuolatos keičiasi – dienos metu dirba dvi, o naktimis budi kitos. Septynerių metų Brigita pradeda lankyti pradinę, vėliau vidurinę mokyklą, o būdama penkiolikos metų ji priversta pakeisti mokyklą dėl prastų rezultatų ir pamokų praleidinėjimo. Vasaros atostogas mergaitė leidžia stovyklose, prieš metus ji pradėjo lankyti krepšinio būrelį. Jos brolis taip pat prieš metus paliko globos namus ir pradėjo gyventi savarankiškai, tačiau su

Brigita susisiečia gana retai. Su kitais giminėmis jokio ryšio ji nepalaiko. Biologinė motina išėjusi iš kalėjimo vaikais nesidomėjo, todėl žinių apie jos gyvenimą taip pat nėra. Be to, prieš metus pasikeitė beveik visas globos namų personalas. Taigi viena vertus, nors situacija globos namuose fiziškai suteikė saugumo ir suteikė Brigitai galimybę lankyti būrelius, tyrinėti išorinį pasaulį, kita vertus, trūko vieno pastovaus žmogaus, su kuriuo ji būtų užmezgusi artimus ir ilgalaikius santykius. Tokios nepalankios aplinkybės ir toliau galėjo palaikyti Brigitos išgyvenimo strategiją, pagrįstą disociacija.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Mergina noriai sutiko dalyvauti tyrime ir papasakoti savo gyvenimo istoriją. Pirmoji interviu dalis truko 5 min. 11 sek., o antroji – 33 min. 57 sek. Uždavus pagrindinį klausimą Brigita labai giliai atsidūsta ir pasako, kad nežinanti, kaip pradėti ir šią frazę pakartoja kelis kartus. Viena vertus, atviras klausimas galėjo jai sukelti šoko reakciją ir nerimą, tačiau kita vertus, pats atsivėrimas Brigitai galėjo būti didelis iššūkis. Tolimesnis interviu atskleidė, kad merginai iš tiesų sunku sieti patirtį į vientisą istoriją. Kai jaunuoliai nesugeba susieti savo patyrimo į vientisą pasakojimą, jie ne tik išgyvena stresą dėl ankstesnio skausmingo patyrimo – ir pati pasakojimo situacija jiems tampa dideliu iššūkiu. Brigita suposi ant kėdės ir kikenos, tačiau už šių veiksmų galima buvo justti išgyvenamą nerimą.

Todėl vėliau Brigita teigė „*dabar apie save visai negalvojanti*“ ir dar keturis kartus pakartojo nežinanti, ką sakyti: atrodė, kad ši užduotis (pagalvoti apie save) jai buvo labai sunki. Tačiau pajutusi, kad niekas jos neskubina ir nevaržo, mergina pateikė apibendrintą, informaciją: ji prisimena, kaip ja vaikystėje rūpinosi. Tačiau antrasis interviu parodė, kad ji neprisimena iš vaikystės konkrečių rūpinimosi faktų, o tiesiog kartoja jai globos namų personalo sakytus žodžius. Toks savo istorijos pasakojimas gali būti susijęs su pasakojimo įgūdžių, kurie įgyjami artimuose santykiuose, stoka, tačiau atskleidžia refleksijos funkcijos raidos sutrikimus ir prasmės suteikimo patirčiai stygių, kuris tampa kliūtimi kuriant savą tapatumą paauglystėje.

Ir galiausiai Brigita apibūdino globos namus sakydama, kad „*juose yra viskas, ko būtiniausiai reikia*“. Taigi viena vertus, mergina galėjo ypač nerimauti ir atviras klausimas galėjo jai sukelti šoko reakciją, o kita vertus, Brigitai tiesiog buvo sunku atsiskleisti. Tačiau antrasis interviu atskleidė, kad pirmoji iškelta hipotezė vis dėlto yra labiau tikėtina, nes užduodant tikslinančius klausimus mergina kalbėjo noriai. Buvo akivaizdu, kad Brigita atsiminimų nesieja vieno su kitu, sunkiai suvokia savo išgyvenimus ir kad santykiai gali kelti jai daug iššūkių dėl disociacijos gynybos mechanizmo, o jos tapatumo išgyvenimas yra pagrįstas fragmentacija.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

3.1. Atsiskyrimo – individuacijos išgyvenimas

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas santykiyje su biologiniai tėvais

Brigita savo pasakojimuose net neužsiminė apie savo biologinius tėvus ir brolius. Pabrėžė nežinanti, ką apie save sakyti, nes „negalvojanti“. Vėliau nurodė, kad žino savo istoriją, nes direktorė „*pasakojo per susirinkimą*“, tačiau neatskleidė vientisos savęs reprezentacijos, o jos pasakojimas taip ir liko chaotiškas. Toks nesugebėjimas atsiverti, viena vertus, liudija objektyvios informacijos apie save trūkumą, kurį, galimas daiktas, lemia didelė globos namų darbuotojų kaita. Tiesiog Brigitai galėjo būti sunku gauti pakankamai informacijos apie savo praeitį. Tačiau kita vertus, jis gali byloti apie patyrimo fragmentaciją, padedančią atlaikyti patirtą skausmą, kuomet nėra galimybės kurti saugius santykius ir vystyti refleksijos funkciją, laikytinus patyrimo integracijos pagrindu.

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas globos namuose užmegztuose santykiuose su suaugusiais

Brigita savo gyvenimo istorijos pasakojime, antrajame interviu, kaip svarbius žmones savo gyvenime nurodo auklėtoją ir direktorę. Tačiau paminėjusi, kad ja labai rūpinosi vaikystėje, priduria, kad „*direktorė taip sakė*“.

Taip pat antroje interviu dalyje Brigita pristato keletą prisiminimų iš stovyklų, kuriose susipažino su jai svarbiais vadovais. Šie susitikimai buvo trumpi, ir apie juos mergina pasakė nedaug, bet pabrėžė nustebusi, kad jie „*nepasikėlė*“, „*stengiasi*“, tarsi iš anksto būtų laukusi tik jų priešiško. Kiti santykių su „*svarbiais*“ vadovais apibūdinimai buvo gana prieštaringi, greitai keičiantys vienas kitą bei sąmoningai nesuvokiami: „*labai norėjau atsisveikinti su stovyklos vadove*“ ir paminėjusi, jog vadovė parašė atsisveikinimo žinutę piktokai priduria: „*kokia keista, rašinėja žinutes (ironiškai juokiasi)*“. Tačiau čia pat vėl pakeičia išsiskyrimo su vadovais apibūdinimą, jį pristatydama kaip didelį praradimą, paviršutiniškai atskleisdama savo emocinę reakciją – „*verčiau net aštuonis kartus*“. O galiausiai šie susitikimai, nors ir svarbūs, tik trumpalaikiai ir greitai užmirštami.

Toks pasakojime atskleidžiamas tarpasmeninių santykių su žmonėmis apibūdinimas rodo, jog ryšiai su kitais lieka paviršutiniški, į juos ištraukiama greitai, išsiskiriant reaguojama kaip į svarbių santykių praradimą, tačiau jie greitai užmirštami ir netęsimi. Taigi galima manyti, jog dėl patirtų itin didelių sunkumų ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose Brigitos vidinis pasaulis galėjo likti chaotiškas bei stokoti aiškių vidinių reprezentacijų ribų. Dėl sutrikdytos refleksijos funkcijos raidos, santykiuose su kitais merginos prisiimami vaidmenys itin greitai keičia vienas kitą, dažnai svyruoja tarp aukos, agresoriaus/persekiotojo, o tapatumo išgyvenimas lieka fragmentuotas.

Tyrimo dalyvės „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Brigitos pateiktose biografijos pasakojimo istorijose kelis kartus paminėtos draugės. Daugiausia bendravimą su draugėmis ji apibūdina kaip davimą joms „*daiktų, pinigų*“. Taip pat vienoje istorijoje pabrėžia, kad draugė ja pasinaudojo, tačiau nepaaiškina, kaip. Brigita apie tai kalba atmetinai, ne visada užbaigia sakinius ir greitai padaro išvadą, kad jai tas pats, svarbiausia,

kad „*geriausia draugė, ir viskas*“. Apibūdindama situacijas, kai buvo sugadinti jos daiktai, nuvertina jų svarbą vis sakydama „*man tas pats*“. Taigi viena vertus, artimus santykius su draugais mergina dažnai vertina kaip pavojingus – išvelgia ketinimą ją pasinaudoti, tačiau kita vertus, Brigitos emocinė reakcija neatitinka pristatomos situacijos, kas atskleidžia naudojama disociacijos gynybos mechanizmą. Todėl neaišku, kiek iš tiesų santykiai su bendraamžiais yra pagrįsti išnaudojimu. Kadangi jaunuoliai, patyrę išnaudojimą artimuose santykiuose, labai dažnai kiekvieną artimą santykį laiko pavojingu ir lygiai taip pat dažnai dėl savo poreikių ir emocijų suvokimo stokos įsitraukia į kartotinių išnaudojimų ratą.

Gyvenimo istorijos pasakojime atsiskleidė ir Brigitos siekis būti pamatyta ir išskirtai iš kitų bendraamžių. Pristatydama istoriją apie cirką, kuriame lankėsi, mergina ypač pabrėžė, kad ten buvo beždžionėlė, kuri nenorėjo fotografuotis su drauge, pasirinko Brigitą ir tik su ja norėjo būti. Buvo matyti, kad tas jos pasirinkimo išgyvenimas jai ypač svarbus. Svarbus dėl to, kad mergina nuolatos gyveno didelėse vaikų grupėse: šeimoje – septyni vaikai bei patiriamas smurtas, globos namų grupėse – nuo 18 iki 21, o tokiose didelėse grupėse tapatumo raidai ypač trūksta kitų atspindėjimo ir savo išskirtinumo išgyvenimo.

Taigi kalbant apie Brigitos išgyvenamą atsiskyrimo-individuacijos procesą, svarbu paminėti, kad merginos savęs pristatymas yra fragmentiškas, neatskleidžiantis vieningos savęs reprezentacijos. Viena vertus, mergina labai ilgisi išskirtinio ją atspindinčio ir palaikančio santykio, tačiau tokiais kaip jos atvejais, kai vaikystėje patiriami trauminiai išgyvenimai, kai stinga pastovaus ir palaikančio santykio, atsiranda bazinis izoliacijos nuo išorinio pasaulio jausmas, kurį anot S. Richardson (2008), galima pavadinti „izoliuotu subjektyvumu“. Tuomet savas ir kitų vidinis pasaulis suvokiami kaip nesuprantami, o aplinkiniais žmonėmis nepasitikima, jiems neleidžiama prisitarti prie savęs, nors tokiu būdu atsirastų galimybė patenkinti ypač svarbius poreikius (Jacoby, 1996). Viena vertus, izoliuotas subjektyvumas

apsaugo nuo santykiuose pasikartojančių traumos ir netekties išgyvenimų, tačiau kita vertus, jis tampa rimta kliūtimi „aš“ kristalizacijai atsiskyrimo-individuacijos procese.

3.2. Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas. Brigita savo istoriją pasakoja abejingai, nors dažnai juokiasi, tačiau tas juokas daugiau susijęs su sumišimu ir stresu, patiriamu dėl įtemptų pastangų atkurti prisiminimus.

Teigiamos emocijos. Pasakodama savo istoriją mergina nereiškia džiaugsmo ar pasitenkinimo, pristatydamą situacijas, kuriose patiria teigiamas emocijas, ypač santykiuose su žmonėmis, ji dažniausiai savo būsenas apibūdina žodžiais „keista“, „neįprasta“. Kartais lyg tarp kitko pamini, kad buvo linksma, tačiau dažniausiai tą linksmybę sieja su patinkančia veikla, gyvūnais, o ne santykiais su žmonėmis.

Neigiamos emocijos. Brigita vengė kalbėti apie skausmingus patyrimus, ypač ankstyvąjį patyrimą. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad daugelio tų skausmingų įvykių mergina neprisimena, kadangi buvo maža, todėl neturi pakankamai informacijos apie save, o galbūt dėl disociacijos gynybos mechanizmo patyrimas tiesiog nėra išsąmoninamas. Tačiau gali būti tą lemia skausminga praeitis, nes, kaip nurodo E. A. Waites (1997), patyrus traumą privatus ir socialinis gyvenimas suskyla ir atsiverti vengiama. Brigita gyvenimo istorijoje minėjo tik nesenus įvykius, galinčius kelti pyktį, nusivylimą ar kitas neigiamas emocijas. Tačiau mergina, trumpai paminėjusi įvykį, pabrėždavo: „Ai, man kažkaip nei šilta, nei šalta, supratau, kad pasinaudojo, ir viskas“, t. y. greitai nuvertindavo įvykio svarbą, o save pristatydamo kaip stebėtoją.

Brigita prisipažino, kad būna momentų, kuomet jai liūdna, tačiau šiam patyrimui negalėjo suteikti prasmės: „Man būna liūdna, kai būna blogas oras, nu, kai lyja taip, kai aš neturiu ką veikt.“ Pabrėžė, kad kartais verkia be priežasties – „nežinau, kodėl“, bet dažniau verkia pamačiusi, kad verkia kiti, nors ir negali paaiškinti tokio verksmo priežasties..

Taigi susidaro vaizdas, kad dėl patirtų skausmingų išgyvenimų, pastovių ir ilgalaikių santykių bei atspindėjimo juose trūkumo gali būti, jog Brigitos refleksijos funkcijos raida yra sutrikusi. Todėl mergina savo emocijas dažnai sieja ne su išgyvenimais ar patyrimu, bet su atsitiktinėmis išorinėmis aplinkybėmis. Dėl patirtų traumų dominuoja disociacijos gynybos mechanizmas, todėl tiek savo, tiek kitų vidinis emocinis pasaulis jai lieka svetimas ir nesuprantamas, nėra suvokiamos ir diferencijuojamos nei teigiamos, nei neigiamos savo emocijos. O kuomet savas susierzinimas ir pyktis nėra suvokiami, to nuolatos tikimasi iš kitų.

3.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Brigitos gyvenimo istorijos pasakojimas nenuoseklus, o įvykiai pateikiami atsitiktine tvarka, nesiejami nei laiko, nei priežastiniais ryšiais. Dažniausiai pateikiami paskutiniai prisiminimai, apie praeitį kalbėti vengiama. Toks nenuoseklus įvykių pateikimas atskleidžia atskirus prisiminimus, tačiau tiems prisiminimams stinga prasmės, jie nėra sujungti į visumą.

Praeitis. Pateikiami prisiminimai atsitiktine tvarka. Brigita dažniausiai pabrėžia, kad apie save „*negalvoja*“. Pirminiame pasakojime apibūdina tik globos namus. Toks pasirinkimas apibūdinti globos namus nėra atsitiktinis, nes, viena vertus, paprastai iškyla labiausiai aplinkinių skatinami prisiminimai, o kita vertus, globos namai Brigitai yra jos namai, čia ji jaučiasi fiziškai saugi. Tačiau kiti Brigitos pasakojimo įvykiai nėra susieti į vientisą visumą, o tai rodo, kad jos ego tęstinumas nėra įtvirtinamas.

Ateitis. Praeities patyrimo fragmentacija ir vientiso savęs supratimo stoka susijusi ir su Brigitai kylančiais sunkumais išreiškiant ateities lūkesčius. Merginai ateitis atrodo nesuprantama ir svetima, ji savęs joje tarsi nemato. Apie ją kalbėdama Brigita mechaniškai kartoja išgirstus kitų žmonių žodžius, nurodo, kad direktorė sako: „*Kai išėini iš vaikų namų, reikia pasirinkti kitus..ee... šituos.. žmones.., nu, draugus kitus, nes iš vaikų namų, nu, kartais ir gali tik pasinaudot tavim ten visaip. O tu, kurių dar nepažįsti, o tik po kurio*

laiko susipažįsti, jie tau daugiau padės...“ Tai jog mergina nesieja ateities su savimi, liudija ir tai, kad pasakodama apie ją ji nevartoja įvardžio „aš“.

Taigi pastebėti Brigitos gyvenimo istorijos chaotiškumas ir nenuoseklumas atskleidžia, jog mergina negali organizuoti savo patyrimo į vieningą visumą, prioretizuoti prisiminimų pateikiant gyvenimo istorijos pasakojimą bei kurti ateities planus. Todėl galima manyti, jog ankstyvųjų tarpasmeninių santykių komplikotos aplinkybės bei vėlesnių pastovių ir palaikančių santykių stoka susiję su naudojamu disociacijos gynybos mechanizmu bei ego tęstinumo įtvirtinimo stoka paauglystėje. Šioje situacijoje disociacija apsaugo merginą nuo skausmingų prisiminimų įsisąmoninimo, kadangi ego nėra pajėgus su šiuo patyrimu susidoroti, tačiau tampa rimta kliūtimi kuriant nuoseklią gyvenimo istoriją bei integruojant tapatumą.

Andriaus atvejo istorijos analizė

1. Nugyvento gyvenimo analizė

Andrius gimė 1993 metais ir buvo ketvirtas vaikas šeimoje, kurioje jau gyveno berniukas (5 metų) ir dvi mergaitės (4 metų ir 1 metų). Andriaus motina buvo užaugusi globos namuose ir gyveno su tadžikų kilmės vyru nesusituokusi. Pirmojo vaiko (berniuko) moteris susilaukė būdama septyniolikos, o po metų gimė dar viena mergaitė. Remiantis vaiko teisių tarnybų aprašais, Andriaus motina niekur nedirbo ir šeima buvo išlaikoma tėvo – sezoninio darbininko. Taip pat buvo registruota, kad moteris dažnai mušama, vaikai paliekami be priežiūros: nepavalgę ir nenuprausti, buvo kilę įtarimų, kad jie taip pat mušami. Tokioje šeiminei situacijoje Andrius galėjo išgyventi ypač didelį nesaugumą ir bejėgiškumą. Ir nors buvo keliami hipotezė, kad Andrius galėjo užmegzti šiltą ryšį su motina, gauta informacija patvirtino, kad namuose smurtas nesiliauja, o vaikai paliekami vieni arba giminėms. Todėl galima manyti, kad pirmieji Andriaus gyvenimo metai buvo labai nesaugūs: motina nuolat patyrė smurtą, pati neturėjo ankstyvų saugių santykių patirties bei negalėjo suteikti Andriui saugumo, – visi šie veiksniai galėjo tapti Andriaus dezorganizuoto pieraišumo formavimosi pagrindu.

Kai Andriui buvo dveji, šeimoje gimė dar viena mergaitė. Kadangi vaikai ir toliau nebuvo prižiūrimi, kartais jie gyvendavo pas tetas tame pačiame mieste, vėliau buvo apgyvendinti valstybiniuose globos namuose, tėvams neapribojus teisių. Globos namuose Andrius gyveno mažų vaikų grupėje, tačiau auklėtojos nuolat keisdavosi – dvi dirbdavo dienos metu, o naktimis budėdavo kitos moterys. Gyvenimo sąlygų pokytis galėjo suteikti Andriui fizinio saugumo, tačiau auklėtojų kaita ir vaikų grupės didumas nesudarė Andriui galimybės formuoti saugų prierašumą, o tokia deprivacija gali tapti rimta kliūtimi formuojantis tapatumui.

Po metų, kai Andriui buvo treji, biologinė berniuko motina buvo rasta negyva. Kadangi tėvas atsisakė rūpintis vaikais, visi penki broliai ir seserys buvo apgyvendinti vienoje šeimynoje. Vaikais rūpinosi viena globėja, jai padėdavo asistentė – pavaduodavo per atostogas ir poilsio dienomis. Vaikams įsikūrus globos namuose pastebėta, kad Andrius miegodamas šlapinasi. Tais pačiais metais jis pradėjo lankyti vaikų darželį. Globos namų šeimynoje dažnai kildavo konfliktai, ypač tarp globėjos ir Andriaus ketveriais metais vyresnės sesers: mergaitė dėl įvairių elgesio ir emocinių sunkumų, ypač dėl seksualizuoto elgesio buvo kelis kartus gydoma vaikų psichiatrijos ligoninėje. Taigi antrasis gyvenamos vietos pakeitimas Andriui galėjo kelti nesaugumą, tačiau apgyvendinimas kartu su broliu ir seserimis stabilioje aplinkoje taip pat galėjo sudaryti jam galimybę užmegzti saugų ir patikimą ryšį su globėja. Tačiau smurtą patyrę vaikai patyrusieji smurtą, dažnai demonstruoja pasipriešinimą naujo prierašumo mezgimuisi. Šią situaciją galėjo dar labiau apsunkinti ir konfliktai naujoje globos namų šeimynoje. Būtent šią hipotezę patvirtino tolimesni biografiniai duomenys.

Būdamas septynerių Andrius pradėjo lankyti mokyklą ir tais pačiais metais globos namų šeimyną papildė dar du berniukai – dvejų ir vienu metų, taigi šeimynoje gyveno jau 7 vaikai. Po kelių metų, kai Andriui buvo devyneri, pagrindinė globėja buvo atleista iš darbo dėl metais už Andrių vyresnės mergaitės sumušimo – nustatyta, kad vaikai šeimynoje mušami. Šeimyną kurį laiką prižiūrėjo asistentė, paskui buvo įdarbinta nauja pagrindinė globėja.

Tokie faktai patvirtino kelias hipotezes apie galimus sunkumus šeimynoje, kurie galėjo lemti Andriaus nesaugų prierašumą nusivylimą dėl pasikartojančių smurto situacijų.

Būdamas 10-ies Andrius pirmą kartą aplanko savo biologinius gimines: tetą ir dėdę, vėliau svečiuojasi pas juos kasmet. Berniukas pradeda lankyti futbolo treniruotes. Po metų sulaukęs šešiolikos iš šeimynos išsina vyriausias Andriaus brolis – apsigyvena kitame globos namų padalinyje. Globos šeimynoje kyla daug konfliktų dėl vyresnės Andriaus sesers – ši bėga iš globos namų, todėl po metų apgyvendinama spec. globos namuose. Mokykloje kyla problemų dėl Andriaus elgesio: berniukas per pamokas dainuoja ir vaikšto po klasę. Tuomet surenkami tėvų ir vaikų parašai, kad berniukas būtų perkeltas į kitą klasę, tačiau toje kitoje klasėje taip pat renkami parašai, kad jis nebūtų priimtas. Šiuo gyvenimo laikotarpiu Andriui atsiranda galimybė ieškoti ryšio su savo šaknimis, tačiau tokia situacija dėl nepasitikėjimo žmonėmis ir savimi jam gali būti didelis iššūkis. Sunkumai mokykloje gali dar labiau pastiprinti vaikiną atmetimo išgyvenimus ir siekį įtvirtinti save naudojant agresiją.

14 metų Andrius futbolo treniruotes pakeičia į stalo teniso ir pastarojo varžybose užima prizines vietas. Tačiau jis pradeda praleidinėti pamokas, todėl daugiau nei iš pusės mokymosi dalykų neatestuojamas. Berniukas meta stalo teniso treniruotes ir vėl pradeda lankyti futbolą, tačiau po pusmečio meta ir šį. Po aštuonių klasių įstoja į profesinę mokyklą, pasirenka statybininko profesiją. Taigi viena vertus, Andriui sporto būreliai yra vieta, kur vaikinai turi pasiekimų, tačiau būrelius jis dažnai keičia, nepaisydamas pasiektų rezultatų. Dažna būrelių kaita gali būti susijusi su vaikinų sunkumais pasitikėti kitais ir itin menkos savivertės, kurios ir pats jis nesuvokia.

2. Papasakotos gyvenimo istorijos analizė

Andrius noriai sutiko dalyvauti tyrime. Pirmoji interviu dalis truko 10 min. 36 sek., o antroji 37 min. 10 sek. Tačiau į pirmą klausimą Andrius reagavo atsargiai ir ironiškai perklausė: „nuo A iki Z?“ Atviras klausimas galėjo sukelti jam nesaugumą ir siekį labiau kontroliuoti situaciją. Tolesnis

Andriaus gyvenimo istorijos pasakojimas buvo suskaidytas į atskiras dalis, po kiekvienos vaikas pasakydavo neturįs ką daugiau pasakoti, todėl interviuotoja turėdavo vis papildomai paskatinti pasakojimą pakartodama pagrindinį klausimą. Paskesnis Andriaus pasakojimas nebuvo susietas su pirmesniu nei laiko, nei priežastiniais ryšiais. Viena vertus, toks istorijoje pateiktų faktų nesusietumas gali būti susijęs su atsargumu santykiuose, kuomet nenorima atsiverti ir atskleisti savo patyrimą, tačiau kita vertus, toks istorijos suskaidymas gali rodyti atminties integracinės funkcijos stoką.

Andrius savo pasakojimą pradėjo naudodamas apibūdinimo ir pranešimo tipo tekstą ypač pabrėždamas, kad jis yra sportininkas. Toks ryžtingas prisistatymo būdo pasirinkimas atskleidė vaiko priimtą vaidmenį, kuriame jis jautėsi tvirtai. Andrius pabrėžė savo siekį laimėti prizines vietas ir nusivylimą dėl nesėkmių: „*Vis tiek išplėšiau pergale, bet ne visas.*“ Tačiau tolesnis interviu atskleidė, kad jis taip pat dažnai keičia sporto rūšis, ir net tas, kuriose jam gerai sekėsi (pakeitė tenisą, futbolą, krepšinį). Toks savo istorijos pristatymas liudija, kad vaikas turėjo galimybę patirti sėkmę ir kad tai padeda jam jaustis tvirtesniai, tačiau negalėjo paaiškinti, kodėl pradėjo keisti užsiėmimus. Toks nors vienos veiklos, kurioje gali pasijusti sėkmingas, radimas yra itin svarbus ir gali tapti psichologinį atsparumą didinančiu veiksmu, tačiau jaunuoliai, turėję sunkumų tarpasmeniniuose santykiuose, dėl pasitikėjimo savimi trūkumo ir nesėkmės nuojautos dažnai šiuos užsiėmimus meta.

Tolesnis Andriaus pasakojimas (po papildomo paskatinimo) buvo apie biologinius gimines (tetą, dėdę ir senelius). Nors vaikas ir pabrėžė, kad susitikimas su jais jam buvo svarbus, tačiau vengė kalbėti atvirai ir emociškai įsitraukti į pasakojimą. Jis skubotai papasakoja apie paskutinį susitikimą išreikšdamas nusivylimą: „*Geriau būčiau nevažiavęs.*“ Taigi vaikas, viena vertus, pripažįsta santykių su giminėmis svarbą, kita vertus, pati situacija jį gąsdina – jis laukia atmetimo, netrunka jį pajusti ir atsitraukia. Toks atmetimo ir priešiško santykiuose su kitais laukimas ypač dažnas, kai ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose patiriama trauminių išgyvenimų. Taip pat

Andriaus pasakojime pastebimi akivaizdūs prieštaravimai, nors vaikas viena vertus sako, kad susitikimas buvo labai svarbus, tačiau paprašius papasakoti plačiau priduria, kad „*nebendravau*“, „*ai..neįdomu man*“.

Po šio pasakojimo Andrius sustoja ir sako, kad daugiau neprisimena nieko gera, o paskatintas pabrėžia, kad iki septynerių, gal aštuonerių metų apie save visai negalvojo. Toks pasakojimo trūkinėjimas gali būti susijęs su refleksijos funkcijos raidos sunkumais, kuomet po patirtų sunkumų dėl disociacijos gynybos mechanizmo skausmingas patyrimas nėra įsisąmoninamas. Tačiau kita vertus, net tuomet, kai įvykiai prisimenami, patyrę prievartą ir smurtą vaikai išmoksta saugoti paslaptį apie patirtą skausmą ir savo pasakojimus organizuoja taip, kad šis patyrimas liktų nepastebėtas.

Tik po ilgesnės pertraukos ir kelių papildomų paskatinimų Andrius tarsi atsitiktinai pamini „*ai, svarbus įvykis dar buvo*“: buvusi globėja buvo atleista iš darbo už tai, kad sumušė jo seserį. Ir pabrėžia, kad naujos globėjos atėjimas į darbą buvo svarbus įvykis, pakeitęs jo gyvenimą į gera – „*pradėjau apie save daugiau galvoti*“, tačiau konkrečių minčių apie save vengia išsakyti ir vėl nutraukia pasakojimą. Taigi nors globėjos pasikeitimas ir buvo dar viena netektis, tačiau iš Andriaus pasakojimo aiškėja, kad jam atsirado galimybė kurti labiau pasitikėjimu pagrįstus santykius, skatinusius pradėti galvoti apie save. Galima manyti, kad vaikiniui galėjo kurti saugesnį santykį, kuris galėjo padėti refleksijos funkcijos raidai.

Andriaus šiltų ir artimų santykių troškimą atskleidžia tolimesni, po papildomo paskatinimo, pristatyti pasakojimai. Vaikas pamini šuniuko atsiradimą šeimoje kaip itin svarbų pastarojo meto įvykį ir išreiškė didelį norą juo rūpintis. Toks pasakojimo posūkis pirmą kartą atskleidžia šiltus, teigiamus Andriaus jausmus ir gali būti susijęs su vaiko atsivėrimo ir stabilumo šeimoje troškimo, kurį retai sau leidžia pripažinti, realizavimu. Papildomai paskatintas tyrėjas, jis užbaigia savo gyvenimo istorijos pasakojimą pranešimu apie kelionę į užsienį, į akvaparką, ir argumentacija, kad vis dėlto Lietuvoje esantis akvaparkas yra saugesnis.

Taigi Andriaus gyvenimo istorijos pasakojimas sudarytas iš atskirų prisiminimų, nesusiejamų tarpusavyje, pateikiamų tik po papildomų paskatinimų. Šiame pasakojime vaikinai atskleidžia savo prisiimamus vaidmenis ir santykius: sportininko, biologinė šeima, globėja, tačiau neįsisąmonina pasakojime pateikiamų prieštaravimų ir to, jog šiuos vaidmenis ir savo pasirinkimus nuolat keičia. Todėl galima manyti, kad vaikinai pasakojimas itin stokoja nuoseklumo, nors atskleidžiami svarbūs gyvenime posūkiai: naujos globėjos atėjimas, sportas, svarstymai apie profesiją, padidinę galimybę refleksijos raidai ir atsparumui.

3. Tapatumo išgyvenimo atskleidimas remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos analize

3.1. Atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su biologiniai tėvais ir giminėmis

Andrius savo pasakojime visai neužsiminė apie biologinius tėvus, tarsi jų visai nebūtų. Taip pat vengė kalbėti apie brolių ir seseris, tik ryšium su globėjos pasikeitimu negatyviai apibūdino save ir savo biologinius brolius bei seseris įvardžiu „mes“: „*Mes vis tiek nesam iš gerųjų.*“ Taip atsiskleidė vaikinai neigiamas požiūris į savo biologinę šeimą, su kuria jis save tapatina, tačiau vengia tai kalbėti. Vengimas kalbėti apie savo biologinę šeimą, viena vertus, gali būti susijęs su atsivėrimo baime ir nenoru parodyti savo poreikius, o kita vertus – dėl disociacijos gynybos mechanizmo patyrimas nėra įsisąmoninamas. O kuomet patyrimas nėra verbalizuojamas, vaikai tarsi išmoksta laikyti paslaptį, o mėgindami susidoroti su savo bejėgiškumu elgiasi arba ypač paklusniai, arba atvirai priešinasi.

Tačiau nepaisant to, kad vaikinai visai neminėjo biologinių tėvų, Andrius savo gyvenimo istorijos pasakojime atskleidė, jog kai jam buvo 10 metų, jis, su naujos globėjos pagalba, užmezgė kontaktą su biologiniais giminėmis: teta, dėde ir seneliais. Nors vaikinai šiuos susitikimus įvardijo

kaip svarbius, jis greitai pabrėžė nusivylimą, tarsi siekdamas išvengti atmetimo ir tarsi iš anksto siekdamas apsisaugoti nuo nemalonių išgyvenimų. Savo susitikimą antrojo interviu metu jis apibūdino abejingai ir atskleidė vengęs įsitraukti į santykius, vis kartoją: „*Susipažinau... nebendravau, ir viskas*“, „*žaidžiau prie kompo*“. Taigi, nors Andrius ir pripažįsta, kad santykiai jam svarbūs, tačiau juose neatsiveria ir vengia į juos įsitraukti. Kitų elgesį jis interpretuoja kaip atmetimą, o tai, kaip minėta, būdinga itin dažną smurtą ir prievartą patyrusiems žmonėms.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas globos namuose sukurtuose santykiuose su suaugusiais

Tiek Andriaus nugyvento gyvenimo analizė, tiek papasakota istorija atskleidė, jog vaikinai turėjo galimybę užmegzti keletą ilgalaikių ir pastovių santykių su globėjomis vaikų globos namuose. Pirmoji globėja buvo atleista iš darbo ir Andrius apibūdindamas ją teigė, kad ji dažnai mušdavo vaikus, bet sakė – tiesiog „*nieko negalvojau*“, tik laukdavo darbuotojų kaitos. Taigi nors Andriaus gyvenime ir atsirado pastovūs žmogus, tačiau šilto ir pasitikinčio santykio trūkumas nesudarė galimybės kisti prieraišumo tipui bei vystyti refleksijai ir dėl to tiek savas, tiek kitų vidinis pasaulis galėjo jam likti svetimas ir nesuprantamas.

Todėl pasikeitus globėjai, vaikinai nurodė ir jis pats pasikeitęs – „tapau ne durnesnis“, ypač pabrėždamas, kad naujoji globėja stengėsi su juo kalbėtis. Toks naujo pastovaus santykio atsiradimas paskatino Andrių labiau gilintis į save ir priimti vaidmenį – pavyzdžiui, „sportininko“ – ar mėginti palaikyti santykius su giminėmis, tačiau dėl ankstesnės skausmingos patirties tokiems kaip jis jaunuoliams pasitikėjimo kūrimas dažnai lieka dideliu iššūkiu. Taigi svarbu paminėti, kad pastovaus santykio su globėja kūrimas, nepaisant to, jog tai vyko ne ankstyvojoje vaikystėje, padėjo vaikinui pasitikėti tarpasmeniniais santykiais, didino jo domėjimąsi išorine veikla bei vystė savirefleksiją. Tačiau itin dideli sunkumai ankstyvuosiuose tarpasmeniniuose santykiuose galėjo tapti kliūtimi vaikinui įsisąmoninant savo ambivalenciją svarbių žmonių atžvilgiu

bei išgyventi liūdesį ar gedėti dėl patirtų netekčių, kas itin svarbu atsiskyrimo-individuacijos procese.

Tyrimo dalyvio „aš“ atsiskleidimas santykiuose su bendraamžiais

Andrius tik kelis kartus gyvenimo istorijos pasakojime paminėjo savo bendraamžius, akcentuodamas, kaip jie kartu leido laiką: bėgo iš pamokų, žaidė kompiuteriu ar sportavo. Išskyrė tik vieną draugą paminėdamas, kad šiam išsakius savo profesinius ateities planus (mokyti profesinėje mokykloje), juos taip pat pasirinko ir Andrius.

Taigi Andriui pasakojant apie ankstyvuosius artimus santykius paaiškėjo patirtas smurtas ir nepriežiūra, o papasakotos gyvenimo istorijos analizė atskleidė, kad atsiskyrimo-individuacijos išgyvenimas jam kelia itin daug iššūkių. Viena vertus, vaikas pabrėžia savo prisiimamus vaidmenis, tačiau juos nuolat keičia, negalėdamas paaiškinti kodėl, o bendras savęs prisistatymas yra fragmentiškas ir atskleidžia tiek savo, tiek kitų išgyvenimų suvokimo stoką. Ir nors Andriaus gyvenime šiuo metu yra globėja, su kuria mezgasi artimas pastovus santykis, kas sudaro galimybę vaikinui analizuoti save ir kurti pastovius ryšius stiprinant atsparumą, tačiau patirtas smurtas ir nepriežiūra galėjo apsunkinti jo refleksijos funkcijos raidą – tai reiškiasi negalvojimu apie save, kitų elgesio kaip atmetimo interpretavimu. Pasakojime atsiskleidžia ambivalencijos, liūdesio dėl patirtų netekčių įsisaugojimo stoka bei tarpasmeninių santykių distancijos išlaikymo trūkumas, vis laukiant kitų priešiško. Todėl galima manyti, kad tokia situacija, kuomet tarpasmeniniuose santykiuose, ypač ankstyvuosiuose, vaikas negali prognozuoti globėjų (tėvų) reakcijų, kai patiriamas smurtas ar prievarta, bei galima kelti prielaidas apie dezorganizuoto prieraišumo formavimąsi, nuolat pradedama laukti kitų priešiško. Tai paruošia žmogų galimiems pavojams, tačiau, kita vertus, trukdo užmegzti artimus ir ilgalaikius santykius, stabdo vidinių reprezentacijų stabilių ribų įgijimą ir „aš“ kristalizavimąsi atsiskyrimo-individuacijos procese.

3.2. Emocijų diferenciacija

Emocinis pasakojimo tonas. Andriaus gyvenimo istorijos pasakojimo tonas abejingas, dažnai jis pasakojo tiesiog atmetinai, kartais demonstratyviai žiovaudavo. Susidarė įspūdis, kad jis vengia kalbėti apie savo patyrimą ir stengiasi kuo mažiau atskleisti savo išgyvenimus, dažniausiai tik apibūdina situacijas. Ir net tuomet, kai pabrėždavo, kad kas nors buvo jam svarbu, pateikdavo pavyzdžių, atskleidžiančių neįsitraukimą ir palaikomą emocinę distanciją.

Teigiamos emocijos. Andrius įvardija teigiamas emocijas žodžiais „*džiaugiausi*“, „*laimingas jaučiausi*“ ir stengiasi jas pabrėžti intonacija. Pasakojime pateikia daugiausia prisiminimus, kurie kelia geras emocijas. Tačiau nepaisant to, kad pripažįsta tam tikrą patyrimą kaip svarbų ir keliantį geras emocijas, nesiekia jo pratęsti ar analizuoti: nors tenisas patiko, jį metė, taip pat atsitiko ir su futbolu, nuvertino jis ir susitikimo su giminėmis svarbą. Malonus ir teigiamas patyrimas jo traktuojamas kaip atsitiktinis ir trumpalaikis.

Neigiamos emocijos. Neigiamas emocijas Andrius reikšti vengė ir pasakodamas pabrėžė, kad tik „ką nors gero“ pasakoja. Skausmingi įvykiai jo pasakojime pateikiami kaip atsitiktiniai ir nesvarbūs: „*Ai, buvo dar vienas įvykis, kai mamą iš darbo atleido.*“ Skuba pabrėžti, kad viskas gerai, jog taip baigėsi. Taip pat pabrėžia, kad tiesiog ilgai apie save išvis „*negalvojo*“. Vengia reikšti savo priešišumą, dažnai jį maskuodamas abejingumu ir vengimu įsitraukti į situaciją.

Taigi emocijų diferenciacijos analizė atskleidė, kad Andrius bendrai bet kokį asmeniškai svarbų patyrimą: teigiamą ar neigiamą, pristato kaip atsitiktinį ir nereikšmingą. Tai patvirtina ir atsitiktinė prisiminimų pateikimo tvarka, nesiejant jų į vieningą visumą bei pateikiant itin fragmentuotą gyvenimo istorijos pasakojimą. Todėl galima manyti, kad prastai diferencijuoja savo emocijas, kas gali būti itin susiję dėl itin komplikuočių tarpasmeninių santykių patyrimo bei refleksijos funkcijos raidos sunkumais. Taip pat pastebėta, kad vaikas net pateikdamas skausmingus ar džiaugsmingus įvykius vengia

emociškai ištraukti, o tai gali būti naudojamo disociacijos gynybos mechanizmo pasekmė, apsaugančio nuo itin skausmingo patyrimo įsisąmoninimo.

3.3. Ego tęstinumo įtvirtinimas

Nuoseklumas. Andriaus gyvenimo istorijos pasakojimas buvo nenuoseklus, įvykiai pateikiami atsitiktine tvarka, nesiejami nei laiko, nei priežastiniais ryšiais. Gyvenimo istorijos pasakojime vaikas po vienos temos pristatymo nutildavo, tarsi pasakojimas būtų pabaigtas, ir tik po papildomų interviuotojo paskatinimų pratęsdavo savo istoriją, tačiau visiškai pakeisdavo temą.

Praeitis. Didelės dalies savo praeities patyrimo Andrius nepristato, o pristatomus epizodus pateikia chaotiškai – tarsi prisiminimai, neturėdami sąsajų vienas su kitu, kovotų, kuris bus pristatytas. Taip pat vaikas nurodo ilgą laiką apie save tiesiog negalvojęs, o pasikeitė šia prasme jis tik tada, kai jo gyvenime atsirado kita globėja, su kuria jis užmezgė šiltus, ilgalaikius ir pasitikinčius ryšius.

Ateitis. Apie ateitį Andrius užsimena tik pasisakydamas, kad nori studijuoti statybininko profesiją. Taip pat pabrėžia, kad jo pasirinktoje profesinėje mokykloje norėjo studijuoti draugas, dėl to ir jis ją pasirinko. Tačiau vėliau prisimena ir naujos globėjos indėlį į ateities planus pabrėždamas, kad bendraudamas su globėjos giminėmis suprato, jog nori gyvenime „*ne tik už komunalines susimokėti*“.

Taigi remiantis nugyvento gyvenimo ir papasakotos istorijos analize, galima manyti, jog Andrius neintegruoja savo praeities patyrimo, kas gali būti susiję su itin apsunkintomis tarpasmeninių santykių aplinkybėmis. Tačiau svarbu pastebėti, jog atsiradus galimybei užmegzti pasitikėjimu grįstą santykį su globėja vaikas pradeda daugiau galvoti apie save. Todėl neatsitiktinai visi pateikti prisiminimai buvo iš pastarųjų paskutinių metų laikotarpio, kuomet Andrius gyveno su nauja globėja, kas leidžia kelti hipotezes apie ilgalaikio, šilto ir pastovaus santykio svarbą patyrimo integracijai įtvirtinant ego tęstinumą.

4. Brigitos ir Andriaus atvejų istorijų apibendrinimas

Biografinių duomenų analizė atskleidė, kuomet tapatumo išgyvenimas yra pagrįstas fragmentacija, prieraišumo formavimasis ankstyvuosiuose santykiuose turėjo itin komplikotas aplinkybes. Pirma, biologinėje šeimoje buvo daug vaikų, tėvai nesirūpino pagrindiniais vaikų poreikiais, antra, buvo fiksuojamas fizinis ir emocinis smurtas prieš vaikus bei nebuvo kitų globėjų, galinčių apsaugoti ar patenkinti vaikų poreikius, kas dažnai susiję su dezorganizuoto prieraišumo formavimusi. Patekus į globos namus pastebėti sunkumai formuojant saugesnį prieraišumą, kas galėjo atsitikti dėl per didelės darbuotojų kaitos ar patiriamo smurto.

Šiems jaunuoliams, nors ir noriai sutikusiems dalyvauti tyrime, buvo sunku pristatyti savo gyvenimo istoriją: atrinkti svarbiausius prisiminimus, kas interviu metu kėlė papildomą nerimą.

Gyvenimo istorijos pasakojime savęs pristatymas atskleidžia vieningos savęs reprezentacijos stoką, dažniausiai apibūdinant savo santykius su kitais žmonėmis pasakojime prieštaravimai nepastebimi. Pasakojimai neatskleidžia tyrimo dalyvių santykio į biologinę šeimą, taip galėjo atsitikti viena vertus dėl negalėjimo prisiminti ir disociacijos gynybos mechanizmo, kita vertus, nors patyrimas ir prisimenamas galėjo būti per sunkus apie jį kalbėti, kaip dažnai, anot E. A. Waites (1997) atsitinka artimuose santykiuose patyrus traumuojančius išgyvenimus. Santykiuose su kitais svarbiais suaugusiais atsiskleidžia tyrimo dalyvių vengimas atsiverti ir įsitraukti į santykį, dažniausiai pasirenkama atsitraukusi ar net priešiška pozicija kitų atžvilgiu, neatskleidžiamas gedėjimas dėl patirtų praradimų, o prisiimami vaidmenys nuolat kinta. Taigi nors viena vertus netiesiogiai pasakojimuose atsiskleidžia bendrumo su kitais išgyvenimo troškimas, tačiau jis nėra įsisąmoninamas, realiuose santykiuose artumo ir įsitraukimo vengiama, kas apsaugo nuo pakartotinio skausmo išgyvenimo santykiuose, tačiau tampa trukdžiu pastovių vidinių reprezentacijų ribų įgijimui bei neleidžia vyksti atsiskyrimo ir individuacijos procesui. Taip pat būtų svarbu paminėti išryškėjusius Brigitos ir

Andriaus pasakojimų skirtumus. Nepaisant to, jog abu jaunuoliai pristatė save fragmentiškai, Andrius savo pasakojime išskyrė asmeniškai svarbiausius momentus: sporto būrelį, biologinius gimines bei naujos globėjos įsidarbinimą, kas rodo, jog vaikinio pasakojime atsiskleidžia pirmo tapatumo tipo išgyvenimo požymiai: nors ir nesiejami į vieningą visumą, prisiminimams teikiami prioritetai. Tuo tarpu toks svarbiausių dalykų išskyrimas Brigitai buvo neįveikiamas, kas gali būti susiję su nugyvento gyvenimo istorijos bei tarpasmeninių santykių patyrimo skirtumais. Brigita skirtingai nei Andrius niekada neturėjo vieno, ilgalaikio ir artimo santykio, o tuo tarpu vaikinys nuo septynerių metų užmezgė šiltą santykį su globėja bei buvo skatinamas įsitraukti į įvairius būrelius, užmegzti santykius su biologine šeima. Todėl galima manyti, jog toks pastovaus santykio atsiradimas (antrinis prierašumo formavimasis), kuriame jaunuolis gali jaustis yra svarbus apsauginis veiksnys, atveriantis kitas pagalbos galimybes bei leidžiantis analizuoti savo patyrimą, vystyti refleksiją, kas tampa itin svarbu formuojantis tapatumui.

Emocinis pasakojimo tonas abejingas, dažnai pabrėžiama, kad nėra, ką pasakoti. Pasakojimuose teigiamas patyrimas nors ir pristatomas, dažniausiai akcentuojamas jo trumpalaikiškumas, neįvardinamos emocijos. Neigiamas patyrimas arba vengiamas pristatyti visai arba kai užsimenama apie jį, jis pristatomas kaip visai emociškai nereikšmingas. Bendrai bet kokie emociškai svarbūs įvykiai pristatomi kaip nesvarbūs ir nereikšmingi atsitiktiniai. Tiek savo, tiek kitų emociniai išgyvenimai yra nesuprantami ir dažniausiai siejami su atsitiktinėmis aplinkybėmis. Todėl galima manyti, kad nepaisant to, jog paauglystėje asmeninio patyrimo informacija potencialiai gali būti peržiūrima, analizuojama ir integruojama, tačiau jaunuoliams turėjusiems itin gąsdinančius ir neprognozuojamus pirminius tarpasmeninius santykius, tai itin sudėtinga dėl naudojamų gynybinių mechanizmų (disociacijos, afekto izoliacijos), iškreipiančių ar neleidžiančių įsisaugoti dalies biografinių prisiminimų, kas apsaugo nuo skausmingų emocijų išgyvenimo, tačiau tampa kliūtimi patyrimo emociinei diferenciacijai. Tokiais atvejais regresas būdingas paauglystės laikotarpiui, kurio metu gali būti iš naujo sprendžiami ankstyvuosiuose

tarpasmeniniuose santykiuose kilę sunkumai, yra per gilus bei netarnauja mentalizacijos įtvirtinimui. Svarbu paminėti, jog nepaisant atsiradusio kitokio santykio patyrimo, tokia skausmingo ankstyvojo patyrimo integracija paauglystėje vis tiek gali likti iššūkiu, kadangi nesaugiam santykyje susiformavusios vidinės reprezentacijos yra sunkiau modifikuojamos, dėl to, jog naujas patyrimas vertinamas itin selektyviai bei dažnai kituose tarpasmeniniuose santykiuose tikimasi priešiško (Brown, Wright, 2001; G. Rukšaitė, G. Gudaitė, 2008; van der Kolk, 2008).

Šiam tapatumo išgyvenimo tipui priskirtų dalyvių gyvenimo istorijos pasakojimas buvo nenuoseklus, pateikiami įvykiai nesusieti nei laiko, nei priežastiniais ryšiais, kas atskleidžia gyvenimo istorijos pasakojimo integracinės funkcijos sunkumus. Pateikiami tik paskutiniai, artimiausios praeities įvykiai bei pabrėžiama, kad apie save negalvojama. Kalbėdami apie ateitį tyrimo dalyviai dažniausiai kartoja kitų pasakytus žodžius ir mėgina remtis jų suteiktais pasiūlymais, tačiau stokojama savo asmeninio požiūrio ir lūkesčių išsakymo. Taigi nepaisant to, kad itin komplikotas ankstyvasis patyrimas nėra įsisąmoninamas, jis veikia tarsi automatizmas lemdamas asmenybės raidą, o naudojamas disociacijos gynybos mechanizmas, apsaugo nuo momentinio skausmingo patyrimo, tačiau kita vertus ilgalaikėje perspektyvoje palaiko fragmentaciją ir tampa rimta kliūtimi ego tęstinumo įtvirtinimo procese.

Taigi apibendrinant, galima teigti, jog patirti itin komplikuoti ankstyvieji bei vėlesni tarpasmeninių santykių sunkumai, kuomet kūdikis/vaikas negali prognozuoti aplinkos, kas veda prie dezorganizuoto prieraišumo, susiję su fragmentacija pagrįsto tapatumo išgyvenimu paauglystėje. Tuomet atsiskyrimo-individuacijos procesas nevyksta, nes stokojama vieningos savęs reprezentacijos, o prisiimami vaidmenys, saugantis galimo skausmo, nuolat keičiami, prastai diferencijuojamos emocijos ir nėra įtvirtinamas ego tęstinumas dėl naudojamų nebrandžių gynybos mechanizmų. Tokiais atvejais dėl sutrikusios mentalizacijos raidos, jaunuoliams sunku galvoti „koks aš esu“, emocijų ir patyrimo sudėtingumo ir daugiaplaniškumo

suvokimas yra neįmanomas, nuolat laukiama kitų priešiško bei nuo jo saugomasi. Todėl šiais atvejais išgyvenimus galima apibendrinti remiantis S. Richardson naudojama „izoliuoto subjektyvumo“ sąvoka. Tačiau taip pat reikia paminėti, jog nepaisant itin komplikuočių ankstyvųjų tarpasmeninių santykių, vėliau formuojami palaikantys ir pasitikėjimu grįsti ryšiai, gali tapti itin svarbiu apsauginiu veiksniumi.

3.4. Tyrimo rezultatų ir jų analizės apibendrinimas

Taigi paauglystė yra laikotarpis, kuomet vyksta dideli fizinės, pažintinės, socialinės-emocinės raidos pokyčiai bei tuo pačiu kinta ir jaunuoliams keliami visuomenės reikalavimai. Pagrindinė šių pasikeitimų šerdis yra tapatumo formavimasis, kuomet galvojama „koks aš esu“ bei vyksta intrapsichiniai pasikeitimai. Kaip buvo minėta šio darbo pradžioje, remiantis psichodinaminėmis paradigmomis, sėkmingam tapatumo formavimuisi ir autonomijos įgijimui itin svarbūs yra ankstyvieji tarpasmeniniai santykiai (Erikson, 2004; Blos, 1962; Fonagy, Target, 2002), galintys tapti tiek apsauginiais, tiek riziką didinančiais veiksniais šiame pereinamajame laikotarpyje tampant suaugusiais.

Daugelis iki šiol atliktų tyrimų daugiausia dėmesio skiria globos namuose gyvenančių jaunuolių kognityvinių strategijų, elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimui, adaptyvaus elgesio ugdymui (Mosek, Adler, 2001; Samanošok, Žukauskienė, Gudonis, 2006; Kreppner, Rutter ir kt., 2007; Samašonok, 2009) ir paprastai jaunuoliai gyvenę/gyvenantys globoje ar globos namuose vertinami, kaip viena grupė. Tačiau, kuomet kalbama apie tapatumo formavimąsi itin svarbu atsižvelgti į tarpasmeninių santykių istoriją, kadangi, anot E. H. Erikson (2004), tapatumo raida vyksta visą gyvenimą. Todėl siekdami papildyti atliktų tyrimų duomenis pasirinkome kokybinę tyrimo strategiją, leidžiančią atlikti gelminę analizę bei atskleisti subjektyvius jaunuolių tapatumo išgyvenimus, kuomet ankstyvųjų tarpasmeninių santykių aplinkybės yra itin komplikotos. Šio darbo tikslas buvo analizuoti globos

namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimą, t.y. kaip suteikiama prasmė savo patyrimui, kokios emocijos išgyvenamos ir kaip saugomasi nuo skausmingo patyrimo bei analizuoti intrapsichinius pasikeitimus, kuomet tarpasmeninių santykių aplinkybės yra itin komplikotos.

Taigi remiantis atlikta, globos namuose gyvenančių jaunuolių, atvejų analize išskirti trys tapatumo išgyvenimo tipai: tapatumo išgyvenimas pagrįstas vidiniu konfliktu, idealizacija ir nuvertinimu bei fragmentacija. Analizės metu atskleista, jog nepaisant to, jog visi jaunuoliai turėjo skausmingą gyvenimo patirtį, iš ties gali skirtis jaunuolių savęs suvokimas, jų naudojami sunkumų įveikos būdai, emocijų diferenciacija bei ego tęstinumo įtvirtinimas, kas gali būti susiję su tarpasmeninių, ypač ankstyvųjų, santykių patirties skirtumais.

Atvejai priskirti tapatumo išgyvenimo tipui pagrįstam vidiniu konfliktu, pasižymėjo tuo, jog nepaisant kilusių sunkumų ankstyvuose tarpasmeniniuose santykiuose, pasikeitus aplinkai (pavyzdžiui, apgyvendinus globos namuose), tyrimo dalyviai turėjo galimybę užmegzti pastovius, šiltus santykius su vienu ar keliais pastoviais suaugusiais asmenimis bei aplinka jiems tapo prognozuojama, kas leido vystyti refleksijos funkcijai. Tačiau nepaisant to, atsiskyrimo ir individuacijos procesas kelia iššūkių, nes jaunuoliams reikia rasti savo panašumus ir skirtumus ne tik su globėjais, bet ir su biologiniais tėvais, su kuriais santykiai yra komplikuoti. Todėl jaunuoliai nors ir gerai diferencijuoja savo emocijas ir vertina savo patyrimą bei atskleidžia ateities planus, kas rodo įtvirtinamą ego tęstinumą, vidinių reprezentacijų ribų įgijimas kelia iššūkių ir abejonių, dėl pakartotino netekimo baimės.

Tuo tarpu idealizacija ir nuvertinimu pagrįstam tapatumo išgyvenimo tipui priskirtų atvejų tarpasmeninių santykių analizė atskleidė, jog nuo ankstyvosios vaikystės šilti santykiai su artimais žmonėmis buvo nenuoseklūs, tačiau pasikeitus aplinkai (apgyvendinus globos namuose) nors ir nesukurtas vienas pastovus šiltas santykis, atsirado struktūruota aplinka, kas galėjo sudaryti sąlygas prognozuoti aplinką, tačiau nesudarė galimybės emociniam artumo išgyvenimui ir atspindėjimui, kas būdinga vengiančio prieraišumo formavimuisi. Tokiais atvejais vystosi silpna refleksijos funkcija, neįgyjamos

stabilios vidinių reprezentacijų ribos, o slopinant ilgesio jausmą dažnai bėgama į fantazijas apie savo visagalybę. Atsiskyrimo ir individuacijos procesas tuomet daugiau susijęs su fizinės nepriklausomybės siekimu, kas gali būti maišoma su emocinės autonomijos siekimu, tačiau toks atsiskyrimo procesas tik maskuoja išgyvenamą nepakeliamą ilgesio jausmą, o pati tarpasmeninių santykių kokybė nepakinta. Todėl galima manyti, kad šiais atvejais atsiskyrimo ir individuacijos procesas yra sutrikdytas. Emocijos prastai diferencijuojamos: skiriama tik gera arba bloga, o patyrimas arba idealizuojamas, arba jo svarba nuvertinamas, kas rodo, jog ego tęstinumas nėra įtvirtinamas bei palaikomas išveikos gynybos mechanizmo pagalba.

Galiausiai trečiam, fragmentacija pagrįsto tapatumo išgyvenimo tipui priskirtų atvejų tarpasmeninių santykių istorija turėjo itin komplikotas aplinkybes. Ankstyvuosiuose santykiuose nebuvo galimybės megzti šilto ir prognozuojamo santykio, patirtas smurtas ir prievarta, o apsigyvenus globos namuose taip pat santykiai su atsakingais žmonėmis buvo komplikuoti, kas galėjo vesti prie dezorganizuoto prieraišumo formavimosi bei itin sutrikdytos refleksijos raidos. Šiais atvejais jaunuoliai neatskleidė vieningos savęs reprezentacijos, kas leido kelti prielaidas apie sutrikdytą vidinio ir išorinio pasaulio diferenciaciją bei nevykstantį atsiskyrimo ir individuacijos procesą. Taip pat pastebėta, jog bet koks patyrimas pateikiamas kaip atsitiktinis ir nesvarbus bei nesuvokiamos arba visai neįvardinamos savo emocijos. Itin didelis pasakojimo fragmentiškumas leido kelti prielaidas apie disociacijos gynybos mechanizmo naudojimą, apsaugantį nuo itin skausmingo patyrimo įsisąmoninimo, tačiau trukdantį ego tęstinumo įtvirtinimui.

Svarbu pastebėti, jog kuomet net vyresniame amžiuje užmezgamas artimas, šiltas santykis bei palaikoma struktūra ir prognozuojama aplinka, net kuomet ankstyvų santykių aplinkybės itin komplikotos, praddami teikti prioritetą savo prisiminimams bei analizuoti savo praeitį ir mėginami įvairius vaidmenis, kas atskleidžia po truputį besivystančią refleksiją. Todėl prielaidos apie kritinius posūkio taškus gyvenimo trajektorijose, galinčius pakreipti raidą yra itin svarbios bei atskleidžia galimų pasikeitimų potencialą.

Taigi šis atliktas tyrimas patvirtina kitų atliktų empirinių tyrinėjimų duomenis (Blos, 1962; Brodzinsky, 1990; Kreppner, Rutter ir kt. 2007) bei dar kartą pabrėžia tarpasmeninių santykių, ypač ankstyvųjų santykių, svarbą tapatumo formavimosi procese ir jo išgyvenime paauglystėje. Būtent šių santykių kontekstas susijęs su tuo, koks tapatumo išgyvenimo tipas tampa dominuojančiu bei gali tapti tiek riziką didinančiais, tiek apsauginiais veiksniais.

3.5. Atlikto darbo apribojimai, tolimesnės tyrimų galimybės ir praktinės rekomendacijos

Šiame darbe buvo tiriama, pagal P. Blos, viduriniajai paauglystei priklausantys paaugliai. Todėl pasirinkti trys pagrindiniai tapatumo išgyvenimą atskleidžiantys aspektai: atsiskyrimo-individuacijos, patyrimo emocinės diferenciacijos ir ego tęstinumo įtvirtinimas. Šiame tyrime neįtraukta seksualinių vaidmenų prisiėmimo analizė. Tokius duomenis galėtų papildyti kiti tyrimai, gyvenimo istorijos pasakojimą praplečiantys dar vienu interviu, apie seksualinių vaidmenų prisiėmimą. Taipogi darbą galėtų papildyti ir pakartotinis tų pačių tyrimo dalyvių tyrimas, leidžiantis dar išsamiau atskleisti tapatumo formavimosi dinamiškus aspektus.

Taip pat nors šis tyrimas leido analizuoti sąsajas tarp refleksijos funkcijos raidos bei tapatumo paauglystėje išgyvenimo, itin būtų reikalingi tolimesni tyrinėjimai daugiau dėmesio skiriantys apsauginiams, riziką didinantiems veiksniams.

Praktinės rekomendacijos

Atliktas darbas atskleidžia tarpasmeninių, ypač ankstyvųjų, santykių svarbą tapatumo formavimosi procese ir išgyvenime paauglystėje. Todėl svarbu daug dėmesio skirti rizikos šeimose augantiems vaikams: švietimo ir mokymų pagalba padedant tėvams tapti emociškai prieinamiems ir atliepiančiais savo vaikams, kas lemia saugaus prieraišumo formavimąsi ir mentalizacijos raidą. Toks saugesnių ankstyvųjų santykių kūrimas raidos

kontekste tampa apsauginiu veiksmu, padedančiu kurti savą kompetenciją ir siekti autonomijos, kas itin svarbu formuojantis tapatumui.

Tais atvejais, kuomet vaikas dėl itin komplikuo­tų aplinkybių negali gyventi savo biologinėje šeimoje, svarbu ieškoti galimybių jam/jai gyventi kitoje šeimoje, galinčioje užtikrinti tiek šiltą, ilgalaikį santykį, tiek stabilią struktūrą. Būtent toks stabilios globėjų šeimos radimas gali būti vienas iš svarbiausių veiksnių padedančiu vystyti refleksijos funkciją, kas svarbu ne tik ankstyvajame amžiuje, tačiau tampa pagrindu vykstant intrapsichiniam pasikeitimams formuojantis tapatumui paauglystėje.

Taip pat svarbu paminėti, kad remiantis tiek šio, tiek kitų tyrimų duomenimis (Krepner ir kt., 2007), kuomet vaikai ankstyvajame amžiuje išgyvena tarpasmeninių santykių sunkumus, net kai vėliau sukuriama pastovus ir struktūrą teikiantis santykis, paauglystės laikotarpis gali kelti iššūkių tiek pačiam jaunuoliui, tiek jo globėjams. Todėl pirma itin svarbu vystyti globėjų ruošimo programas, šeimoms, besiruošiančioms globoti vaiką, iš anksto mažinant paauglių atsisakymo ir gražinimo į globos namus riziką. Antra, šeimoms paėmusios globoti vaikus kurti psichologinės ir socialinės pagalbos galimybes. Taigi, kaip buvo pabrėžiama šiame darbe, paauglystė – tai didelių pasikeitimų metas, kuomet atsiranda geros intervencijos galimybės padedančios vidinių reprezentacijų reintegracijos procese. Tuomet teikiant pagalbą jaunuoliams būtų itin naudinga atsižvelgti į tapatumo išgyvenimo tipą: tiek numatant intervencijos pobūdį ir darbo su jaunuoliais strategijas, tiek kuriant prognozes.

Psichoterapiniame darbe ypač svarbu suprasti kliento išgyvenimus bei vidines reprezentacijas, kurios atspindi vieną iš dominuojančių psichikos funkcionavimo būdų. Toks supratimas leidžia terapeutui atlaikyti kylančius iššūkius terapijos procese, geriau įsisąmoninti perkėlimo ir kontrperkėlimo ypatumus bei atspindėti klientą kas pagal mentalizacijos teoriją yra kliento refleksijos vystymosi pagrindas. Todėl šio tyrimo rezultatai ir jų analizė galėtų būti ypač svarbūs psichologams ir psichoterapeutams.

Taigi kuomet pagalbos kreipiasi globos namuose gyvenantys jaunuoliai, svarbu remiantis surinktais jų nugyvento gyvenimo faktais ir atsižvelgiant į pateikiamą gyvenimo istorijos pasakojimą analizuoti atsiskleidžiantį tapatumo išgyvenimo tipą ir tuo pagrindu parinkti tinkamas darbo su jaunuoliais strategijas.

1. Kuomet tapatumo išgyvenimas pagrįstas vidiniu konfliktu, atskyrimo-individuacijos procese ypač išryškėja biologinių tėvų ar kitų svarbių žmonių netekties baimė. Šie jaunuoliai reflektuoja savo emocines būsenas ir gali jas įvardyti, tačiau dažnai jiems sunku atlaikyti su praradimais susijusius jausmus: pyktį, gėdą, kaltę. Todėl santykiuose su šiais jaunuoliais ypač svarbu suteikti jiems galimybę išreikšti savo ambivalentiškus jausmus, skatinant geresnę tų jausmų diferenciaciją. Svarbu ieškoti būdų palaikyti ego tęstinumo jausmą stiprinant ryšius su svarbiais žmonėmis, o jei nėra tokios galimybės, palaikyti domėjimąsi savo šaknimis ar tautiniais ypatumais. Tačiau svarbu paminėti, jog nepaisant geros emocinės diferenciacijos ir brandesnių gynybos mechanizmų naudojimo, vidinis konfliktas tarp susietumo troškimo ir praradimo baimės gali skatinti jaunuolius nutraukti terapijos procesą. Dėl to vienas iš svarbių uždavinių būtų stabilios ir pastovios terapinės aplinkos kūrimas.

2. Kuomet tapatumo išgyvenimas pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu, pasakojimuose itin išryškėja fantazijos ir svajonės, padedančios atlaikyti bejėgiškumą. Kaip pabrėžia S. Akhtar (2004), tai leidžia pastebėti slepiamą nusivylimą ir bejėgiškumo išgyvenimą. Todėl labai svarbu kurti santykį, kuriame galima empatiškai atspindėti klientui, jo emocinius išgyvenimus. Toks atspindėjimas suteikia galimybę sieti savo svajones su karčia ir nuviliančia patirtimi, skatina didesnę tapatumo integruotumą ir refleksijos raidą bei mažina išveiką. Tačiau, svarbu, kad fantazija pagrįstas savo visagalybės įsivaizdavimas nebūtų sugriautas per greitai, kadangi šios fantazijos saugo jaunuolius nuo per anksti išgyvento skausmingo patyrimo.

3. Kuomet tapatumo išgyvenimas yra pagrįstas fragmentacija, pastebima artimų santykių deprivacija bei vėliau patirtas smurtas ar prievarta. Šie jaunuoliai santykyje gali demonstruoti priešišumą, vengti atsivėrimo ir gali stengtis nutraukti jau besimezgančius artimus ryšius, kadangi pastarieji juos itin gąsdina. Todėl dirbant su šiais jaunuoliai labai svarbu suprasti ankstyvojo skausmingo patyrimo reikšmę bei skatinti diferencijuoti dabartinį aktualų tarpasmeninių santykių patyrimą bei santykių, kuriuose galėjo būti patirta taruma. Šiems jaunuoliams svarbu padėti jiems nuoseklią savo istoriją, ieškoti sričių, kuriuose jie gali jaustis saugūs bei turėti galimybę save realizuoti.

Tapatumo išgyvenimo supratimas gali būti aktualus ne tik psichologams, bet ir globėjams ar socialiniams darbuotojams, kurių kasdienis darbas ir gebėjimas suprasti yra svarbūs jaunuolio integruotos asmenybės raidai. Todėl dirbant su globos įstaigose gyvenančiais jaunuoliais, svarbu tiek kurti ir palaikyti pastovią struktūrą, kurios dažnai trūko tarpasmeniniuose santykiuose, tiek rasti būdą užmegzti su jais saugius ir pasitikėjimu grįstus ryšius, skatinančius jaunuolius analizuoti save: tiek savo troškimus, tiek praeities patyrimą, nes gebėjimas analizuoti save tapatumo integracijos procese ypač svarbus.

4. IŠVADOS

1. Tarpasmeniniai santykiai yra itin susiję su tapatumo išgyvenimu paauglystėje ir gali tapti tiek riziką didinančiu, tiek apsauginiu veiksnium. Remiantis globos namuose gyvenančių paauglių biografinių pasakojimų interpretacine analize buvo atskleisti trys tapatumo išgyvenimo tipai: tapatumo išgyvenimas, pagrįstas vidiniu konfliktu, tapatumo išgyvenimas, pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu, ir tapatumo išgyvenimas, pagrįstas fragmentacija. Šie tipai atskleidžia skirtingą tapatumo išgyvenimo paauglystėje dinamiką, susijusią su tarpasmeninių santykių, ypač ankstyvųjų, kokybe.

2. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas vidiniu konfliktu: konfrontacija su neteisybe ir patirta skriauda. Nepaisant sudėtingų ankstyvųjų santykių aplinkybių, jaunuoliai turėjo galimybę užmegzti pastovų, ilgalaikį santykį su vienu svarbiu suaugusiu, o nusivylimas artimais žmonėmis ar patirtos netekties įsisąmoninimas vyko palaipsniui, tačiau netekties baimė galėjo itin aktyvuoti prieraišumo elgesį, todėl keliamo prielaidas apie ambivalentiško prieraišumo formavimąsi.

- Atsiskyrimo- individuacijos proceso išgyvenimo analizė atskleidė, kad jaunuoliai, suvokia savo ambivalenciją svarbių žmonių atžvilgiu, o autonomijos siekia konfrontuodami su skausmingu patyrimu bei norėdami įrodyti savo vertę, atsisako savo poreikių, siekdami išlaikyti turimus svarbius santykius, kas prailgina vidinių reprezentacijų ribų įgijimą.
- Šie paaugliai gerai diferencijavo tiek neigiamas, tiek teigiamas savo emocijas ir gebėjo jas verbalizuoti. Šių jaunuolių gyvenimo istorijos pasakojimuose atsiskleidė suvokiama ir išgyventa netektis bei su ja susiję pykčio, liūdesio, kaltės, gėdos išgyvenimai. Todėl galime manyti, jog tai atskleidė gerai išvystytą refleksijos funkciją bei naudojamus

brandžius gynybos mechanizmus, kas leido iš naujo analizuoti savo patyrimą bei integruoti skausmingą patirtį.

- Gyvenimo istorijos pasakojimai buvo nuoseklūs: pastebimas tiek laiko, tiek priežastinis nuoseklumas. Taip pat jaunuoliai analizavo savo praeitį, siedami su dabartiniais savo išgyvenimais, o ateitį planavo analizuodami savo gebėjimus ir poreikius, t. y. atskleidė įtvirtintą ego tęstinumą. Tačiau dėl patirtų netekčių jaunuoliai turėjo abejonių ir baimių, siejamų su ateitimi, kas taip pat kelia grėsmę ego tęstinumo stabilumui.

3. *Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas idealizacija ir nuvertinimu: fantazijos ir svajonės kaip būdas atlaikyti realybę.* Šių atvejų ankstyvųjų tarpasmeninių santykių aplinkybės buvo apsunkintos, daugiausia susijusios su emocinių vaikų poreikių atspindėjimo ir patenkinimo stoka, kas leido kelti prielaidas apie vengiančio prieraišumo formavimąsi.

- Jaunuoliai sunkiai sąmoningai diferencijavo savo poreikius, akcentuodami tik troškimą ištrūkti iš globos namų. Atsiskleidė fantazijos apie savo visagalybę ir nepažeidžiamumą, saugančios nuo bejėgiškumo išgyvenimo ir ilgesio jausmo, kas leido kelti prielaidas apie keletą tarpusavyje nesuderinamų savęs vidinių reprezentacijų egzistavimą. Taigi atsiskyrimo procesas daugiau išreiškiamas kaip fizinis pasitraukimas iš jiems nepriimtinos aplinkos, tačiau nėra įtvirtinamos vidinių reprezentacijų ribos, todėl realus atsiskyrimo-individuacijos procesas gali būti komplikuoatas.
- Silpna patyrimo emocinė diferenciacija – daugiausia vertinimai „gerai,, arba „blogai“ – atskleidė naudojamą skėlimo gynybos mechanizmą. Gyvenimo istorija pristatoma kaip nuotykis, o pasakojimuose neigiamas patyrimas, nors ir parodomas, tačiau vertinamas teigiamai arba jo svarba nuvertinama siekiant išlaikyti pozityvų tapatumo jausmą.
- Pasakojimai buvo greiti, stokojo nuoseklumo, pastebimi patyrimo svarbos nuvertinimas arba idealizavimas. Ateities, kaip galimybės

pabėgti iš dabartinės situacijos, akcentavimas atskleidė realaus ego tęstinumo įtvirtinimo stoka, palaikomą išveikos pagalba.

4. Tapatumo išgyvenimas, pagrįstas fragmentacija: izoliuotas subjektyvumas.

Šiam tapatumo išgyvenimo tipui priskirtų tyrimo dalyvių atvejų ankstyvųjų tarpasmeninių santykių aplinkybės buvo itin komplikotos. Dėl patiriamo ilgalaikio smurto galima kelti prielaidas apie dezorganiziuoto prieraišumo formavimąsi.

- Šiais atvejais gyvenimo istorijos pasakojimuose neatsiskleidė vieninga savęs reprezentacija. Savi poreikiai ir emocijos arba nėra suvokiami, arba juos buvo vengiama atskleisti. Tuo tarpu prisiimami vaidmenys, išreiškiami požiūriai dažnai buvo prieštaringi, greitai kito, kas rodo, jog nėra įtvirtinamos vidinių reprezentacijų ribos. Todėl galima manyti, jog šiais atvejais atsiskyrimo-individuacijos procesas nevyksta.
- Gyvenimo istorijos pasakojimuose nėra pateikiami itin skausmingi išgyvenimai, jie atsiskleidžia tik analizuojant nugyventą gyvenimo istoriją (faktai iš dokumentų analizės). Savos emocijos nėra diferencijuojamos, o pateiktas patyrimas nėra siejamas su emociniais išgyvenimais, kas leidžia kelti prielaidą dėl disociacijos gynybos mechanizmo naudojimo bei sutrikdytos refleksijos funkcijos raidos.
- Prisiminimai pateikiami atsitiktinai, nesuteikiant jiems prasmingos vietos gyvenimo istorijoje. Todėl galima manyti, jog gyvenimo istorijos pasakojimas neapjungia patyrimo, trauminis patyrimas nėra integruojamas, ego tęstinumas nėra įtvirtinamas bei palaikoma fragmentacija. Taigi fragmentacija apsaugo nuo nepakeliamo emocinio skausmo išgyvenimo, tačiau tampa kliūtimi formuojantis integruotam tapatumui.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Akhtar S. (1994) *Quest for answers: A primer of understanding and treating severe personality disorders*. New Jersey: Jason Aronson.
2. Akhtar S. (2004) *Immigration and identity: turmoil, treatment and transformation*. UK: Rowman & Littlefield publishers, Inc.
3. Allen J.P., Land D. (1999) Attachment in adolescence. In J. Cassidy, P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications* (p.p. 319-335). USA: Guilford Press.
4. Allen S.F., Stoltenberg C.D. (1995) Psychological separation of older adolescents and young adults from their parents: an investigation of gender differences. *Journal of counselling and development*, 73, 542-546.
5. Anastasopoulos D. (1999) The influence of psychic trauma on adolescence and its disorder. In D. Anastasopoulos, E. Laylou-Lignos, M. Waddell (Ed.), *Psychoanalytic psychotherapy of the severely disturbed adolescent* (p.p. 59-80). London: Karnac books.
6. Antinienė D. (1999) Kai kurie Lietuvos jaunimo tautinio identiteto ypatumai. *Sociologija: praeitis ir dabartis: Moksl. konf. praneš. medž.* (p.p. 260-264). Kaunas: Technologija.
7. Antinienė D. (2002) Asmens tautinio tapatumo tapsmas: sociopsichologinės šio proceso interpretacijos. *Sociologija*, 2, 100-107.
8. Aumend S., Barrett M. (1984) Self-concept and attitudes towards adoption: comparison of searching and not searching adult adoptees. *Child Welfare*, 63, 251-259.
9. Barclay C.R. (1995) Autobiographical remembering: narrative constrains on objectified selves. In D. C. Rubin (Ed.), *Remembering our past: studies in autobiographical memory* (p.p. 94-125). United Kingdom: Cambridge University Press.
10. Baumeister R.F., Leary M.R. (1995) The need to belong: desire for interpersonal attachment as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117, 3, 497-529.

11. Bjornsen C.A. (2000) The blessing as a rite of passage in adolescence. *Adolescence*, 35, 138, 357-363.
12. Bloor M., Woods F. (2006) *Keywords in qualitative methods: a vocabulary of research concepts*. London: Sage publications.
13. Blos P. (1962) *On Adolescence. A psychoanalytic interpretation*. Michigan: Free press of Glencoe.
14. Blos P. (1998) Second individuation process. In M. Perret- Catipovic, F. Ladame (Ed.), *Adolescence and psychoanalysis: the story and the history* (77-102). London: Karnac Books.
15. Boles S.A. (1999) A model of parental representations, second individuation, and psychological adjustment in late adolescence. *Journal of clinical psychology*, 55, 4, 497-512.
16. Bosma H.A., Kunnen E.S. (2001) *Identity and emotion: development through self-organization*. UK: Cambridge University Press.
17. Bowlby J. (1969) *Attachment: attachment and loss*. New York: Pimlico.
18. Breckner R. Rupp S. (2002) Discovering biographies in changing social worlds: the biographical- interpretive method. In P. Chamberlayne, M. Rustin, T. Wengraf (Ed.), *Biography and social exclusion in Europe: experiences and life journeys* (p.p.289-308). UK: The policy press.
19. Bretherton I. (1993) From dialogue to internal working models: the co-construction of self in relationships. In C. A. Nelson (Ed.), *Memory and affect in development: the Minnesota Symposia on child psychology, Volume 26* (239-263). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
20. Brinich P.M. (1990) Adoption from the inside out: a psychoanalytic perspective. IN D. M. Brodzinsky, M. D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (p.p.42-61). New York, London: Oxord University Press.
21. Brodzinsky D.M. (1990) A stress and coping model of adoption adjustment. D. M. Brodzinsky, M. D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (p.p. 3- 24). New York, London: Oxord University Press.

22. Brown L. S., Wright J. (2001) Attachment theory in adolescence and its relevance to developmental psychopathology. *Clinical psychology and psychotherapy*, 8, 15-32.
23. Bruhn A.R. (1992) The early memories procedure: a projective test of autobiographical memory, part 1. *Journal of personality assessment*, 158, 1, 1-15.
24. Carlson E.A., Sroufe L.A. (1995) Contributions of attachment theory to developmental psychopathology. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental processes and psychopathology: Volume 1. Theoretical perspectives and methodological approaches* (pp. 581-617). New York: Cambridge University Press.
25. Chamberlayne P. (2002) Conclusions: social transitions and biographical work. In P. Chamberlayne, M. Rustin, T. Wengraf (Ed.), *Biography and social exclusion in Europe: experiences and life journeys* (269-288). UK: The Policy Press.
26. Coleman J.C. (1974) Relationships in adolescence. London: Law Books Co of Australia.
27. Coyle A. (2008) Introduction to qualitative psychological research. In Lyons E. Coyle A. (Ed.), *Analysing qualitative data in psychology* (p.p.9-29). London: Sage publications Ltd.
28. Courtney M.E., Terao S. (2006) Emotional and behavioral problems of foster youth: early findings of a longitudinal study. In E. Fitzgerald, R. A. Zucker, K. Freeark (Ed.), *The crisis in youth mental health: childhood disorders* (p.p. 105- 129). USA: Praeger Publishers.
29. Cramer P. (1999) Ego functions and ego development: defense mechanisms and intelligence as predictor of ego level. *Journal of personality*, 67, 5, 735-760.
30. Cramer P. (1999) Personality, personality disorders, and defense mechanisms. *Journal of personality*, 67, 3, 535 – 554.

31. Crossley M. (2007) Narrative analysis. In E. Lyons, A. Coyle (Ed.), *Analysis qualitative data in psychology* (p.p.131- 144). London: Sage publications.
32. Dalley T., Kohon V. (2008) Deprivation and development: the predicament of an adopted adolescent in the search of identity. In D. Hindle, G. Shulman (Ed.) *The emotional experience of adoption: a psychoanalytic perspective* (p.p. 225-236). New York: Routledge.
33. de Decker A., Hermans D., Raes F., Eelen P. (2003) Autobiographical memory specificity and trauma in inpatients adolescents. *Journal of clinical child and adolescent psychology*, 32, 1, 22-31.
34. Eriksonas E. H. (2004) *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
35. Fogel A. (2001) A relational perspective on the development of the self and emotion. In H. Bosma, E. S. Kunnen (Ed.), *Identity and emotion: development through self-organization* (p.p.93-115). UK: Cambridge University Press.
36. Fonagy P. Target M. (2004) *Psychoanalytic theories: perspectives from developmental psychopathology*. London: Routledge.
37. Fonagy P. (2003) The interpersonal interpretive mechanism: the confluence of genetics and attachment theory in development. In V. Green (Ed.), *Emotional development, psychoanalysis, attachment theory and neuroscience: creating connections* (p.p. 107-126). New York: Brunner-Routledge.
38. Fonagy P., Target M., Gergely G., Allen J. G., Bateman A. W. (2003) The developmental roots of borderline personality disorder in early attachment relationships: a theory and some evidence. *Psychoanalytic inquiry: a topical journal for mental health professionals*, 23, 3, 412-459.
39. Fonagy P., Gergely G., Jurist E. L., Target M. (2002) *Affect regulation, mentalization and the development of the Self*. New York: Other Press.
40. Fonagy P. (2002) Multiple voices versus meta-cognition: an attachment theory perspective. In V. Sinason (Ed.), *Attachment, trauma and*

- multiplicity: working with dissociative identity disorder* (p.p. 71-85). New York: Routledge.
41. Fonagy P. (1991) Thinking about thinking: some clinical and theoretical considerations in the treatment of a borderline patient. *International journal of psychoanalysis*, 72, 4, 639-659.
 42. Emde R.N. (1999) Moving ahead: integrating influences of affective processes for development and for psychoanalysis. *The international journal of psychoanalysis*, 80 part 2, 317-341.
 43. Evans D.W., Seaman J.L. (2000) Developmental aspects of psychological defenses: their relation to self-complexity, self-perception and symptomatology in adolescents. *Child psychiatry and human development*, 30, 4, 237-254.
 44. Gailienė D. (2008) Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu. Monografija. Vilnius: Tyto Alba.
 45. Gerhardt S. (2004) Why love matters: how affection shapes a baby's brain. USA: Brunner- Routledge.
 46. Giedraitytė M., Bieliauskaitė R. (2006) Psichologinis atsparumas vaikystėje: sampratos problematika. *Psichologija: mokslo darbai*, 34, 7-19.
 47. Grigutytė N. (2008) Vaikystėje patirtos seksualinės prievartos įveika ir sąsajos su motinos kompleksu. G. Gudaitės (red.), *Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija* (p.p. 102- 133). Vilnius: VU leidykla.
 48. Gudaitė G. (2007) Klinikinis psichologinis vertinimas: užduotys ir taikymo principai. Vilnius: VU leidykla.
 49. Girdzijauskienė S. (2006) Kokybinis interviu. Vilnius: VU leidykla.
 50. Goštautas A., Pakrošnis R., Čepukienė V., Pilkauskienė I., Fleming J.S. (2007) Veiksniai, lemiantys paauglių sprendimų siekiančios terapijos trukmę. *Medicina*, 43, 8, 630-636.
 51. Grossman F.K., Beinashowitz J., Anderson L., Sakurai M., Finnin L., Flaherty M. (1992) Risk and resilience in young adolescent. *Journal of youth and adolescence*, 21, 5, 529-550.

52. Gustavson N., Mac Eachron A. (2008) Creating foster care biografies: a role of internet. *Journal of technology in humans services*, 26, 1, 45-55.
53. Habermas T., Bluck S. (2000) Getting a life: the emergence of the life story in adolescents. *Psychological bulletin*, 126, 748-769.
54. Hesse E. (1999) The adult attachment interview: historical and current perspectives// Handbook of attachment. In J. Cassidy & P. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 395: 433). New York: Guilford Press.
55. Hollway W., Jefferson T. (2000) Doing qualitative research differently: free association and the interview method. London: Sage publications
56. Holmes J. (1993) John Bowlby and attachment theory. London, New York: Routledge.
57. Hoopes J. L. (1990) Adoption and identity formation. In D.M. Brodzinsky, M.D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (p.p.144-166). New York, London: Oxford University Press.
58. Hopkins J. (2006) Individual psychotherapy for late- adopted children: how one new attachment can dacilitate another. In J. Kenrick, C. Lindsey, L. Tollemache (Ed.), *Creating new families: therapeutic approaches to fostering, adoption, and kinship care* (p.p. 95-106). London: Karnac Books.
59. Howe M.L. (2004) Early memory, early self, and the emergence of autobiographical memory. In Beike D. R., Lampinen J. M., Behrend D.A. (Ed.), *The self and memory* (p.p.45-72). East Sussex: Taylor and Francis Books, Inc.
60. Hunter M. (2001) Psychotherapy with young people in care: lost and found. USA: Brunner- Routledge.
61. Yehuda R., Kahana B., Binder-Brynes K., Southwick S. M., Mason J.M., Giller E.L. (1995) Low urinary cortisol excretion in Holocaust survivors with posttraumatic stress disorder. *American journal of psychiatry*, 152, 982- 986.
62. Jacoby M. (2006) Longing for paradise: psychological perspectives on an archetype. Canada: Inner city books.

63. Jacoby M. (1996) *The analytic encounter: transference and human relationship*. Canada: Inner city books.
64. Kaffemanienė I., Tamelytė D. (2008) Globos namų auklėtinių laisvalaikis ir popamokinis užimtumas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4, 20, 164-168.
65. Kalpokienė V. (2008) Elgesio sutrikimų turinčių paauglių Ego funkcijų ryšys su paauglystės krizės įveika. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
66. Kalpokienė V. (2005) Paauglių raida ir psichikos sutrikimai ego psichologijos požiūriu. *Psichologija: mokslo darbai*, 31, 1-11.
67. Kalpokienė V. Gudaitė G. (2007) Elgesio sutrikimų turinčių paauglių Ego funkcijos ir jų ryšys su įveikos strategijomis. *Psichologija: mokslo darbai*, 35, 35-54.
68. Kernberg O. (1976) *Object relation theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Arosen.
69. Kernberg P.F., Weiner A.S., Bardenstein K.K. (2000) *Personality disorders in children and adolescents*. New York: Basic books.
70. Knox J. (2003) Trauma and defenses: their root in relationship: an overview. *Journal of analytical psychology*, 48, 207-233.
71. van der Kolk B. (2008) Developmental trauma disorder: a new, rational diagnosis for children with complex trauma histories. In S. Benamer, K. White (Ed.), *Trauma and attachment* (p.p.45-60). London: Karnac books.
72. Kools S. M. (1997) Adolescents identity development in foster care. *Family relations*, 46, 3, 263-271.
73. Kreppner J.M., Rutter M., Beckett C., Castle J., Colvert E., Groothues C., Hawkins A., O'Connor T.G., Stevens S., Sonuga-Barke J.S. (2007) Normality and Impairment following profound early institutional deprivation: a longitudinal follow-up into early adolescence. *Developmental psychology*, 43, 4, 931-946.
74. Kroger J. (2000) *Identity development: adolescence through adulthood*. USA: Sage publications, Inc.

75. Kroger J. (2004) Identity in adolescence: the balance between self and other. New York: Routledge.
76. Lapsley D.K., Edgerton J. (2002) Separation-individuation, adult attachment style, and college adjustment. *Journal of counseling and development*, 80, 484-492.
77. Lapsley D.K., Aalsma M.C., Varshney N.M. (2001) A factor analytic and psychometric examination of pathology of separation-individuation. *Journal of clinical psychology*, 57, 7, 915-932.
78. Lawler S. (2008) Identity: sociological perspective. UK: Polity.
79. Levpušček M.P. (2006) Adolescent individualion in relation to parents and friends: age and gender differences. *European Hournal of developmental psychology*, 3, 2, 238-264.
80. Lock J. (1995) Acting out and the narrative function: reconsidering Peter Blos's concept of second individuation process. *American journal of psychotherapy*, 49, 4, 548-557.
81. Loftus E. F., Palmer J. C. (1974) Reconstruction of automobile destruction: an example of the interaction between language and memory. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 13, 585-589.
82. Luthar S.S. (1991) Vulnerability and resilience: a study of high risk adolescents. *Child development*, 62, 600- 612.
83. Luxenberg T. Spinazzola J., van der Kolk B. (2001) Complex trauma and disorder of extreme stress (DESNOS) diagnosis: assessment. *Direction in psychiatry*, 21, 25, 372-393.
84. Mahler M.S., Pine F., Bergman A. (1975) The Psychological Birth Of The Human Infant. Symbiosis and Individuation. New York: Basic books.
83. Marcia J. (1966) Development and validation of ego- identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551-558
85. Marsden P., Meyer C., Fuller M., Waller G. (2002) The relationship between eating psychopathology and separation-individuation in young nonclinical women. *Journal of nervous and mental diseases*, 190, 710-713.

86. McAdams D.P. (2004) Redemptive self: narrative identity in America today. In In Beike D. R., Lampinen J. M., Behrend D.A. (Ed.), *Memory and self* (p.p.95-115). East Sussex: Taylor and Francis Books, Inc.
87. Michelle M. (2009) Broken circles of different identities: an exploration of identity for children in out-of-home care in Queensland, Australia. *Child and family social work*, 14, 3, 311-321.
88. Midgley N. (2006) Psychoanalysis and qualitative psychology: complementary or contradictory paradigms? *Qualitative research in psychology*, 3, 213-231.
89. Midgley N. (2002) Child dissociation and it's roots in adulthood. In V. Sinason (Ed.), *Attachment, trauma and multiplicity: working with dissociative identity disorder* (37-51). New York: Routledge.
90. Milne L.C., Lancaster S. (2001) Predictors of depression in female adolescents. *Adolescence*, 36, 207-223.
91. Mollon P. (2002) Remembering trauma: a psychotherapist guid to memory and illusion. USA: Whurr publishers.
92. Moore D., Hotch D.F. (1983) The importance of different home-leaving strategies to late adolescents. *Adolescence*, 18, 115-119.
93. Mosek A. Adler L. (2001) The self concept of adolescent girls in non-relative versus in foster care. *International social work*, 44, 2, 149-162.
94. Nader K.O. (2006) Childhood trauma: the deeper wound. In J. P. Wilson (Ed.), *Postrumatic self : restoration meaning and wholeness to personality* (p.p.117-155). UK: Brunner- Routledge.
95. O'Kearney R., Perrot K. (2006) Trauma narratives in posttraumatic stress disorder: a review. *Journal of traumatic stress*, 19 , 1, 81-93.
96. Patton M. (1990) Qualitative evaluation and research methods. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
97. Pearce J.W., Pezzot-Pearce T.D. (2001) Psychotherapeutic approaches to children in foster care: guidance from attachment theory. *Child psychiatry and human development*, 32, 1, 19-44.

98. Pears K.C., Kim H. K., Fishes P.A. (2008) Psychosocial and cognitive functioning of children with specific profiles of maltreatment. *Child abuse and neglect*, 32, 10, 958-971.
99. Pillemer D. N. (1998) Momentous events, vivid memories. USA: Harvard University Press.
100. Polkinghorne D. E. (2005) Narrative configuration in qualitative analysis In R. Miller (Ed.), *Biographical research methods* part 2 (p.p.69-98). UK: Sage publications ltd.
101. Potter- Efron R., Potter- Efron P. Letting go of shame: understanding how shame affects your life. USA: Hazelden Publishing& Educational services.
102. Purnell C. (2008) Surviving the care system: a story of abandonment and reconnection. In S. Benamer, K. White (Ed.), *Trauma and attachment* (p.p.27-44). London: Karnac books.
103. Radzevičienė L. (2006) Globos namuose augančių kūdikių emocijų raida. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
104. Reber A. S. (1995) Dictionary of psychology. England: Penguin books.
105. Rice K. G., FitzGerald D. P., Whaley T. J., Gibbs C. L. (1995) Cross-sectional and longitudinal examination of attachment, separation-individuation, and college student adjustment. *Journal of counseling and development*, 73, 464-474.
106. Richardson S. (2008) The hungry self: working with attachment trauma and dissociation in survivors of childhood abuse. In S. Benamer, K.White (Ed.), *Trauma and attachment* (p.p.65-72). London: Karnac books.
107. Richardson S. (2002) Will you sit by her side? An attachment-based approach to work with dissociative conditions. In V. Sinason (Ed.) *Attachment, trauma and multiplicity: working with dissociative identity disorder* (149-165). New York: Routledge.
108. Rosenthal G. (1998) The Holocaust in three generations: families of victims and perpetrators of the Nazi regime. London: Cassell.

109. Rukšaitė G., Gudaitė G. (2008) Gelminio tapatumo pokyčiai ir asmenybės santykių sklaida ilgalaikėje psichoterapijoje. G. Gudaitės (sud.) *Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija* (p.p.75 -100). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
110. Sagi-Schwartz A., van Ijzendoorn M. H., Grossmann K. E., Joels T., Grossmann K., Scharf M., Koren- Karie N., Akalay S. (2003) Attachment and traumatic stress in female Holocaust child survivors and their daughters. *American journal of psychiatry*, 160, 6, 1086- 1093.
111. Samašonok K. (2009) Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvaus elgesio ugdymas (sis). Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas.
112. Samašonok K., Žukauskienė R., Gudonis V. (2006) Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinių strategijų ir elgesio bei emocinių problemų ypatumai. *Socialinis darbas: mokslo darbai*, 5, 2, 45-54.
113. Schacter D.L. (2001) The seven sins of memory: how the mind forgets and remembers. New York: Houghton Mifflin.
114. Scharf M. (2001) A “natural experiment” in childrearing ecologies and adolescents attachment and separation representations. *Child development*, 72, 1, 236-251.
115. Schechter M. D., Bertocci D. (1990) The meaning of the search. In D. Brodzinsky, M.D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (p.p.62-90). New York: Oxford university press.
116. Schofield G. Beek M. (2006) Attachment handbook for foster care and adoption. London: BAAF.
117. Seligman E. M. P. (1992) Helplessness: on depression, developmen, and death. San Francisco: W.H.Freeman and Company.
118. Schore A.N. (2004) The human unconsiuos: the development of the right brain and its role in early emotional life. In V. Green (Ed.), *Emotional development in psychoanalysis, attachment theory and neuroscience: creating connections* (p.p. 23-54). New York: Brunner- Routledge.

119. Schore A.N. (2001) The effect of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant mental health journal*, 22, 1-2, 201-269.
120. Silverman D. (2006) Interpreting qualitative data. London: Sage publications.
121. Singer J. A., Blagov P. (2004) The integrative function of narrative processing: autobiographical memory, self- defining memories, and the life story of identity. In Beike D. R., Lampinen J. M., Behrend D.A. (Ed.), *The self and memory* (p.p. 117-138). East Sussex: Taylor and Francis Books, Inc.
122. Spensley S. (2008) Adoption and adolescence: idealization and overvalued ideas. In D. Hindle, G. Shulman (Ed.) *The emotional experience of adoption: a psychoanalytic perspective* (p.p. 237-249). New York: Routledge.
123. Steel M. (2004) Attachment, actual experience and mental representation. In V. Green (Ed.), *Emotional development in psychoanalysis, attachment theory and neuroscience: creating connections* (p.p. 86-106). New York: Brunner- Routledge.
124. Stern D. (2000) *The Interpersonal world of the infant: a view from psychoanalysis and developmental psychology*. London: Basic books.
125. Steward M. S. (1993) Understanding children's memories of medical procedures: "He didn't touch me and it didn't hurt!". In C. A. Nelson (Ed.), *Memory and affect in development*, 26, 171 – 225.
126. Quintana S.M. Kerr J. (1993) Relational needs in late adolescent separation-individuation. *Journal of counseling and development*, 71, 349-354.
127. Quintana S.M. Lapsley D.K. (1990) Rapprochement in late adolescent separation-individuation: a structural equations approach. *Journal of adolescence*, 13, 371-385.

128. Tamašauskienė R. (2007) Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, socialinių vaidmenų supratimas ir priėmimas. *Jaunujų mokslininkų darbai*, 4, 15, 116-120.
129. Terr L. (1991) Childhood traumas: an outline and overview. *American journal of psychiatry*, 148, 10-20.
130. Triseliotis J., Hill M. (1990) Contrasting adoption, foster care, and residential rearing. In D. M. Brodzinsky, M, D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (p.p. 107-120). New York: Oxford university press.
131. Tyson P., Tyson R.L.(1990) *Psychoanalytic theories of development: an integration*. London, New York: Yale university press.
132. Vaičiulienė A. (2004) Paauglio psichologija. Vilnius: Presvika.
133. Vaičiulienė A. (1999) Tapatumas ir tapatumo krizė paauglystėje. *Psichologija: mokslo darbai*, 19, 108-117.
134. Vaičiulienė A. (1999) Paauglio tapatumo raida tėvų skyrybas patyrusioje šeimoje. *Psichologija: mokslo darbai*, 20, 32-40.
135. Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose. Socialinės paslaugos 2006 m. Statistikos departamentas. [žiūrėta 2009 m. liepos 30 d.] Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2047>
136. Vaillant G.E. (1992) *Ego mechanisms of defense: a guide for clinicians and researchers*. Washington: American psychiatric publishing, Inc.
137. Zbarauskaitė A. (2008) Globojamų paauglių mergaičių gėdos jausmo išgyvenimas psichoterapinėje grupėje. G. Gudaitė (sud.), *Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija* (p.p.156-182).Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
138. Waites E. A. (1997) *Memory quest: trauma and the search for personal history*. New York: Norton & Company, Inc.
139. Wassel S. (2008) Why is early development important?. In D. Hindle, G. Shulman (Ed.), *The emotional experience of adoption: a psychoanalytic perspective* (p.p. 42-56). New York: Routledge.

140. Wenar C., Kerig P. (2006) *Developmental psychopathology: from infancy through adolescence*. USA: Mc-Graw-Hill Humanities, Social sciences.
141. Wengraf T. (2004) *Qualitative research interviewing: biographic narratives and semi-structured methods*. London: Sage publications, Ltd.
142. Wengraf T. (2008) *Interviewing for life-histories, lived situations and ongoing personal experiencing using the Biographical-narrative interpretative method (BNIM): guide to BNIM interviewing and interpretation*. London: (electronic version).
143. White C., O'Brien K., Jackson L., Havalchak A., Philips C., Thomas P., Cabrera J. (2008) Ethnic identity development among adolescents in foster care. *Child and adolescents social work journal*, 25, 6, 497-515.
144. Wilkinson M. (2006) *Coming into mind: the mind – brain relationship: a Jungian clinical perspective*. UK: Routledge.
145. Wilson J.P. (2006) Trauma and the epigenesis of identity. In J. P Wilson (Ed.), *The Posttraumatic self: restoration meaning and wholeness to personality* (p.p.69- 71). UK: Brunner- Routledge.
146. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва, Издательская группа «Прогресс».
147. Кернберг О. (2005) Тяжелые расстройства личности. Москва: Независимая фирма „Класс“.
148. Кохут Х. (2003) Анализ самости. Москва: Когито-центр.
149. Мак-Вильямс Н. (2006) Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе. Москва: Независимая фирма „Класс“.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Informuotas sutikimas

Esu Asta Zbarauskaitė, Vilniaus Universiteto psichologijos studijų doktorantė. Šiuo metu rašau mokslinį darbą tema „Globos namuose gyvenančių paauglių taptatumo išgyvenimas: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė“. Šiuo tyrimu siekiama įsigilinti į globos namuose gyvenančių paauglių savęs ir gyvenimo supratimą bei praplėsti žinias apie įstaigose gyvenančių paauglių patyrimą, analizuojant jų papasakotas gyvenimo istorijas bei kitas anketas.

Tyrimas vyksta individualiai su kiekvienu tyrimo dalyviu atskiroje patalpoje. Tyrimo metu bus susitinkama su kiekvienu dalyviu tris kartus, kiekvieno susitikimo trukmė 1 val. Pokalbiai bus įrašomi diktofonu, o vėliau perrašomi į protokolus, tačiau laikantis konfidencialumo bus pakeičiamos arba užmaskuojamas pagrindinės paauglio asmenybės atskleidžiančios detalės.

Dalyvavimas tyrime yra visiškai savanoriškas ir iš jo galima pasitraukti bet kuriuo metu. Iškilus daugiau klausimų ar pastebėjimų po tyrimo, galite rašyti elektroniniu paštu: astazb@gmail.com arba skambinti telefonu: +37068873497.

Jei sutinkate dalyvauti tyrime, užpildykite žemiau pateiktą formą:

Aš, _____, sutinku dalyvauti tyrime „Globos namuose gyvenančių paauglių taptatumo išgyvenimas“.

Parašas _____

.Data _____

Priedas Nr. 2

Žemiau pateiktoje lentelėje pažymėkite kryžiu, kuriuos įvykius Jums teko išgyventi ar matyti, kai juos patiria Jums artimi žmonės.

Eil. Nr.	Įvykiai ir patyrimai	Ar jums pačiam teko patirti šiuos įvykius?	Ar buvote liudininkais, kaip šiuos įvykius išgyveno Jums artimi žmonės?	Kiek Jums buvo metų, kuomet išgyvenote ar matėte šiuos įvykius? Jei įvykiai kartojosi, nurodykite kiek Jums tuomet buvo metų (pvz. 10, 16 metų ir t.t.)
1.	Artimo žmogaus mirtis			
2.	Maisto ir vandens trūkumas			
3.	Išprievartavimas			
4.	Kankinimas			
5.	Grasinimai			
6.	Skendimas			
7.	Mėginimas nusižudyti			
8.	Patirtas apiplėšimas/vagystė			
9.	Abortas			
10.	Fizinė prievarta (mušimas ir pan.)			

11.	Pažeminimas (tyčiojimas, užgauliojimas ir kt.)			
12.	Persekiojimas			
13.	Autoavarija			
14.	Kitos pavojingos įvykiai avarijos, gaisras ar kt.			

Priedas Nr.3

Auksės nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santraukos

Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)	Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)
<p>1. Mergaitė gimė 1993 metais, romų tautybės moteriai. 4 dienų buvo rasta traukinyje su mama, iš kur pateko į ligoninę susirgusi meningitu. Motina nurodžiusi neteisingą adresą iš ligoninės išėjo ir daugiau apie ją negauta jokių žinių. Iki 7 mėnesių mergaitė gyveno ligoninėje.</p> <p>2. 7 mėn. buvo paimta į šeimyninio tipo globos namus, kur ją globojo viena pagrindinė globėja ir ją pavaduojanti asistentė. Šeimynoje jau gyveno keturi vyresni vaikai: dvi mergaitės (viena turinti organinį CNS pakenkimą su smulkiažidininę simptomatika) ir du berniukai.</p> <p>3. 2,5 - 7 metai vaikų keitimasis šeimoje – darželis. Savęs kaip kitokios nei kiti atradimas darželyje ir mokykloje. Sportas kaip atrama ir</p>	<p>1. Istoriją pradeda „...man taip sakė, tai turbūt tuo ir turiu tikėt“. „Gimiau aš kažkur, nieks nežino kur“, pamini patekimą į ligoninę ir tai, kad mama „pabėgo“.</p> <p>Tuomet pasakojimą pasuką iš globėjos: jos motyvaciją naujo vaiko paėmimui ir pirmą susitikimą save aprašo globėjos žodžiais: „didelės rudos išsigandusios akys, dreba.“.</p> <p>Gyvenimą globoje apibūdina: „ir gyvenau ir viskas man buvo gerai: ir čia brolis, ir čia sese.“. bei pabaigia globėjos, kuri stebėjo Auksę žaidžiant, žodžiais: „Nu jai viskas atrodo gerai“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: epinis pasakojimas)</p> <p>2. Pateikia tris istorijas apie savo supratimą, kad gyvena globos namuose: - šeimynoje gyvenanti mergina konflikto metu pasako „čia ne tavo mama, čia mes visi iš, čia</p>

<p>saviraiška.</p> <p>5. 8 -9 metai - muzikos mokykla. Patyčos mokykloje dėl tautybės ir šeimos. Globos namų šeimynoje stabilumo stoka dėl vaikų išėjimo iš globos.</p> <p>6. 10 metų – savo gebėjimų atradimas ir skleidimas, globos šeimynoje stabilumo stoka (vaikai nuolat keičiasi: 2 išeina, 1 apsigyvena, tik globėja išlieka) – nežinia susijusi su biologine šeima.</p> <p>7. 12 -13 metų - šeimynoje apsigyvena 7 metų mergaitė ir tais pačiais metais iš šeimynos išeina dvi vyresnės mergaitės: sulaukusios 16 metų pereina gyventi į kitą globos namų padalinį. Vėliau šeimynoje apsigyvena berniukas ir mergaitė, tačiau po keleto mėnesių grįžta į savo biologinę šeimą.</p> <p>8. 15 metų - šeimą papildo dvynukai, tačiau po pusės metų nutarta juos įvaikinti užsienyje. Globėja planuoja išeiti iš darbo. Mergaitė kelis kartus save sužaloja – susipjaustydama rankas. Pradedama draugauti su vaikinui. Tais pačiais metais baigia muzikos mokyklą, toliau lanko orkestro pamokas ir įstoja į gimnaziją.</p>	<p>ne šita mama mus pagimdė“. Tuomet globėja papasakoja Auksės gimimo istoriją, sakydama „aš tavęs nepalieku ir nepaliksiu ir tu mano “.</p> <p>- darželyje vaikas paklausia, kodėl mama (globėja) „sena“, o ji tokia „maža dar“, kas sukėlė mintis apie globą „lyg ir buvau pamiršus, kad čia vaikų namai“.</p> <p>- gyvenimo istorija tapo „migdomąja pasaka“, kurią sekdamas globėja. Priduria „augi ir supranti“, nes vaikai šeimynoje keičiasi, bet „niekaip negalėdavau patikėti“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: du pasakojimai)</p> <p>3.Pasakojimai apie mokyklą</p> <p>1 klasė: Patyčos dėl tautybės ir to, kad gyvena globoje. Apibūdina „agresyvi tada pasidariau, pradėjau muštis“, „ir iš vis nebendravau“.</p> <p>3-4 klasė: Neteisingi kaltinimai vagyste klasėje, dėl to, kad Auksė iš globos namų Nurodo, kad kartais apsverkdavo dėl „atsiminimų, kurių nėra, tik šiaip mintys“ ir labai pabrėžia „aš esu tokia pati kaip visi, bet mane tarytum išskiria“.</p> <p>5-8 klasė: vienatvės išgyvenimas ekskursijose ir kylantys klausimai apie tėvą. Apie jį nieko nežinau“, gimimo liudijime parašyta, tačiau „tokio žmogaus nėra“. Pasirenka poziciją: „ir man nereikia tėvo. Ir iš vis aš vyrų nemėgstu“.</p> <p>Konkretni situacija, kad mokykloje reikėjo giminės medį piešti,rašyti rašinius apie „šeimą, džiaugsmą, apie laimę“ ir vis gaudavosi pabrėžti, kad „aš tos šeimos neturiu“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>4. Dabartinė globos šeimyna „gerokai apirusi“, nes kitiems vaikams globėja, „nėra viskas, ką jie turi“. Ir priduria, kad „aš nepavydžiu, bet man nepatinka, kad jie turi“. Kai kiti vaikai išvažiuoja Auksė vengia būti</p>
--	--

	<p>namuose, nes globėjai reikia „net ir nuo manęs pailsėt“. Jaučiasi „iš vis viena kaip pirštas“. Ir tik globėjos giminės vadina savo giminėm, bet susimąsto „, pati save apgaudinėju taip sakydama“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: argumentavimas/apibūdinimas)</p> <p>5. Pasakoja apie pažeminimus, kuriuos patyrė muzikos mokykloje iš mokytojos. Mokytoja konflikto metu pavadino vaiknamiete, sakydama „aš žinau, kaip jus ten vaikų namuose auklėja“. Auksė namie pasakė, kad „į tą pamoką daugiau neisiu“. Globėja nuėjo į mokyklą pasikalbėti su mokytoja. Auksė nurodo, kad tik prieš egzaminą mokyti pradėjo, o į pamokas nėjo: „nepatiko ta atmosfera, kurioje aš buvau“. Iš baigiamojo egzamino gavo aštuonis, tačiau mokytoja parašė penkis, nes manė, kad nusirašė: „jinai netikėjo, aš ir pati netikėjau, kad kaip aš čia taip galiu“. Nurodo, kad dabar nemalonu mokytoją susitikti, nes ji maloni dabar „apsimetinėja žmogus, kuo jis pats nėra“, „gryniausia veidmainystė“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>6. Apibūdindama draugus teigia, kad pastebėjus „nelabai kokios kompanijos mane supo“, kad dabar negeria, nerūko ir draugų globos namuose nėra „niekada neturėjau ir neturėsiu“. Dabar ieško draugų, kurie labiau supranta ir pabrėžia, kad „aš nenoriu būti tokia [kaip biologiniai tėvai] ir turiu įdėti daug pastangų, kad būčiau kitokia“. Pabrėžia „aš žinau kokia esu, kokia noriu būti“, „nešluosiu aš gatvių“. Ir nurodo, kad anot globėjos turi išeiti „iš to blogo rato“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: vertinimas/argumentavimas)</p>
--	---

	<p>7. Nurodo, kad buvo trys mėnesiai, kuomet jai „niekas nesisekė“: nei mokslai, nei kovos menų treniruotės, nei muzika. Apibūdina, kad kiti „deda daug į mane vilčių“, o „aš nieko negalėjau padaryti“. Taip buvo „dėl to, kad jaučiausi viena“ ir tuomet galvojo „nu ir gerai, tegu nesiseka“. Viskas pasitaisė, kai susirado draugą, kuris „irgi labai daug blogo gyvenime matęs“. Pasakoja, kad jis „nusivylė gyvenimu“ ir priduria, kad pati ilgą laiką globos namuose buvo „pajuokos objektas“. Siekė atgaivinti draugo svajones ir pabrėžia, kad abu jas įgyvendino: Auksė įstojo į gimnaziją.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas/pranešimas)</p> <p>8. Pereina prie ateities aprašymo sakydama, kad praėjusiai mokslo metais daug spragų paliko, nauja mokykla ir iššūkiai „nesu tokia durna ir susiimsiu“, „bent jau, kad pastangos tegu nekrenta“. Išreiškia svajones apie būsimą profesiją, siejamą su kalbomis, kurios sekasi ir kad bendrauti su „žmonėmis, o ne su kompiuteriu“.</p> <p>Apibendrina, kad „daug tam mano gyvenime nuopuolių ir vėl pakilimų“, kartais „nieko negalintis jautiesi“. Nori, jog iš jos „gyvenimo neišeitų Dievas“, nes jai sunkiu laikotarpiu keli artimi žmonės meldėsi ir ji pati pradėjo tikėti „dėl to, kad man pačiai to reikėjo ir dabar man to reikia“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: vertinimas/argumentavimas)</p> <p>9. Nurodo, kad „prie savo klasės nepritapau“, nors „visi iš manęs ėmė pavyzdį“, dažnai jausdavosi „balta varna“, nurodo, kad jai klasiškai „tušti ir buki“ atrodo ir jos manymu</p>
--	--

	<p>„jiems nieko švento nėra“ ir jie savo elgesiu „žlugdo“ savo šeimas. Todėl jos draugai sportininkai ir daug vyresni.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/argumentavimas)</p>
--	--

Andriaus nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santraukos

Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)	Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)
<p>1. Mama, užaugusi globos namuose, būdama 14 metų pradėjo nebudama santuokoje gyventi su 10 metų vyresniu tadžikų kilmės vyru. Pora susilaukė trijų vaikų: vyriausio berniuko ir dviejų jaunesnių mergaičių. Tėvas girtavo ir mušė mamą. Kai berniukui buvo penkeri, mergaitei ketveri ir jaunesnei mergaitei vieneri, mama susilaukė Andriaus.</p>	<p>1. Sportuoja, „važinėju į varžybas visokias“, „patinka laimėt, nepatinka pralaimėt. Kaip visiems“.</p> <p>Keliuose stalo teniso turnyruose užėmė 2 vietas: priešininkas „sukčiavo“ „o gal aš tiesiog blogiau žaidžiau“, o trečiam - pirmą - „vis tiek išplėšiau pergalę, bet ne visas“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p>
<p>2. Po pusės metų mama pradėjo lauktis dar kartą. Dėl nepriežiūros ir tėvo mušamo, vaikai kurį laiką gyveno pas tetą (mamos pusseserę), bet vėliau visi keturi, neatimant motinystės teisių, buvo apgyvendinti valstybiniuose globos namuose (auklėtojos nuolat keitėsi).</p>	<p>2. Paskutinis apsilankymas ir svečiavimasis pas biologinius gimines. „Šiaip bendravimas ten giminių patiko“, paskutinis susitikimas nuvytlė, nes dėl nelaimės giminės šeimoje teko greit išvažiuot – „pagalvojau, kad neapsimokėjo važiuot“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p>
<p>3. Andriui 2 metai – gimus mergaitei (5 vaikui šeimoje) po pusės metų mama rasta mirusi, nukritusi nuo laiptų. Kadangi tėvas atsisakė vaikais rūpintis, visi penki apgyvendinti šeimyninio tipo globos namuose, kur jais rūpinosi viena pagrindinė globėja, padedant asistentei.</p>	<p>3. Pirmas susitikimas džiugino „sklandžiai“, „atvažiavau patenkintas, nenusivylęs, kad ten buvau, artimiau susipažinau su pusbroliais, dėdėm, tetom. Šio susitikimo metu apibūdina: „prie kompo sėdėjau“</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas)</p>
<p>4. Nuo 3 metų berniukas lankė darželį. Andrius naktimis šlapinosi į lovą. Tėvas parašė vieną laišką. Vyresnė sesuo dažnai patekdavo į policiją, psichiatrinę ligoninę ir buvo gydoma dėl emocinių ir elgesio problemų.</p>	<p>4. „7, 8, 9 – apie save daugiau pradėjau galvot.“</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas)</p> <p>5. Globėjos pasikeitimas dėl „sesės</p>

<p>5. 7 metų pradėjo lankyti mokyklą. Tais metais šeimyną papildė dviejų metų berniukas, o po vienerių metų dar vienas vienerių metų berniukas. Kai Andriui suėjo 9 metai, jo globėja sumušė Andriaus metais vyresnę seserį dėl to buvo atleista iš darbo. Šeimyną apsiėmė globoti nauja, anksčiau kitoje šeimynoje asistente dirbusi moteris. 10 metų Andrius pirmą kartą su globėja aplanko savo giminėmis. Lanko futbolo treniruotes.</p> <p>6. Kai Andriui suėjo 11 metų - šeimą palieka vyresnis brolis, pereina į kitą globos namų padalinį. Vyresnė sesuo kelis kartus pabėga iš namų, nelanko mokyklos. Mergaitė apgyvendinama specialiojoje globos įstaigoje. Andriui 12 metų (6 klasė) – klasėje surenkami parašai iš vaikų ir jų tėvų, kad berniuką šalinti iš klasės, tuo pat metu, kitos klasės surenka parašus, kad jo į jų klasę nepriimtų.</p> <p>7. 13 - 14 metų pradėjo lankyti stalo tenisą, tačiau po metų pakeitė vėl į futbolą. Po metų pradėjo lankyti krepšinį. 15 metų praleidinėjo pamokas mokykloje, 6 dalykai neatestuoti. Po aštuonių klasių įstojo į profesinę mokyklą, pasirinko statybininko profesiją.</p>	<p>primušimo”.</p> <p>Džiaugiasi dėl pasikeitimo “tikrai gera mama ir geresnė”, “daugiau žinanti, kaip elgtis su vaikais”, buvusi globėja “ per šikną iš šlepetės ir į viršų”. “Laukdavau tik kad teta grįš”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas/argumentavimas)</p> <p>6. Šuniuko atsiradimas namuose: “jis toks fainas man bent jau” planai, kaip juo rūpinsis “išvesim, galėsime vedžiot visaip”</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas/pranešimas)</p> <p>7. .Apsilankymas Italijos akvaparke – susirgo ausies uždegimu “nemanau, kad nuo slėgio, purvino vandens. Arba aš tiesiog pats nesiprausdavau” “Skaudėjo labai” Lietuvos akvaparkas –saugesnis “uždaros čiuožyklos “ “tam neužsimuši ten”. Rizikavimas čiuožiant “buvo baisu, bet vėliau jau ne”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/argumentavimas)</p>
---	--

Beno nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santraukos

Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)	Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)
<p>1.Šeima gyveno kaime ir prieš gimstant berniukui turėjo dvi mergaites 12 ir 4 metų. Berniukas Benas gimė 1991 metais.</p> <p>2. Nuo vienerių metų berniukas lanko savaitinį darželį. Vyriausia mergaitė gyvena pas tetą (tėvo seserį). 1993 metais šeima</p>	<p>1.(nutraukia instrukciją po žodžių „pradėk nuo ten kur nori“) “Bet jeigu aš ten tik nuo dviejų metų.” (Pasakojamo teksto tipas: argumentavimas)</p> <p>2.(pabaigus instrukciją) Pasakojo, kad nuo dviejų metų gyvena globoje sakydamas, “aš pats</p>

<p>patenka į socialinių darbuotojų įskaitą dėl girtavimo ir nesirūpinimo vaikais.</p> <p>3. Tėvas nuskendo 1994. Tais pačiais metais berniukas su keturiais metais vyresne seserimi apgyvendinami valstybiniuose globos namuose (grupėje gyvena nuo 13 iki 16 vaikų) - mama jų nelanko. Vyriausia sesuo pasilieka gyventi pas globėjus (tėvo seserį ir jos vyrą).</p> <p>4. 1995 metais (Benui 4 metai) mama dėl vagysčių nuteisiama keturiems metams kalėjimo. Berniukas ir jo sesuo apie tai sužino po pusės metų. Tais pačiais metais Beną ir jo keturiais metais vyresnę seserį vasarai pasiima vyriausios sesers globėjus.</p> <p>5. Benas ir jo sesuo nuo šešių metų kiekvienas vasaros atostogas, kartais ir žiemos praleidžia vyriausios sesers ir jos globėjų šeimoje. 7 metų pradeda lankyti mokyklą ir yra tiriamas pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, nustatomi emocijų ir elgesio sunkumai, o vėliau specifiniai pažinimo sutrikimai bei paskiriama –adaptuota mokymosi programa.</p> <p>6. Berniukas būdamas aštuonių gauna stiprią lytinio organo traumą.</p> <p>7. Kai berniukui sueina 14, mamai, dėl visiško nesidomėjimo vaikais, apribojamos motinystės teisės. Būdamas 15 metų, Benas pradeda intensyviai sportuoti, lanko lengvąją atletiką.</p> <p>8. Kai Benui sueina 16 metų, jo sesuo išvyksta iš globos namų: mokyti į kitą miestą, įstoja į universitetą. Po metų miršta jo mama, apie ką jis sužino iš savo sesers, laidotuvėse nedalyvauja.</p>	<p>nesupratau, kaip aš čia papuoliau” pabrėžia, kad mama gėrė ir priduria “ir mus čia atvežė kažkaip ir aš nežinojau”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas/ argumentavimas)</p> <p>3. Kaip pirmą kartą suprato, kad gyvena vaikų namuose. “sako: čia yra vaikų namai”. Benas nurodo, kad nelabai suprato, ką tai reiškia bei priduria “ daug vaikų, gal kaip koks darželis”</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>4. Pamini seserį su kuria gyveno globos namuose “ paskui dar seserį turėjau”, ir akcentuoja, kad ji studijuoja kitam mieste bei pamini save “o aš dešimtoj”. Pereina prie antros vyriausios sesers paminėdamas jos darbą ir amžių ir priduria “atvažinėja pas mane. Pasiims atostogom”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas)</p> <p>5. Grįžta prie savo vaikystės teigiamo apibūdinimo “faina” “susiradau daug draugų“ bei priduria vėliau “su draugais linksniau”. Taip pat pamini, kad su auklėtojom “susipažinau”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas)</p> <p>6. Išreiškia džiaugsmą, kad globos namuose geriau nei “negu matyt ten savo tą gyvenimą”. Nurodo, kad būtų matęs gėrimą ir muštynes. Priduria, kad “paskui užaugsi, pats paskui darysi..” bei apibendrina “va taip ir būna čia”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: argumentavimas)</p> <p>7. Atsargiai pamini, kad “būna kartais, kad susimušam tenais, visą laiką arba keiksmažodžiais..” ir greitai užbaigia “nu ką viskas”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas)</p> <p>8. (perklausus) priduria “ai buvau, nu ten biški</p>
---	--

	<p>prie mirties” ir papasakoja istoriją, kaip susižalojo savo lytinį organą bei buvo vežamas greitąja pagalba. Bei užbaigia sakydamas „va taip va ir gyvenu“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p>
--	---

Brigitos nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santraukos

<p>Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)</p>	<p>Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)</p>
<p>1. Mama, rusų tautybės, visą gyvenimą gyvenanti Lietuvoje. Gyveno vieno kambario bendrabučio tipo bute ir su vyru, kuris taip pat rusas, turėjo 4 vaikus- berniukus.</p> <p>2.Pirmas vyras mirė 1990 m. Tais pačiais metais mama pradėjo gyventi su nauju vyru ir susilaukė mergaitės Brigitos.</p> <p>3.Sekančiais metais motina su nauju sugyventiniu susilaukė dar dviejų vaikų – berniukų. Namuose pradeda lankytis vaikų teisių inspektorai dėl įtarimų, kad namuose girtuokliuojama ir vaikai mušami.</p> <p>4. 1994 metais motina kitų vaikų akivaizdoje užmuša penkių metų sūnų ir kūną paslepia. Brigita tuo metu gyvena namuose.</p> <p>5. Po metų vyresni berniukai dėl nudegimų ir sumušimų patenka į ligoninę bei prasitaria apie brolio mirtį. Teismo nuosprendžiu mama nuteisiama kalėti aštuonerius metus.</p> <p>6. Brigita ir vienas keturiais metais vyresnis brolis apgyvendinami tuose pačiuose valstybiniuose globos namuose skirtingose amžiaus grupėse. Brigita apgyvendinama grupėje, kuriuoje vaikų skaičius svyruoja nuo 18 iki 21 bei auklėtojos nuolat keičiasi, brolis apgyvendinamas kitoje</p>	<p>1.(po pusės instrukcijos) nutraukia “Nežinau nuo ko pradėti”</p> <p>2.(po pertraukos ir kelių perklausimų) nurodo, kad dabar negalvoja. Priduria “nežinau aš kaip, nežinau aš ką sakyti”</p> <p>3.(tris kartus perklausus, atsakė nežinau. Juokiasi, dūsauja) tuomet pakartoja, kad nelabai ką prisimena. Išvardina, ką prisimena :” kaip mane visi prižiūrėjo, vežiodavo visur’ bei priduria po kelių sekundžių “padėdavo man, kai reikėdavo”. Ir gale vėl pakartoja “daugiau tai.. nežinau kažkaip”</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas/pranešimas)</p> <p>4.(perklausus ir pabrėžus, kad nėra teisingų ir klaidingų atsakymų) Palygina savo globos namus ir kitus, kuriuose lankėsi pas draugę “ten būdavo taisyklės griežtesnės” ir priduria, “ o čionai vaikų namuose ..švelniau viskas... kad vaikai būtų su meile”. Bei priduria “mūsų vaikų namuose viskas yra, ko mums reikia būtiniausiai”. Ir vėl pabaigia “nežinau, ką sakyt”.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: apibūdinimas)</p> <p>5.(Perklausus vėl apie išgyvenimus)</p>

<p>grupėje. Kiti broliai gyvena skirtingose specialiosiose įstaigose.</p> <p>7. 15 metų Brigita pakeičia mokyklą. Tais pačiais metais brolis išeina iš globos namų. Mergina vasaras leidžia stovyklose. Lanko krepšinio būrelį.</p>	<p>pakartoja "nežinau".</p>
---	-----------------------------

Edgaro nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santrauka

<p>Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)</p>	<p>Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)</p>
<p>1. Berniukas Edgaras gimė lenkės moters neturinčios Lietuvos pilietybės ir čigono šeimoje. Šeima gyveno bendrabučio tipo bute, name turinčiame landynės reputaciją.</p> <p>2. Po dviejų metų gimė antras berniukas.</p> <p>3. Edgarui 8-10 metų butas buvo konfiskuotas dėl skolų nemokėjimo. Berniukai su mama persikėlė gyventi pas močiutę (mamos mamą). Nuo to laiko tėvas vaikais daugiau nesidomėjo. Mama niekur nedirbo. Berniukai rūsyje padaro gaisrą dėl ko skiriama bauda.</p> <p>4. Kai Edgarui sueina 11 metų butas buvo parduotas. Močiutė išsikėlė gyventi į sodą, o berniukai su mama į kitą butą. Mama namuose su kompanijomis vartoja narkotikus. Edgarui šeštoje klasėje dėl mokyklos nelankymo neatestuojami visi dalykai.</p> <p>5. Kai Edgarui sueina 12 metų mama berniukų akivaizdoje suimama ir pasodinama į kalėjimą. Berniukai gyvena pas mamos draugus pusę metų, šeimoje gyvena dar trys vaikai. Žaisdamas Edgaras padega brolių su kailiniais – apdega brolio plaukai ir antakiai.</p>	<p>1. Pradedama pasakojimą nuo to, kaip gyveno bendrabučio tipo name „su broliu.. nu gyvenom su mama“ ir nurodo, kad gyveno „neturtingai“. Apibūdina, kad su broliu būdavo „išdykę“, „nebuvom tokie geri“, „prisidirbdavom“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p> <p>2. Persikraustymai paauglystėje – pirmą kartą su mama ir broliu pas močiutę. Močiutė išlaikė šeimą, mama ieškojosi darbo ir priduria „mokyklą lankėm gerai“. Pereina prie antro persikraustymo bei apibūdina „galima sakyti viskas pablogėjo“, kadangi mama „susidėjo ne su tokiais žmonėmis... narkomanais dar ten“. Apibūdina, kad su broliu „neturėjo ramybės“, „prašydavom, bet nieko nesigaudavo“. Ir nurodo, kad tada nelankė mokyklos „ten jau patys blogi būdavom“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p> <p>3. Mama „atsisėda“ į kalėjimą ir berniukai pusę metų gyvena pas mamos draugus, auginančius savo tris vaikus. Apibūdina gyvenimą šeimoje „šimtą kart geriau ir pavalgyt būdavo ir pamiegot“. Tačiau greitai priduria, kad mama grįžo „apsidžiaugėm aišku“ ir mėgino gyventi kitaip „apsimastė, negėrė“.</p>

<p>6. Po pusės metų mama grįžta iš kalėjimo ir vėl pradeda gyventi kartu su berniukais. Tačiau po kelių mėnesių suimama kitame mieste už pinigų klastojimą. Berniukai, kuri laiką gyvena vieni, vėliau apsigyvena pas močiutę sode, tačiau iš ten dažnai pabėga ir gyvena kitame mieste gatvėje. Po kelių savaitių policija berniukus gražina pas močiutę.</p> <p>7. Po kelių mėnesių močiutė praneša apie berniukus VTAT ir jie apgyvendinami vaikų globos namuose, skirtingose šeimynose. Tais pačiais metais Edgaras paliekamas antrais metais ir kartoja kursą. Po metų leidžiamas ilgas pasimatymas su mama kalėjime, vėliau susirašinėja laiškais.</p>	<p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p> <p>4. Antrą kartą mama patenka į kalėjimą, Edgaras nurodo, kad ji „užsiėminėjo kitais, nu irgi vėl blogų dalykų“ bei suimama priešinosi. Pridūria, kad su broliu gyveno pas močiutę sakydamas „viskas normaliai sode“ ir papaskoja, kaip iš jos pabėgo pridurdamas, kad „nu mes nežinojom, kad jinai [mama] dar uždaryta kalėjime.“ Smulkiai aprašo savo nuotykius didmiestyje, kaip prasimanydavo maisto ir kaip vėliau policija gražino pas močiutę. Nurodo, kad iš močiutės pabėgo antrą kartą „bastėmės, kur galėjom“, tačiau grįžo patys.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p> <p>5. Pereina prie smulkaus pasakojimo, kaip apsigyveno vaikų globos namuose. Apibūdina, kad „buvom blogi“ „močiutę nervinom“ ir priduria, kad „močiutei nusibodo“, dėl to ji iškvietė policija ir Edgaras su broliu buvo nuvežti į globos namus. Apibūdina, kad brolis „verkė“, bet „vėliau kažkaip pralinks mėjom“. Pasako, kad nenorėjo į globos namus, nes ten „labai žiauru: nėra nei laisvės, neišleidžia į miestą“, o laisvėj „nieks neaiškina“ bei pridūria, kad suėjo trys metai, kaip gyvena globos namuose.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas/argumentavimas)</p> <p>6. Pasako, kad pradžioje sekėsi globos namuose gerai, o vėliau, kai priprato „pablogėjom“ ir priduria „viskas biški normaliai buvo“. Spetintoj klasėj neigiamų pažymių buvo ir kad labai norėjo lankyti boksa. Nurodo, kad rūkė ir „sunku mest“, nuobaudas atlikdavo dėl rūkymo „parašai ir vėl rūkai“, bet „buvo dienų, kada</p>
--	---

	<p>susimasčiau, kad blogai darau“ – pradėjo lankyti treniruotes, bet metė „vėl mano elgesys pablogėjo“. Ir pridūria, kad dabar „normaliai klostos“ ir kad pradėjus lankyti treniruotes „elgesys pasikeistų“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: vertinimas)</p> <p>7.Papasakoja, kad svarbiausias įvykis buvo kuomet mamą ir patėvį policija sulaikė – jam matant: „graudu buvo“, „pasimetėm“ ir nurodo, kad „šeimos nėra, vieni mieste“.</p> <p>Bet pereina prie „įdomiausio nuotykiu“ – kuomet aplanko mama kalėjime ilgajam pasimatymui, „įdomu tenais pabūti, viską“, o dabar laiškais ir telefonu palaiko santykius.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>8.Pereina prie globos namų, sakydamas, kad „viskas“ gerai „pavalgyt, pamiegot“, bet priduria, kad „laisvės nėra“. Nurodo, kad „jeigu būtų elgesys gal geras“, „išleistų kur nors“. Ir priduria, kad dabar „man kažkaip levai“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: vertinimas/ argumentavimas)</p>
--	---

Eglės nugyvento gyvenimo ir papasakotos gyvenimo istorijos santraukos

Nugyventas gyvenimas (biografinių duomenų chronologija)	Pasakota gyvenimo istorija (pirmame interviu atsiskleidžiančios temos)
<p>1. Šeima gyveno miestelyje: tėvas dailidė, o mama dirbo ūkinius darbus. Jiems 1993 metais gimė pirmas vaikas, mergaitė Eglė.</p> <p>2.Kai Eglė buvo trys metai gimė brolis. Mergaitė pradeda lankyti savaitinį darželį, namuose būna tik savaitgaliais.</p> <p>3. Eglei spetyni metai – mergaitė pradeda lankyti mokyklą ir apgyvendinama laikinos globos institucijoje – savaitgalius praleidžia</p>	<p>1.Pamini, kad savaitiniam darželyje „nuo pirmos klasės“. Po keturių metų perkėlė į globos namus, nes tėvai „neprižiūrėjo mūsų“. Tuomet sako „atėmė mūsų...mūsų visų teises, nu tėvų teises“.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas)</p> <p>2.Namuose vykdavo muštynės „dalyvaudavom ir mes, vaikai“. Priduria, kad mama buvo „smarkiai“ mušama.</p> <p>(Pasakojamo teksto tipas: pranešimas)</p>

<p>namuose. Tai pačiais metais gimsta dar vienas brolis.</p> <p>4. Eglei 9 metai, gimsta trečias brolis. Mama neoficialiai išsiskiria su tėvu ir pradeda gyventi su nauju sugyventiniu - buvusiu kaimynu.</p> <p>5. Kai merginai buvo 10 metų, ją kartu su trim mažesniais broliais apgyvendino valstybiniuose globos namuose. Eglė pateko į vieną grupę su 7 metų broliu (šeimynoje gyvena nuo 13 iki 15 vaikų). Du mažesni 3 ir 1 metų apgyvendinti kitose grupėse. Tėvams apribojamos tėvystės teisės.</p> <p>6. Broliai išėigines praleisdavo pas močiutę, o Eglei pas globėją (močiutės brolio žmoną).</p> <p>7. Kai Eglei buvo 14 metų du jos mažesnius brolius 7 ir 6 metų įvaikino į užsienį. Tais pačiais metais buvo nužudyta jos mama.</p>	<p>3.Mama pradėjo gyventi su „sugyventiniu“ bei žiemos atostogų metu įvyko muštynės, nes „ neno... nemokėjo su saiku gerti“. Apibūdina, kad „kraujai taškėsi“ ir „mano mažiuką brolių į pečių mėgino įkišti“. Nurodo, kad viena pabėgo pas močiutę ir visi vaikai buvo gražinti į globą. (Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>4.Pamini, kad prieš metus „mano tris...du brolius“ įsivaikino į užsienį. Jie „buvo parašę laišką“ su nuotraukom ir priduria „gerai matosi gyvena, jiem ten patinka“. (Pasakojamo teksto tipas: pranešimas/apibūdinimas)</p> <p>5.Daugiau sunkiai prisimena ir sako, kad visi prisiminimai „panašūs visi tokie va, nu grynai ten smurtas šeimoje“. Ir priduria: „nu tiesiog net nežinau“. (Pasakojamo teksto tipas: argumentavimas)</p> <p>6.Pamini, kad labai gaudavo nuo mamos „už tai, ko nesu padarius“. Papasakoja situaciją, kad kai mama su kaimyne kava gėrė, mažas brolis išgėrė kalio permanganato. Priduria „iki šiol visą laiką kaltina mane, kad aš jam įkišau“. Apibendrina „tokia va kaltė visą laiką būdavo“, „atstumta visą laiką būdavau“ ir paaiškina, kad močiutė jos nemėgo „ir iki šiol nemėgsta“. (Pasakojamo teksto tipas: pasakojimas)</p> <p>7.„Šiais metais, nee, anais, nu jo septintais“ mama buvo nudurta naktį, moters kuri galvojo, kad ji ėjo pas jos vyrą. Priduria „ tada ją nudūrė.. ir mirė.. ir toliau nežinau“. (Pasakojamo teksto tipas: pranešimas)</p> <p>8.„Visai svarbu..... net ir jeigu ir sunku, žinai, kad pasakai... jeigu kyla...“ Kaip ir viskas“. (Pasakojamo teksto tipas: argumentavimas)</p>
---	--

Priedas Nr.4

Gyvenimo istorijos pasakojimo tipai (Wengraf, 2004).

Eil. Nr.	Interviu teksto tipo pavadinimas	Teksto tipo apibūdinimas
1.	Apibūdinimas	Tvirtinimas, kad tam tikra realybė turi tam tikras savybes, tačiau be laiko linijos ir istorinės perspektyvos. Nėra pastangų sukurti istoriją ir ją papasakoti, o tiesiog žmogaus ar situacijos apibūdinimas. Pavyzdžiui: „labai juokinga močiutė, linksma, daug dirba“, „ <i>mūsų globos namuose yra visko, ko mums būtiniausiai reikia</i> “.
2.	Argumentacija	Tai argumentų, teorijos pristatymas ir tam tikros savo pozicijos pasirinkimas. Dažniausiai argumentacija pateikiama iš dabartinės pozicijos, tačiau kartais dominuoja praeities perspektyva arba abiejų perspektyvų samplaika. Argumentacija paprastai pasakojama atskirai ir yra nesusijusi su kitais pasakojimais. Kartais argumentacija išreiškiama kaip atviras „nepritarimas“ priešingai pozicijai. Pavyzdžiui: „ <i>Jie savo elgesiu – gerdami, negrįždami laiku namo – patys griaua savo šeimas. Jiems nieko švento nėra</i> .“
3.	Pranešimas	Tai toks pasakojimo tipas, kai pateikiama įvykių, patirties ir veiksmų seka, tačiau gana sausa forma, nėra emociškai įsitraukiama (didelė distancija). Labai dažnai tai – įvykių apžvalga, kuri vėliau gali būti išplėsta į pasakojimą. Gana dažnai tokie pranešimai apima palyginti ilgą laiko tarpą. Pagrindinis skirtumas nuo pasakojimo – įsitraukimas ir gylis. Pavyzdžiui: „ <i>Pradžioj gyvenau savaitiniame darželyje. Kai buvo 11 man.... tėvam apribojo teises ir taip atsiradau čia</i> .“

4.	Pasakojimas (naratyvas)	<p>Tai istorijos pasakojimas, kuriame įvykis Y seka įvykį X, o įvykis Z seka įvykį Y pagal priežastinius ryšius arba dėl to, kad taip buvo. Istorija gausi detalių, kartais pasakojama esamuoju laiku, labai gyvai tą įvykį išgyvenant. Dažnai pasitaiko tiesioginės kalbos žodžių, tarsi kalbėtų aktoriai. Pavyzdžiui: <i>„Tada mane kažkaip tais nuvedė mokytoja į atskirą kambarį ir sako: „Ko tu mušiesi? Gi seniau tokia nebuvai?“ Sakau: „Dėl to, kad [berniuko VARDAS] iš manęs šaiposi.“ Ir apsiverkiau. Ir mokytoja sako: „Mes su juo pakalbėsime, kad taip nebūtų.“ Ir kalbėjome su tuo [berniuko VARDAS] ilgai ilgai, ir viskas tuo baigėsi, kad net nedrįso nieko man daugiau sakyti.“</i></p>
5.	Įvertinimas	<p>Tai tarsi istorijos moralas - kartais kaip trumpas pranešimas, o kartais kaip ilgas pasakojimas, dažniausiai pateikiamas prieš istorijos pasakojimą arba po jo. Pavyzdžiui: <i>„Taigi įvairus tas mano gyvenimas buvo: visokių nuopuolių ir pakilimų pilna jame...“</i></p>

Priedas Nr. 5

Kai kurių naudojamų sąvokų apibrėžimai

Ego – labiau sąmoninga psichikos dalis, kuri daugiausia vadovaudamasi realybės principu tarp išorinės realybės ir kitų psichikos struktūros dalių (Reber, 1995)

Išgyvenimas – patyrimo apspręstas subjektyvumas (Wengraf, 2008), kurį sudaro:

- prasmės savo patyrimui suteikimas,
- emocijos, suteikiančios patyrimui svarbą,
- būdai, kuriais siekiama apsisaugoti nuo nepriimtino patyrimo poveikio ir išsaugoti teigiamą tapatumo jausmą (defended subjectivity) (Hollway, Jefferson, 2000).

Mentalizacija – tai savo ir kitų vidinių būsenų supratimas analizuojant elgesį, kas taip pat apibrėžiama kaip refleksijos funkcija, besivystanti prieraišumo santykių kontekste (Fonagy, Gergely, Jurist, Target, 2002).

Psichologiniai gynybos mechanizmai – tai psichologinės strategijos leidžiančios susitvarkyti su realybe palaikant optimalią emocinę distanciją (Knox, 2003).

Vidinės reprezentacijos – psichinis savęs, kitų žmonių ir santykių vaizdinys, esantis vidiniame pasaulyje. Šis vaizdinys kuriamas remiantis realiais prieraišumo santykiais, tačiau taip pat yra iškraipomas, siekiant išlaikyti optimalią emocinę distanciją santykiuje (Schofield, Beek, 2006)

Tapatumas – dinamiška, save apibrėžianti sistema, besivystanti tarpasmeniniuose santykiuose, kurios pagrindas glūdi emocijose (Kunnen,

Bosma, 2001). Paauglystėje formuojantis tapatumui vyksta intrapsichiniai pasikeitimai:

- **Atsiskyrimas ir individuacija** – tai atsiskyrimo nuo tėvų procesas, kuriame įgyjamos aiškios savo ir objekto reprezentacijų ribos (Blos, 1962), pasakojimuose atsiskleidžiantis, kaip autonomiško pasakotojo „Aš“ įtvirtinimas tarpasmeniniuose santykiuose.
- **Patyrimo integracija** – tai kilusių emocijų, analizuojat savo patyrimą supratimas, įvardinimas bei emocinės distancijos su patyrimu reguliavimas psichologinių gynybos mechanizmų pagalba.
- **Ego tęstinumas** – tai savęs laiko perspektyvoje suvokimas: išlaikant autentišką ryšį su savo praeitimi, priimant savo dabarties realybę ir savo ateities perspektyvos numatymas, planavimas (Akhtar, 2004).

Trauma – tai intensyvus skausmingas patyrimas su kuriuo asmens Ego yra nepajėgus susidoroti (Tyson, Tyson, 1990)

PADĖKA

Ši disertacija buvo ilgas ir sudėtingas apmastytų ir rašymo procesas, kurio užbaigimas būtų neįmanomas be daugelių žmonių pagalbos. Pirmiausia norėčiau padėkoti šio darbo vadovei doc. dr. Danguolei Čekuolienei, suteikusiai galimybę tyrinėti man įdomią sritį, gilintis į gana naujus tyrimo metodus bei teikusiai kritiką, leidusią tobulinti šį darbą. Taip pat norėčiau paminėti, jog šiam darbui buvo itin vertingi prof. habil. dr. Gražinos Gudaitės patarimai ir pastabos leidusios gilintis bei rasti išeitį iš aklaviečių, kurių išties buvo tiek planuojant tyrimą, tiek jį atliekant, tiek analizuojant duomenis.

Norėčiau taip pat paminėti kolegas ir autorius, kurių optimizmas ir dalinimasis tiek savo žiniomis, tiek patirtimi skatino gilintis į kokybinius metodus bei neprarasti pasitikėjimo savimi – tai biografinio pasakojimo interpretacinio metodo autoriai Tom Wengraf ir dr. Prue Chamberlayne, analitikas John Hill bei dr. Vaida Kalpokienė.

Taip pat norėčiau skirti padėką globos namams, pasitikėjusiais ir leidusiais atlikti šį tyrimą bei teikusiais reikalingą informaciją, bei paaugliams, sutikusiems dalyvauti interviu, ir nepaisant iššūkio, nuoširdžiai dalinusiems savo patyrimu.

Ir galiausiai ypatingą padėką norėčiau skirti savo šeimai: seseriai Dovilei, savo tėvams ir draugui Vladžiui, kurie šiame sudėtingame procese kantriai palaikė mane bei teikė visokeriopą paramą. Ačiū!